

Vereniging Hendrick de Keyser Jaarverslag 2017

HK
d100
JAAR

Vereniging Hendrick de Keyser

De Vereniging heeft tot doel het behoud van architectonisch of historisch waardevolle huizen in Nederland

Algemeen

Vereniging Hendrick de Keyser is opgericht op 3 januari 1918 en erkend bij Koninklijk Besluit van 26 februari 1918 no. 62. Haar laatstelijk gewijzigde statuten zijn vastgelegd in een notariële akte d.d. 7 september 2007. De Vereniging is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam onder no. 40530264.

Iedereen kan lid worden van de Vereniging, zowel particulieren als bedrijven.

De minimum contributies zijn:

- voor een gewoon lid € 30 per jaar;
- voor een lid ‘voor het leven’ (30 jaar) € 540 ineens.

Bedrijven kunnen alleen lid worden op jaarbasis. Bedrijven en andere lichamen die aan de vennootschapsbelasting zijn onderworpen kunnen giften aan de Vereniging aftrekken voor zover zij tezamen met andere giften maximaal 50% van de winst betreffen (met een maximum van € 100.000). Een gift aan Vereniging Hendrick de Keyser mag tot een maximum van € 5.000 met 50% meer aftrek worden verwerkt (Culturele ANBI).

Behalve leden kent de Vereniging donateurs. Deze betalen tenminste € 20 per jaar en adopteren daarmee een pand uit ons bezit. Zij ontvangen de reguliere publicaties van de Vereniging, doch kunnen verder geen aanspraak maken op de rechten die leden hebben.

Voor de inkomstenbelasting kunnen giften aan de Vereniging worden afgetrokken, voorzover deze giften, tezamen met andere aftrekbare giften, zowel € 60 als 1% van het drempelinkomen te boven gaan. De aftrek bedraagt ten hoogste 10% van het drempelinkomen. Giften in de vorm van termijnen van lijfrenten, welke berusten op een bij (notariële of onderhandse) akte van schenking aangegane verplichting om termijnen van (nagenoeg) gelijke omvang gedurende vijf of meer jaren ten minste jaarlijks uit te keren, zijn

steeds aftrekbaar. Omdat Vereniging Hendrick de Keyser een ‘Culturele ANBI’ is, kunnen giften tot maximaal € 5.000 voor 125% in de aftrek worden verwerkt.

Vereniging Hendrick de Keyser is een instelling die de bevordering van kunst en wetenschap ten doel heeft als bedoeld in de Successiewet en de Wet op de inkomsten, resp. vennootschapbelasting. De Vereniging is sinds 1 januari 2006 vrijgesteld van het betalen van zowel schenkbelasting over ontvangen schenkingen als erfbelasting over ontvangen erfstellingen en legaten. Met ingang van 1 januari 2008 is de Vereniging opnieuw door het Ministerie van Financiën aangemerkt als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) en per 1 januari 2012 als ANBI met een Cultureel doel. Voorts is de Vereniging door het Centraal Bureau Fondsenwerving gecertificeerd.

(foto Arjan Bronkhorst)

Het kantoor van de Vereniging is gevestigd te:

Herengracht 172

1016 BP Amsterdam

Telefoon 020 521 06 30

Website www.hendrickdekeyser.nl

E-mail info@hendrickdekeyser.nl

Bankrelaties

NL94 ABNA 0411 8402 07

NL86 INGB 0000 0487 18

Voorzijde omslag:

Bussum, Parklaan 29A, ‘Huis Unger’ (foto Arjan Bronkhorst)

Achterzijde omslag:

Bussum, Parklaan 29A, ‘Huis Unger’, voorgevel (naar een tekening van Mart van Schijndel)

Samenstelling Bestuur en Raad van Commissarissen

per 31 december 2017

Bestuur

Jaar van aftreden

H.J.M. van den Eerenbeemt	voorzitter	2019
J.B.H. de Haan	secretaris	2020
mw. P.H.M. Hofsté	penningmeester	2021
K.A. Ottenheim		2018
mw. E.M. van der Pol		2020

Raad van Commissarissen

P.W. Havik	2018
J.G.P.M. Helderma*	2018
J.H.M. Lindenbergh*	2018
K.M.H. Peijs	2018
E.W. Veen	2018
mw. S.M. Dekker	2019
F. Elderson	2019
E. Ten Cate	2019
mw. W. Sorgdrager	2019
A.F.W. Bosman	2020
mw. C.W. Fock	2020
mw. J.R. Jas	2020
mw. P.W. Kruseman	2020
mw. P.M. Noordervliet	2020
J.J. Schrijen	2020
H.M.J. Tromp	2020
M.C. van Veen	2020
D.P. de Vries	2020
F.J. van Bruggen*	2021
G. van Tussenbroek	2021

* audit commissie

Directeur

C.S.T.J. Huijts

Adjunct directeur

mw. J.L.P.B. Finaly

Bussum, Parklaan 29A, ‘Huis Unger’
(foto Arjan Bronkhorst)

Inhoud

Pagina

6	Inleiding
	Doelstelling
9	Verwervingen
18	Instandhouding
34	Voorlichting
	Financiën
36	Baten
39	Lasten
40	Financiële positie
	Verenigingszaken en governance
41	Algemene Ledenvergadering
42	Bestuur
43	Raad van Commissarissen
43	Directie
43	Organisatie
	Belanghebbenden
45	Leden
47	Huurders
47	Publiek
48	Vrijwilligers
	Plannen op korte en middellange termijn
49	Plannen op korte termijn
50	Plannen op middellange termijn
50	Risico's en onzekerheden
51	Dankwoord
52	Verantwoordingsverklaring 2017
	Jaarcijfers 2017
54	Balans
56	Staat van Baten en Lasten
57	Toelichting
60	Controleverklaring
	Artikel
62	Verzameld verleden – Episodes uit een eeuw Vereniging Hendrick de Keyser door Wouter van Elburg
90	Alfabetische lijst van huizen
96	Verspreidingskaart

Inleiding

Steenwijk, Gasthuislaan 2, 'Villa Rams Woerthe', het eerste Museumhuis (foto Arjan Bronkhorst)

Historische beslissing Tijdens de commissarisvergadering in april werd het definitieve startsein gegeven voor het project **Museumhuizen** van de Vereniging. De introductie van **Museumhuizen** is op verschillende vlakken binnen 'Hendrick de Keyser' historisch te noemen. Voor het eerst maakt de Vereniging substantieel geld vrij voor 'mensen' in plaats van voor 'stenen', zoals een van de commissarissen het besluit kernachtig samenvatte. Immers, met **Museumhuizen** investeert de Vereniging een deel van zijn gelden in het rechtstreeks betrekken van een breed publiek bij ons werk. Door mensen zelf te laten beleven dat achter een gevel uit een bepaalde pe-

riode een huis hoort met een indeling en een interieuraufwerking, dat rechtstreeks verband houdt met het gebruik door mensen (bewoners en bezoekers). Deze keuze is gemaakt met het onderkennen van een aantal vergaande consequenties. Het werkmodel van 'Hendrick de Keyser' was altijd gebaseerd op een vorm van economisch gebruik van onze panden, waarvan de opbrengst ten goede kwam aan de instandhouding van die panden. Voor het eerst wordt een deel van de panden bewust onttrokken aan dat model, omdat een gebruik als museum in directe zin geen inkomsten zal opleveren.

Overhandiging cheque BankGiro Loterij door Leontien Borsato aan de Vereniging (foto Jurgen Jacob Lodder)

Voorlichting De Vereniging ziet **Museumhuizen** als een onderdeel van haar voorlichtende taak. Onze voorlichting heeft tot doel om begrip te kweken voor het belang van het behoud van architectuur en monumenten en daarmee voor ons werk. Het genereert draagvlak voor ons bestaan. Tot nu toe bestond het geven van voorlichting uit het publiceren van boeken en artikelen over ons werk en onze panden, zowel individueel als in het bredere perspectief van de Nederlandse architectuur. Daarnaast werd met excursies en rondleidingen kennis 'in situ' overgebracht. Hier komt nu een krachtig instrument bij, dat beter aansluit bij de ontwikkelingen in de maatschappij: zelf ervaren en beleven. Juist omdat deze nieuwe vorm van voorlichting heel nauw aansluit bij ons werk is besloten **Museumhuizen** te ontwikkelen als een eigen activiteit van de Vereniging en niet in te huren bij derden. Ook dat is een breuk met onze werkwijze, onze uitvoeringsorganisatie ontwikkelt een eigen activiteit waarmee een deel van ons bezit gebruikt gaat worden. Tot voor kort zocht de Vereniging altijd een externe partij die verantwoordelijk was voor het gebruik van onze panden en die daarvoor huur betaalde. Enige jaren geleden is begonnen met het exploiteren van enkele panden als vergader- of dinerlocatie en recenter zijn daar logieslocaties aan toegevoegd. Deze eigen activiteiten leverden echter inkomsten op, met name voor panden die anders geen inkomsten genereerden. Nu wordt een volledig ideële activiteit aan dit rijtje toegevoegd, die bovendien grootschaliger is; naar verwachting zal uiteindelijk zo'n 10% van ons bezit onder het programma **Museumhuizen** vallen.

Afhankelijk van donaties De keuze voor het ontwikkelen van **Museumhuizen** maakt 'Hendrick de Keyser' weer meer afhankelijk van donaties, in de breedste zin van het woord, donaties in geld en donaties in menskracht. 'Weer' omdat de Vereniging als ideële organisatie altijd in meer of mindere mate afhankelijk was van de bereidheid van particulieren om ons te steunen. Tot ver in de jaren tachtig van de vorige eeuw kon de Vereniging alleen maar bestaan omdat particulieren en fondsen ons meer dan eens voor een faillissement behoedden (zie het artikel verderop in dit verslag). Veel van die mensen waren dezelfde die ook vrije tijd staken in het besturen van de Vereniging of in het begeleiden van de uitvoering. Juist de laatste kwart eeuw kon de Vereniging de vruchten plukken van de financiële en organisatorische orde die daarvoor geschapen was. Voor de instandhouding van ons bezit bestond toen geen dreiging meer en inmiddels is die dreiging voorgoed afgewend door de verankering van reserves in ons financiële systeem. Vanuit die krachtige positie kan de Vereniging zich de keuze voor **Museumhuizen** veroorloven, mits – en dat is een meetbare randvoorwaarde – het project de reser-

ves niet in gevaar brengt. Het is juist die beschermende voorwaarde die maakt dat **Museumhuizen** alleen kan worden gerealiseerd met steun van véél vrijwilligers en donateurs. Met andere woorden: was 'Hendrick' in de vorige eeuw afhankelijk van donaties voor zijn eigen voortbestaan, nu als bijna 100-jarig introduceert de Vereniging een grote activiteit die valt of staat met de steun van derden. Gelukkig heeft Vereniging Hendrick de Keyser één zeer sterke partner die ons in deze uitdaging steunt, de BankGiro Loterij. De loterij maakte het besluit in april aanzienlijk makkelijker door in februari bijna 1 miljoen euro bij te dragen aan dit initiatief. Als daarbij wordt meegenomen, dat veel van de panden die als Museumhuis zullen worden geopend in het bezit van de Vereniging zijn gekomen dankzij een bijdrage van de BankGiro Loterij, kan nauwelijks verondersteld worden dat **Museumhuizen** nooit tot stand was gekomen zonder deze fantastische partner.

Van besluit naar uitvoering Nog voor 2017 ten einde was, op 2 december, kon het eerste Museumhuis worden geopend: Huis Tromp Meesters in 'Villa Rams Woerthe' te Steenwijk. Het fungeert als proeflocatie voor het hele project omdat in dit huis alle mogelijke uitdagingen, waar we bij de realisatie van **Museumhuizen** tegen aan lopen, voorhanden zijn. Dit Museumhuis fungeert uiteraard nog niet als onderdeel van het netwerk, dat de **Museumhuizen** door de tijd moet verbinden. Maar ook als zelfstandig museum blijkt het voldoende aantrekkingskracht te hebben. In de eerste maanden na de opening overtreft het bezoekersaantal de verwachtingen en uit de reacties van het publiek wordt duidelijk dat de bedoeling die wij met **Museumhuizen** hebben door de bezoeker (met enthousiasme) wordt begrepen. Tegelijk werpt het zijn vruchten af ten aanzien van het bereik van een bredere doelgroep. De opening zelf genereerde veel lokale publiciteit en ook de landelijke media tonen sindsdien meer belangstelling omdat ons werk zo concreet te ervaren is. De eerste tekenen lijken een aanwijzing dat 'Hendrick de Keyser' met **Museumhuizen** een uitdagende maar goede weg is ingeslagen.

Bijna alle verwervingen geschonken De Vereniging was nog aan het bekomen van de enorme panden-aanwas in 2016, toen de eerste schenking van een pand zich al weer aandiende. In Tegelen

Tegelen, Hoekstraat 2-4, voormalige Smederij Giesen met links het Kranenbreukershuis (foto Ton Desar, gemeente Venlo)

kon een zeer karakteristieke smederij annex woonhuis uit de jaren dertig worden gekocht, dankzij het feit dat de heer W.H. Coenen (zie [Jaarverslag 2016](#)) de koopsom aan de Vereniging terug schenkt. Het jaar werd afgesloten met nog twee schenkingen. Eén opnieuw van de heer W.H. Coenen, die Grotestraat 44 in Tegelen, nauw verweven met ons huis ‘Den Gouden Berg’, schonk aan ‘Hendrick’. Wij zijn hem zeer dankbaar dat wij nu een aaneengesloten reeks panden in deze oude dorpskern bezitten, waardoor het historische beeld ter plaatse voor altijd behouden zal blijven. De andere schenking betrof een spectaculair postmodernistisch pand in Bussum, Parklaan 29A, dat in zijn huidige vorm een ontwerp is uit 1956 van architect Mart van Schijndel. Zoals wij vaker merken in ons bezit hebben ook hier de opdrachtgevers, de heer en mevrouw Unger, zelf ontwerpers zijnde (grafisch, resp. sieraden) de architect tot een grootse prestatie uitgedaagd. Zij bewonen het pand nog steeds en beoogden een gegarandeerd voortbestaan door het te schenken aan onze Vereniging. Vanuit eenzelfde behoudsdoelstelling kwamen nog twee bijzondere panden voor slechts een symbolische waarde in ons bezit. In Hekendorp verwierven wij het 18de-eeuwse sluiswachtershuis aan de Goejanvervellesluis, bekend uit onze vaderlandse geschiedenis en in Goes het Huis Hoop uit 1651, van waaruit de Nieuwe Noordsche Compagnie kantoor hield.

Het is altijd weer zeer motiverend om te merken dat partijen zoveel vertrouwen in Vereniging Hendrick de Keyser hebben, dat zij hun bezit bij ons onderbrengen.

Rustiger vaarwater? De inkomsten uit het gebruik van onze panden lieten in 2017 gelukkig weer een gezonde groei zien; de huurverliezen als gevolg van de crisis zijn vrijwel goedge maakt en de investeringen in herbestemming begonnen in 2017 hun rendement te tonen. Daardoor kon aan [Instandhouding](#) bijna een recordbedrag worden besteed (alleen in 2014 werd hieraan meer uitgegeven). Daarmee samenhangend steeg in de tweede helft van het jaar het huurverlies weer, maar ditmaal vooral als gevolg van de start van nieuwe projecten, die alle in 2019 worden afgerond. Op economisch gebied verkeert de Vereniging dus weer in rustiger vaarwater. Inhoudelijk en organisatorisch verliep 2017 erg turbulent. Inhoudelijk wegens de organisatie van het jubileumjaar 2018 en de daarmee samenhangende opzet van [Museumhuizen](#). Organisatorisch omdat voor beide activiteiten inzet van veel nieuwe medewerkers, tijdelijke maar ook vaste aanstellingen, noodzakelijk was. Gevoegd naast wisselingen in de ‘normale’ bezetting, maakte 2017 een onrustig jaar. Wij zijn alle medewerkers dankbaar voor hun aanpassingsvermogen en niet aflatende inzet. ■

Doelstelling

Vereniging Hendrick de Keyser heeft tot doel het behouden van historisch of architectonisch waardevolle huizen en hun interieurs in Nederland (artikel 2 van de Statuten). Als gevolg van de verdere formulering van de statuten realiseert ‘Hendrick de Keyser’ haar doel door: verwervingen, instandhouding en voorlichting.

Verwervingen

In 2017 zijn de volgende panden verworven:

Bussum, Parklaan 29A, ‘Huis Unger’ Op het eerste gezicht is het misschien niet meteen duidelijk, maar het postmoderne ‘Huis Unger’ in de Bussumse villawijk ‘Het Spiegel’ heeft een lange artistieke voorgeschiedenis. In 1901 liet de Friese schilder Thomas Cool (1851-1904) op de hoek van de Boslaan en Parklaan een villa bouwen met een groot vrijstaand atelier naar plannen van de architect C.J. Kruisweg (1868-1952). De eveneens uit Friesland afkomstige Kruisweg was rond 1900 een populaire architect in het Gooi, waar van zijn hand vele villa’s te vinden zijn. Het landelijke Gooi, dat door de aanleg van spoor- en tramlijnen goed bereikbaar was geworden, won eind 19de eeuw aan populariteit bij de nieuwe welvarende klasse. Langs het spoor kwamen in een overwegend groen gebied grote eclectische villaparken tot stand. In de buurt rond de Parklaan woonden in deze tijd vele kunstenaars, onder wie Jan Veth (één van de oprichters van de Vereniging). Bovengenoemde Thomas Cool maakte veelal grote doeken en om daar ruimte aan te bieden werden in het atelier grote openslaande deuren naar de Parklaan ontworpen. Lang heeft Cool niet van zijn huis kunnen genieten, hij stierf enigszins plots in 1904. Zijn nazaten verkochten het huis in 1919 aan de koopman Johannes Clemens Langemeijer, die het huis met zijn gezin betrok. De familie Langemeijer verhuurde het atelier van Cool, het werd in deze periode onder andere gebruikt door de Bussumse schilder Arnold Pijpers (1900-1951). In het atelier, tot dan toe een ongedeelde ruimte, werd een verdiepingsvloer aangebracht. In 1955 werd het huis met atelier verkocht aan de weduwe Maria

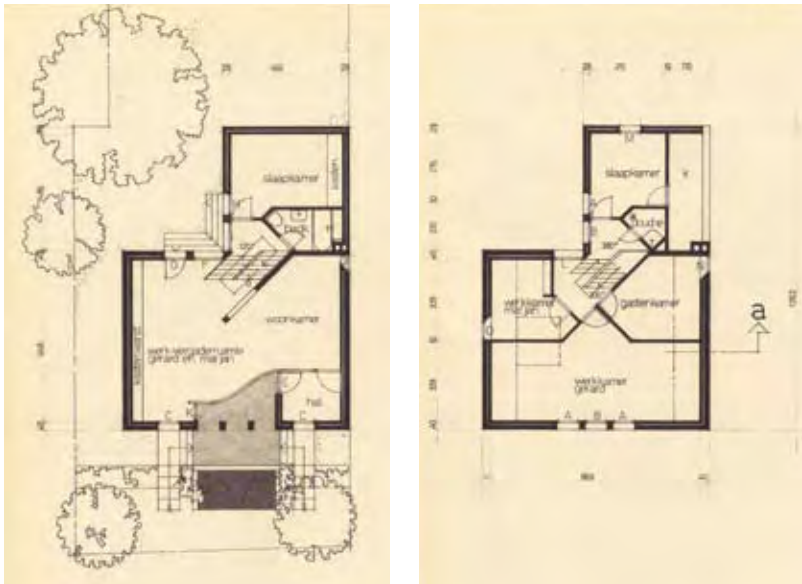
Scholastica Wolffenbattel-Cremer. De weduwe bewoonde de villa tot aan haar dood in 1962, waarna het huis en het atelier (nu bedrijfsruimte genoemd) in handen kwamen van haar zoon Hermanus Josephus Maria Wolffenbattel. In 1981 werd het perceel gesplitst en Wolffenbattel verkocht het atelier aan het echtpaar Gerard en Marianne Unger. Gerard Unger is een grafisch vormgever die vele bekende lettertypen ontwierp, waaronder voor de ANWB-borden, de tekstletter voor de Volkskrant en de bewegwijzering van de Amsterdamse metro. Marianne Unger-de Boer is kunsthistorica die onder andere een groot standaardwerk over het Nederlandse sieraad schreef. Zij lieten het atelier in 1981 verbouwen tot hun eigen woonhuis naar plannen van architect Mart van Schijndel (1943-1999). De jong overleden Van Schijndel was één van de belangrijkste voortrekkers van het postmodernisme in Nederland, hij ontwierp onder andere zijn eigen woonhuis in Utrecht, het jongste monument van Amsterdam aan het Rokin en de wereldberoemde Delta vaas. Voor het echtpaar Unger werd de atelierruimte aan de Parklaan volledig getransformeerd. In de boogvormige opening, waar

De Delta vaas

Bussum, Parklaan 29A, ‘Huis Unger’ (foto Arjan Bronkhorst)

Bussum, Parklaan 29A, 'Huis Unger', plattegronden van begane grond en verdieping (tekeningen Mart van Schijndel)

ooit de atelierdeuren hadden gezeten, herkende Van Schijndel een motief van de beroemde 16de-eeuwse architect Andrea Palladio, die deze had toegepast in de Villa Foscari ('La Malcontenta') aan de Brenta bij Venetië. Deze villa zou als leidraad dienen in het gevelontwerp, waarin ook oorspronkelijke details zichtbaar bleven. Om het gebouw bruikbaar te maken voor bewoning werd het pand uitgediept met een souterrain en aan de achterzijde uitgebreid,

waardoor een L-vormige plattegrond ontstond. De hoofdverdieping werd opgetild van het straatniveau en bereikbaar via een dubbele trap die eveneens naar de Villa Foscari verwijst. De golvende terugliggende ingangswand van glasbouwstenen werd vormgegeven naar de kuit van de opdrachtgeefster. De L-vormige plattegrond werd optimaal benut door een diagonale trap die de split-levels met elkaar verbindt. In het huis werden in overleg met het echtpaar Unger

Villa Foscari in Maltenta van Andrea Palladio

Bussum, Parklaan 29A, 'Huis Unger', keuken en trap (foto's Arjan Bronkhorst)

kleuraccenten toegepast in geel (deuren), turquoise (vloerbedekking en wanden) en roze (wanden) die zorgden voor een speels geheel. De kleuren vormden een inspiratie voor Van Schijndel die sindsdien meer opvallend kleurgebruik in zijn ontwerpen toepaste. De postmodernistische vormgeving van het pand maakt het tot een spraakmakend voorbeeld van deze architectuur – zeldzaam in

Nederland – die haar hoogtijdagen in de jaren tachtig van de twintigste eeuw vierde. 'Huis Unger' werd eind 2017 door het echtpaar Unger geschonken aan de Vereniging en is nu het op één-na-jongste pand in de collectie. Gezien zijn bijzondere interieur mag het echter met recht het 'modernste' huis in ons bezit worden genoemd.

Bussum, Parklaan 29A, 'Huis Unger', ingangspartij met daarachter wand met glazen bouwstenen (foto's Arjan Bronkhorst)

Bussum, Parklaan 29A, 'Huis Unger', wand met glazen bouwstenen in het interieur (foto Arjan Bronkhorst)

Goes, J.A. van der Goeskade 69, 'Huis Hoope' (foto H.J. de Kunder)

Goes, J.A. van der Goeskade 69, 'Huis Hoope'

'Huis Hoope' is een opmerkelijke verschijning in het Zeeuwse Goes. Het in de volksmond als 'brugwachterswoning' bekendstaande huis doet met haar gevel Hollands aan en herinnert aan het werk van bijvoorbeeld Hendrick de Keyser en Lieven de Key aan het begin van de 17de eeuw. Het werd echter vijftig jaar later ge-

bouwd, in een tijd van een strenger classicisme. Met haar natuurstenen basement, bakstenen pilasters en Ionische fantasie kapitelen maakt het pand een statige indruk. Volgens de archieven werd de bouwvergunning voor Huis Hoope vermoedelijk verleend op 20 maart 1651, na een grote uitbreiding van de Goese haven en kades en verplaatsing van de stadspoort. Het pand kwam te liggen tussen een waterkerende dijk en de stadsgracht en moest daarom volgens stichtingspapieren uitermate solide worden gebouwd. Dit zal er aan hebben bijgedragen dat het pand in bijna vier eeuwen amper hoefde te worden gerestaureerd.

Door wie en voor wie het pand werd gebouwd is vooralsnog niet bekend. De opdrachtgever was volgens de vermoedelijke stichtingsbrief de dijkgraaf Jacob Pietersen Slip. Mogelijk deed hij dit voor de in 1650 opgerichte 'Nieuwe Noordsche Compagnie', waar hij aandeelhouder in was. De statige gevel van het pand doet vermoeden dat het in ieder geval niet als eenvoudig woonhuis werd gebouwd en een functie als kantoor lijkt niet ongelooftwaardig. De 'Nieuwe Noordsche', een overzeese handelsorganisatie, was in Goes actief in de import van hout en walvisvet uit Scandinavië. Zij bezat twee schepen, de Hoope en de Goes. Mogelijk leverde dit de naam van het pand. De com-

Goes, J.A. van der Goeskade 69, 'Huis Hoope' omstreeks 1900 (Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Goes, J.A. van der Goeskade 69, 'Huis Hoope' na restauratie 1916 en in gebruik als sluiswachterswoning (Foto Vishuis, C.J. Steenbergh)

Goes, J.A. van der Goeskade 69, 'Huis Hoope', kamer op de eerste verdieping (foto H.J. de Kunder)

pagnie genoot weinig succes en indien zij het pand gebruikten is dat niet van lange duur geweest. Het pand werd inderdaad al in 1653 voor een eerste maal verkocht. In 1655 wisselde het wederom van eigenaar, het droeg toen de naam 'Groote Hoope'. Deze benaming komt in vrijwel alle overdrachtsdocumenten in de 17de eeuw voor, het kreeg in de 18de eeuw de kortere naam 'Hoop' of 'Hoope'. In de 17de eeuw werd het huis voornamelijk verhuurd, de toenmalige functie is niet bekend. In de 18de eeuw was lange tijd een zeilmakerij op de begane grond gevestigd, terwijl de bovenverdieping door de zeilmaker werd bewoond. In 1785 werd het pand verkocht aan Huybrecht Nobel, eveneens zeilmaker. De familie Nobel zou het huis bijna honderd jaar bewonen. In 1863 kocht de Gemeente Goes het pand voor 1391 gulden van de erven van Johannes de Jonge en Martina Nobel. Het werd woning voor de brugwachter en bleef dat tot 1939. Tussen 1913 en 1916 werd een kleine restauratie uitgevoerd door stadsarchitect F.C.G. Rothuizen, waarbij onder andere in de ramen van de voorgevel een kleinere, mogelijk gefantaseerde, roedenverdeling werd aangebracht. In 1984 werd het gebouw gekocht door de Stichting Maatschappelijke Belangen Goes, die het restaureerde en gebruikte als kantoor. Deze stichting speelde een belangrijke rol in de revitalisering van de Goese binnenstad en zij droeg het pand eind 2017 over aan de Vereniging.

Het interieur van het pand is in de loop der tijd verschillende malen verbouwd. Over de oorspronkelijke indeling is daardoor weinig bekend. Bij het vertrek van de brugwachter in 1939 noteerde een ambtenaar van de gemeente dat het gebouw eigenlijk niet geschikt was voor bewoning, omdat het niet over binnenmuren beschikte.

Het pand was opgedeeld in vertrekken door houten beschotting, er was geen keuken en slechts één simpel privaat. In 1984-1985 is de begane grond opgedeeld in een gang met zijkamers. Opmerkelijk is de combinatie van een samengestelde eikenhouten balklaag op de begane grond en een enkelvoudige grenen houten balklaag op de verdieping. In het interieur zijn daarnaast een natuurstenen poortje bewaard gebleven en een spiltrap in een uitbouw tegen de achtergevel. Op de verdieping beschikt het pand over een grote ongedeelde ruimte, waarvan wel wordt gezegd dat deze diende als vergaderkamer voor de 'Nieuwe Noordsche Compagnie'.

Goes, J.A. van der Goeskade 69, 'Huis Hoope', begane grond (foto H.J. de Kunder)

Hekendorp, Goejanverwelle 74, de Goejanverwellesluis anno 1958
(Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Hekendorp, Goejanverwelle 74 Dit sobere 18de-eeuwse pand, een voormalige sluiswachterswoning aan de dijk bij de Goejanverwellesluis, verkreeg op een bijzondere manier een plek in de Nederlandse geschiedenis. In 1787 stond Hekendorp kort op het landelijk toneel bij de arrestatie van Wilhelmina van Pruisen, de vrouw van stadhouder Willem V, een gebeurtenis die de geschiedenisboeken inging als ‘de aanhouding bij Goejanverwellesluis’. Feitelijk niet geheel juist, Wilhelmina werd aangehouden bij het enkele kilometers verderop gelegen buurtschap Bonrepas, maar ze werd wel tijdelijk opgesloten in Hekendorp. Dit gebeurde in de ‘Prinsessenboerderij’ aan de overkant van nr. 74. De sluiswachterswoning werd in de jaren zestig aangewezen als rijksmonument, zijnde één van de meest beeldbepalende huizen in het dorp. Dit ge-

Overdracht van de sleutels van Goejanverwelle 74 door dijkgraaf P. Poelmann van het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden aan Carlo Huijts op 3 juli 2017

beurde niet zozeer door haar uiterlijk, maar vooral doordat het werd opgenomen in een beroemde prentenreeks. De vroeg 20ste-eeuwse ‘Schoolplaten voor de Vaderlandse Geschiedenis’ verbeelden belangrijke gebeurtenissen in de Nederlandse geschiedenis, zo ook de aanhouding bij Goejanverwellesluis. Op de prent zien we Wilhelmina in Hekendorp, met vrij prominent de sluiswachterswoning achter haar. Het op prent vereeuwigde pand werd één van de trekpleisters in het dorp. Huizen met een dergelijke betekenis zijn van belang voor de Vereniging, die ook historisch waardevolle huizen wil beschermen. Vermoedelijk staat er al sinds het begin van de 17de eeuw een pand bij de sluis dat dienst deed als woning voor de sluiswachter en zijn gezin. Op 6 augustus 1727 woedde een brand in Hekendorp waarbij de sluiswachterswoning grotendeels verloren ging. Met uitzondering van de voorgevel en het bijgebouwtje (‘koockeukentje’) in de achtertuintuin werd het pand volledig herbouwd, het huidige pand dateert derhalve waarschijnlijk van omstreeks 1729. Dat de voorgevel deels ouder is, is goed te zien aan het verschillende metselwerk, de klezootjes en de afwijkende bakstenen. Het pand, dat in eigendom was van het Waterschap Woerden, werd verpacht aan de sluiswachter. In het pand was lange tijd een café gevestigd, waarschijnlijk uitgebaat door de sluiswachter. Ondanks de latere verbouwingen is in de plattegrond nog goed een traditionele 18de-eeuwse opzet te herkennen. De L-vormige plattegrond wordt opgedeeld door een middegang tot aan de achtergevel en heeft aan weerszijden vertrekken. Aan de linkerzijde liggen een opkamer en een open plaatsje met privaat, aan de rechterzijde enkele ruimere vertrekken. De zolderverdieping was oorspronkelijk niet bestemd voor bewoning, tot het einde van de 19de eeuw was er vermoedelijk geen vaste trap. Toen het pand in 1882 grotendeels in gebruik werd genomen als café werden enkele wijzigingen in het interieur aangebracht, waarvan waarschijnlijk enkele kozijnen, delen van de keukenbetimmering

De aanhouding bij Goejanverwellesluis (schoolplaat)

Tegelen, Grotestraat 44, circa 1920
(foto collectie Jan Oehlen)

en de keramische tegelvloer in de gang nog resteren. Het interieur is in de jaren vijftig en negentig van de 20ste eeuw verder vertimmerd, waarbij de bedsteden deels vervangen zijn. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen welke historische elementen nog aanwezig zijn.

Tegelen, Grotestraat 44 Met steun van een zeer genereuze particulier heeft onze Vereniging twee huizen in het Noord-Limburgse Tegelen verworven. Het betreft Smederij Giesen en het winkel-woonhuis Grotestraat 44. Dit laatstgenoemde huis staat in de dorpskern van Tegelen, schuin tegenover de hierboven beschreven smederij en naast de voormalige herberg annex brouwerij en stijfelfabriek ‘Den Gouden Berg’ (Jaarverslag 2014, p. 10-12). Tussen het huis en ‘Den Gouden Berg’ is de bedding van de oude Engerbeek herkenbaar, de loop van deze beek verklaart de schuine vorm aan de noordzijde van het perceel. Over de bouw- en bewoningsgeschiedenis van het pand is nog veel onbekend. Het kende wisselende bestemmingen waaronder woning, werkplaats, winkel, kantoor van de Tegelse Passiespelen en foto-studio en was tot de overdracht aan ‘Hendrick de Keyser’ in bezit van de familie Oehlen, in de 20ste eeuw tevens eigenaren van de naastgelegen ‘Den Gouden Berg’. In het huidige complex is een oude kern aanwezig die dateert van vóór 1820. Op de kadastrale kaart van dat jaar is reeds een recht-hoekig gebouw te zien, onder een zadeldak evenwijdig aan de Grotestraat, met een aanbouw aan de noordzijde. In de loop van de 19de en vroege 20ste eeuw is het terrein langs de

Tegelen, Grotestraat 44 anno 2017 (foto Ton Desar)

Grotestraat tussen het huis en de Engerbeek stapsgewijs volgebouwd met bijgebouwen die voor een belangrijk deel een agrarisch karakter hadden: een schuur met buitentoilet, een paardenstal met varkensstal en een berging. Het hoofdhuis werd aan de noordzijde uitgebreid langs de schuine rooilijn van de Sint Martinusstraat. Aan het eind van de 19de eeuw vond een belangrijke verbouwing plaats waarbij de dakvlakken van het hoofdhuis iets werden opgetild en de naastgelegen schuur onder hetzelfde dak werd gebracht, waardoor het pand zijn langgerekte karakter kreeg. De decoratieve gemetselde dakrand van de voorgevel dateert van deze verbouwing. In de 20ste eeuw vonden nogmaals verbouwingen plaats, zo werd in 1948 als gevolg van de woningnood het pand gesplitst in twee woningen maar dit werd later weer ongedaan gemaakt. Bij de verbouwing van 1948 zijn de schuurdeuren vervangen door een venster. Ondanks de verschillende bouwvolumes en de opeenvolgende verbouwingen betreft het een kenmerkend langgerekt eenlaags Noord-Limburgs huis onder een zadeldak met witgeschilderde muren, een grijze plint en een dak met grijze Mulderpannen.

De opvallende 19de-eeuwse vensters aan de Grotestraat hebben zware gestucte omlijstingen met fantasiepilasters. In de zijgevel is een rode keramische tegel ingemetseld uit de vroege 20ste eeuw met een afbeelding van Sint Maarten, de patroonheilige van de nabijgelegen Sint Martinuskerk. In het huis bleven ondanks modernisering historische elementen bewaard, waaronder balklagen en voor Limburg kenmerkende ‘gespelde’ plafonds.

Tegelen, Hoekstraat 2-4, het complex in 1972 met links het Kranenbreukershuis (foto Gemeentearchief Venlo). Zie ook de foto op pagina 8

Tegelen, Hoekstraat 2-4, vml. Smederij Giesen Nadat de Vereniging reeds eerder de 18de-eeuwse complexen Kranenbreukershuis en ‘Den Gouden Berg’ in Tegelen had gerestaureerd wordt hiermee een volgende stap gezet in de revitalisering van de oude dorpskern. Tegelen, gelegen nabij de Maas aan de oude rijksweg tussen Venlo en Roermond, kende in de 19de en eerste helft van de 20ste eeuw een bloeiende industrie. Hoekstraat 2-4, een smederij met winkel en woning, staat prominent op de hoek van de Sint Martinusstraat en de Hoekstraat. De tegenwoordig deels verdwenen Engerbeek, die ten zuiden langs de Hoekstraat stroomde, was de levensader van bedrijfjes en werkplaatsen in het dorp. Vanaf 1833 was hier al een smederij, eigendom van de uit Beesel afkomstige hoefsmid Johannes Leonardus Giesen. Samen met zijn echtgenote Johanna Koopmans kocht hij op 30 januari van dat jaar ‘een bouwvallig huisje en erf met tuintje gelegen te Tegelen aan de beek’. De aankoop bestond uit een van de straat terugliggend huis met een erf daarvoor. In

de tweede helft van de 19de eeuw werd de smederij gedreven door Pieter Michael Hubertus Giesen en zijn echtgenote Maria Hubertina Noten. Een belendend huizenblok aan de Sint Martinusstraat werd aangekocht en ingericht tot woning. Op het erf aan de zijde van de Hoekstraat verrees een nieuw, langgerekt smederijgebouw. Na het overlijden van Pieter Giesen zette zijn weduwe het bedrijf met haar zonen voort onder de naam ‘Firma Wed. P. Giesen’. De jongste zoon, de smid Johannes Jacobus Giesen, huwde in 1919 met Petronella Maria Hubertina Fleuren. Zij gaven in 1933, exact 100 jaar na de stichting van de smederij, aan de lokale architect Lambert Noten de opdracht een nieuw te bouwen smederij met woon- en winkelhuis te ontwerpen. In juli 1933 werd de vergunning verleend voor de bouw die gereed was in april 1934. De bouwsom bedroeg 10.880 gulden. Lambert Noten (1886-1965) was in de jaren twintig en dertig de meest gevraagde architect in Tegelen en omgeving. Hij was opgeleid als tekenaar op het bureau van kerkenbouwer Caspar Franssen in Roermond

Tegelen, Hoekstraat 2-4, de smederij tijdens de bouw (Fotocollectie Jan Oehlen)

Tegelen, Hoekstraat 2-4, interieur van de smederij, jaartal onbekend

en voerde vanaf omstreeks 1910 eigen opdrachten uit, in de rug gesteund door de industriële ontwikkeling van Tegelen. Aanvankelijk bouwde Noten in neorenaissancestijl, later in expressionistische nieuwzakelijke vormen. Tot zijn opdrachtgevers behoorden de grote kleiwaren- en metaalfabrieken in de omgeving. Tussen 1920 en 1935 was Noten zeer productief. Hij ontwierp bedrijfsgebouwen, winkels en huizen in de voor hem kenmerkende jaren dertig-stijl. De smederij voor de familie Giesen bestaat uit twee delen: de lage smederij aan de oostzijde en het hogere woonhuis met winkel aan de westzijde. De smederijvleugel loopt schuin naar de westzijde en volgt de perceelgrens van het naastgelegen Kranenbreukershuis. Ook aan de oostzijde loopt de zijgevel schuin weg, het verloop van de Sint Martinusstraat volgend. In het woonhuis ligt naast de smederij een inpandige doorgang naar het achtererf waardoor bedrijfs- en woongedeelte van elkaar zijn gescheiden en de smederij en de opslagplaatsen goed bereikbaar zijn. De geaccentueerde hoek maakt het huis een opvallende verschijning in de dorpskern. Het heeft een krachtig silhouet, enigszins het beeld oproepend van een oceanstomer met brug. Kenmerkend voor de expressionistische architectuur van de jaren dertig van de 20ste eeuw zijn het hoge schilddak, de luifels en overstekende bakgoten, de overgedimensioneerde gootklossen en het glas-in-lood in de bovenramen. Veel aandacht

is besteed aan het metselwerk. Voor de gevels zijn bruinrode machinele klinkers gebruikt op een plint van paarsbruine bakstenen. De ingang van de winkel en die van de doorgang naar het achtererf zijn geaccentueerd met kwartronde penanten met op zijn kant gezet metselwerk. Als tegenhanger van de verticale hoekopbouw heeft de architect in de gevels een aantal horizontale accenten opgenomen, waaronder raamdorpels, lateien, dekplaten en doorlopende cordonlijsten in kunstgraniet. De winkelruimte bevindt zich op de kop van het gebouw. Deze heeft etalagevensters met geometrisch glas-in-lood in de bovenlichten. Op de vloer liggen in patroon gelegde Mosa vloertegels. Aan de Hoekstraat bevindt zich onder een luifel de portiek van de woning. Aan de linkerzijde zijn twee woonkamers (salon en woon-eetkamer), aan de rechterzijde is de winkel. De kamers zijn opmerkelijk genoeg

niet en-suite met elkaar verbonden maar afzonderlijk vanuit de gang te bereiken. Ze hebben net als de winkel eenvoudige stucplafonds, met vlakke randen en een ruitvormig middenornament, en deuren met staande panelen en liggende ruiten van figuurglas die ook elders in het huis zijn toegepast. De woonvertrekken waren oorspronkelijk voorzien van zwarte natuurstenen hoekschouw-tjes, er was bij de bouw nog geen centrale verwarming. Het centrale trapenhuis heeft zeer herkenbare expressionistische jaren dertig

Tegelen, Hoekstraat 2-4, Smederij Giesen. ingang van de smederij

Tegelen, Hoekstraat 2-4, Smederij Giesen, detail van de hoek

vormen en monumentale hoekbalusters. De oorspronkelijke kleurstelling gaat nu nog verborgen onder een witte verflaag. De indeling van de verdieping (gewijzigd door een verbouwing) bestond uit vijf slaapkamers en een magazijn dat toegankelijk was vanuit de zolder van de smederij. Boven de deuren van de smederij is de historische naam van de firma Giesen geschilderd met op de hoeken het logo van de smid, met hoefijzer, hamer en nijptang. Deze reclametekst is in 2012 in oorspronkelijk vorm en kleurstelling gereconstrueerd. De smederij bestaat uit een grote ongedeelde ruimte. Deze is vanaf de straat toegankelijk door stalen schuifdeuren en aan het achtererf door dubbele deuren. In het midden van de ruimte bevond zich links het smidsvuur met grote rookvang. Het vuur brandde in een stalen bak. Het is de vroeg 20ste-eeuwse variant van een eeuwenoud bedrijf, zoals ook bewaard in onze 17de-eeuwse smederij in Elburg. De constructie van de smederijvleugel is extra stevig. De muren zijn verzwaaard met gemetselde penanten waarop stalen balken zijn gelegd. Deze dienden als onderslag voor het balkenplafond en voor het ophangen en verplaatsen van zware materialen. De smederij en het huis werden na de nieuwbouw in 1934 betrokken door het echtpaar Giesen-Fleuren, hun drie zonen en twee dochters. In de jaren vijftig werd het bedrijf voortgezet door de drie zonen. Huis en smederij kwamen in 1992 in bezit van een kleinzoon. Hij verkocht het complex in 2000 aan de plaatselijke woningcorporatie Antares. Vanaf 2004 was er een uitdeelpunt van de voedselbank gevestigd, de bovenverdieping werd als woning verhuurd. Antares heeft het pand nu aan onze Vereniging verkocht. Een herbestemming en renovatie van het complex is direct na de verwerving in gang gezet.

Instandhouding

Aan 64 panden is in 2017 voor meer dan € 25.000 aan instandhoudingskosten besteed (2016: 70). In 21 (2016: 27) gevallen daarvan is meer dan € 100.000 besteed, waaronder bij 3 panden zelfs meer dan € 500.000, hetgeen illustreert dat in 2017 opnieuw veel geld is besteed aan herbestemming van leegstaande panden of aan instandhouding van (grotere) complexen of aan restauraties of delen daarvan.

- Het ging daarbij om (tussen haken is het bestede bedrag in € 1000 vermeld):
- Amsterdam, Kattengat 4-6** (296)
Funderingsherstel en installatie
 - Amsterdam, Sloterkade 21, ‘Aalsmeerder Veerhuis’** (105)
Groot onderhoud en brandwering
 - Delft, Oude Delft 199, ‘Huis Lambert van Meerten’** (166)
Restauratie
 - Enkhuizen, Breedstraat 32** (117)
Huurmutatie
 - Gorinchem, Molenstraat 109, vml. ‘Tolhuis’** (838)
Huurmutatie
 - Gouda, Turfmarkt 142** (121)
Groot onderhoud gevel en restauratie voorkamer en plafondstuk
 - Haarlem, Spaarne 17, ‘Huis Hodshon’** (179)
Onderhoud
 - Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106** (639)
Restauratie interieur
 - Honselersdijk, Hofstraat 27-29** (456)
Onderhoud
 - Hoorn, Italiaanse Zeedijk 106** (202)
Huurmutatie
 - Leeuwarden, Koningsstraat 13 t/m 25, ‘Huis Van Eysinga’** (156)
Afronding restauratie
 - Middelburg, Londensekaai 11** (113)
Huurmutatie
 - Monnickendam, Weezenland 7** (109)
Huurmutatie
 - Nagele, Karwijhof 1 t/m 32** (216)
Renovatie
 - Oosterleek, Oosterleek 39** (400)
Restauratie
 - Den Haag, Zwaardstraat 16, ‘Derde Ambachtsschool’** (222)
Onderhoud en huurmutatie
 - Schiedam, Proveniershuis 1-30** (288)
Onderhoud en renovatie twee woningen
 - Schiedam, Lange Achterweg 36-84, vml. ‘Weeshuis der Hervormden’** (1.317)
Restauratie en herindeling
 - Steenwijk, Gasthuislaan 2, ‘Villa Rams Woerthe’** (248)
Restauratie en herbestemming
 - Veere, Markt 10** (355)
Restauratie
 - Velsen-Zuid, Rijksweg 130-136, ‘Beeckestijn’** (143)
Onderhoud

In verband met de soms forse bedragen die aan deze huizen zijn besteed, wordt het werk aan elf panden hierna toegelicht. In 2017 werd een investering van € 107.000 (2016: € 170.000) gedaan in het kader van ons project **Monument en Bed**, waarvan € 64.000 met het Bestemmingsfonds wordt verrekend, dat in 2013 uit de gift van de BankGiro Loterij is gevormd. Het grootste deel van deze investering kwam ten goede aan het realiseren van een Monument en Bed in Gorinchem, Molenstraat 109, vml. tolhuis.

Amsterdam, Kattengat 4-6

De twee panden, nr. 4 en nr. 6, werden in 1614 in opdracht van zeepzieder Laurens Spiegel gebouwd. Hij plaatste, als verwijzing naar zijn familienaam, gebeeldhouwde spiegels op de geveltoppen. De bakstenen trapgevels zijn eenvoudig uitgevoerd met horizontale banden van gele baksteen en een natuurstenen jaartalsteen uit 1614. Inwendig zijn de huizen een voorbeeld van houtskeletbouw: de draagconstructie bestaat uit muurstijlen, korbelen, sleutelstukken en vloerbalken. De dunne buitenmuren staan daar bij wijze van schil tegenaan. Sinds 1926 is dit tweelingpand in bezit van ‘Hendrick de Keyser’. In 1931 is onder leiding van huisarchitect A.A. Kok een restauratie uitgevoerd waarbij naast het interieur, de oude onderpuien en de kruiskozijnen van de bovenverdiepingen werden hersteld. Vermoedelijk stonden de gevels bij de verwerving al opmerkelijk scheef en werd daarom de fundering van de zijgevel deels versterkt bij een tweede restauratie in 1953. Bij onderzoek tussen 2010 en 2015 bleken de gevels nog steeds zetting te vertonen en bleek de bouwmuur tussen beide panden weg te zakken. Deze doorgaande vervormingen zouden zonder ingrijpen uiteindelijk tot instorting leiden. Om die reden werd besloten tot een derde restauratie met een grondig funderingsherstel. Omdat het vernieuwen van de fundering en het cascoherstel ingrijpende werkzaamheden met zich meebrachten, kon het werk alleen uitgevoerd worden als het restaurant dat de panden huurt gedurende enige tijd zou sluiten. In onderling overleg is het werk uitgevoerd in de winter 2016-2017. Bij aanvang van de werkzaamheden stonden de voorgevels sterk ‘uit het lood’. De oudst onderzochte Amsterdamse panden die ‘op

Amsterdam, Kattengat 4-6, de gevels gestut

Amsterdam, Kattengat 2-4, vloer met wapening

vlucht’ staan, hebben een ‘overhellende scheefstand’ van maximaal 2,5 cm op 1 m. De scheefstand van de Kattengat-voorgevels was groter en op één punt zelfs 9 cm per meter. Voor aanvang werden de gevels daarom gestut. Om de opgaande constructie van het metselwerk en het houtskelet in de toekomst op zijn plaats te houden, moest een extra stabiliteitsverband aangebracht worden dat met de nieuwe fundering werd verbonden. De extra stabiliteit werd gerealiseerd door het aanbrengen van een stalen vakwerkconstructie die in een moderne tussenwand werd weggewerkt en een lange stalen strip tussen uiterste gevelhoek en dat vakwerk. De gevels zijn op de verdieping verstevigd door blinde muurankers die verbonden zijn met een bescheiden lage betonnen ‘lambrisering’, die zijn krachten afdraagt op de bouwmuuren. Tijdens dit ingrijpende werk werd meteen de gelegenheid te baat genomen om een moderne horecakeuken aan te brengen en de toiletgroep te verplaatsen naar de verdieping. Ook is het pand bij deze gelegenheid verduurzaamd. In de palen van de nieuwe funderingsconstructie zijn warmtewisselaars aangebracht. Deze halen in combinatie met een warmtepomp energie uit de grond om de panden te verwarmen of te koelen via een vloerverwarming op de begane grond. Bij het afgraven van de begane grond werden overigens twee ondiepe keldervloeren aangetroffen, met geel-groene

Amsterdam, Kattengat 2-4, verwijderen vloer

Amsterdam, Kattengat 2-4, tijdens restauratie

Delft, Oude Delft 199, Huis Lambert van Meerten (foto Arjan Bronkhorst)

plavuizen in schaakbordpatroon, een restant van een gemetseld riool en waterkelders. Deze vondsten zijn gedocumenteerd en onder de nieuwe betonvloer ‘geconserveerd’. Het project stond onder eigen directie en werd binnen vijf maanden uitgevoerd. Op 1 april kon het restaurant, conform afspraak, weer open.

Delft, Oude Delft 199, Huis Lambert van Meerten

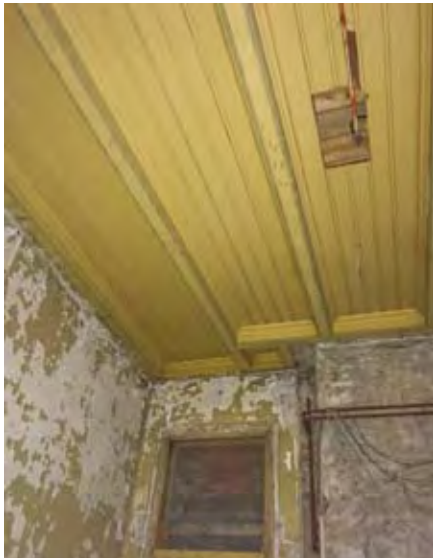
In 2016 verwierf de Vereniging dit in neo-rennaissance-stijl opgetrokken stadspaleis, dat in 1892 gebouwd werd als woning en museum door Lambert van Meerten. Van Meerten was zoon van een zeer

rijke Delftse fabrikant (destilleerderij), maar had meer gevoel voor cultuur dan voor zaken en gebruikte zijn erfdeel om een indrukwekkende collectie 16de- en 17de-eeuwse bouwfragmenten te verzamelen, die alle een plek kregen in zijn huis. Hij stelde zijn huis open om de verzameling voor publiek toegankelijk te maken. De indrukwekkende hal in het midden van het huis bood plaats aan Lamberts tweede hobby: muziek. Het was dus een huis, museum en concertzaal in één. Na zijn dood werd in 1909 het huis (conform zijn wens) als museum in gebruik genomen. In 2013 werd het museum gesloten en sindsdien stond het pand leeg. De Vereniging wil het huis weer toegankelijk maken voor publiek, met meer nadruk op het huis en zijn oorspronkelijke bewoner Lambert van Meerten. Daarvoor dienen enkele ruimtes op de begane grond, die in de loop der tijd een andere interieurafwerking kregen, weer herkenbaar te worden gemaakt als functionele vertrekken uit de tijd van Van Meerten, met name de tuinkamer, de eetkamer en de keuken. Op de bovenverdiepingen kunnen twee kantoor-eenheden gehandhaafd blijven, die bereikbaar zijn via een tweede (dienst-) trappenhuis.

Het werk is begin 2017 aangevangen met allereerst een installatietechnische splitsing: de installaties voor de kantoren op de verdiepingen en het museale deel op de begane grond moesten gescheiden worden. Zoals bijna altijd, tegenwoordig, moest voor aanvang van enige werkzaamheid eerst asbest gesaneerd worden. Het inventariseren en saneren van asbest is inmiddels een standaard onderdeel van onze projecten, zeker als er sprake is van na-oorlogse verbouwingen. Voor de begane grondvertrekken is uitgebreid bouwhistorisch en archiefonderzoek uitgevoerd: zo bleek de eetkamer (rechtsachter) van een houten lambrisering voorzien te zijn geweest waarvan het meeste nog op zolder lag. De historische keuken, die in de museumtijd was verworpen tot een ‘schafthok’, bleek een kenmerkende 1900-keuken te zijn geweest met een lang aanrechtblok en waterpomp aan de raanzijde, een schouw met fornuis aan de andere zijde, een marmeren vloer en een houten plafond.

Op de eerste verdieping aan de voorkant kon de oorspronkelijke indeling worden teruggebracht: de keuken van de in 1950-1960 ingebouwde beheerderswoning is verwijderd waardoor de oude omvang en verhouding van dit vertrek hersteld zijn. De ruimtes op de verdiepingen worden na voltooiing van de restauratie als kantoreenheden verhuurd, maar de grote centrale hal, de nis op de overloop en de reeds door Van Meerten museaal ingerichte ‘Leidsche Kamer’ horen bij de museale vertrekken.

Voor dit project hebben wij in het Fonds 1818 een waardevolle partner gevonden die de primaire bijdrage gaf voor de wijzigingen van dit Museumhuis. De Van der Mandele-stichting, het Hendrik Muller Fonds, het Dinamo-fonds en de Bredius-stichting dragen bij aan het herstel van de historische keuken. Het werk loopt door tot medio 2018 en staat onder eigen directie. Daarna wordt de presentatie en inrichting van het Museumhuis, met origineel meubilair van Lambert van Meerten, uitgevoerd.

Delft, Oude Delft 199, Huis Lambert van Meerten, teruggevonden houten plafond in de keuken (links) en teruggevonden lambrisering op zolder (rechts)

Gorinchem, Molenstraat 109, vml. tolhuis (foto Zien24)

Gorinchem, Molenstraat 109, vml. tolhuis Het voormalig tolhuis in Gorinchem ligt aan de zuidzijde van de stad vlakbij het punt waar de rivier de Linge in de Merwede uitmondt. Het gebouw is beeldbepalend voor het silhouet vanaf de stads- en waterzijde. In zijn huidige vorm met grote noordvleugel, torenachtige westvleugel en lage oostelijke aanbouw, dateert het gebouw uit het einde van de 16de eeuw. Het oudste bouwdeel is de lage oostelijke bouwmassa onder het asymmetrische zadeldak uit 1568, die waarschijnlijk verbonden was met de stadsmuur. De grote noord- en westvleugel met achthoekige traptoren werden na een brand in 1598 herbouwd in Hollandse renaissancestijl. Tot 1795 was het gebouw in gebruik als tolhuis. In de 19de en 20ste eeuw kende het een gevarieerd gebruik van hospitaal, schoolgebouw, kazerne tot kantoor en politiepost. Door dit wisselende gebruik zijn veel interieurwaarden afgekalfd. In 1977 verwierf de Vereniging dit gebouw en in 1985 volgde een restauratie waarbij het exterieur van het gebouw historiserend werd gerestaureerd en het interieur geschikt gemaakt als kantoor voor een hoogheemraadschap. Tot 2015 was het in gebruik als één kantoor, maar daarna bleek er in Gorinchem geen markt meer voor dergelijke grote kantoren. In 2016 is daarom begonnen met een herbestemming van het tolhuis. Het gebouw is opgesplitst in kleinere verhuureenheden die de historische structuur en indeling

Gorinchem, Molenstraat 109, kantoor (foto Margreet Nijman)

Gorinchem, Molenstraat 109, woning (foto Margreet Nijman)

versterken. In de lange noordelijke vleugel en de westelijke dwarsvleugel zijn een kantoor en een woning gerealiseerd. In de lage aanbouw aan de oostzijde bevindt zich een grondgebonden woning. In de hoogst gelegen ruimtes van de dwarsvleugel, bereikbaar via de traptoren, is een **Monument en Bed**-locatie gerealiseerd. Bij de restauratie is gekozen voor een afwerking die in het interieur de casco-onderdelen uit de bouwtijd (1598) zou benadrukken in combinatie met respect voor de 19de-eeuwse ingrepen die eerder waren gedaan (zoals het aanbrengen van grote schuiframen). Bij het schilderwerk in het interieur zijn derhalve de 19de-eeuwse kleurstellingen gebruikt in combinatie met hedendaagse neutrale grijsinten. Voorts hadden de werkzaamheden vooral betrekking op het maken van vier individuele verhuureenheden, elk met hun eigen keuken of pantry, sanitair, installaties, technische voorzieningen en brandwerende en veiligheidsmaatregelen. De herindeling van dit grote gebouw was kostbaar maar in de huidige tijd noodzakelijk. Na afronding van de verbouwing waren het kantoor en de grote bovenwoning direct al verhuurd. De **Monument en Bed**-locatie in de westelijke toren is voor iedereen te huur. Het magnifieke uitzicht over de Linge en de Merwede krijgt u er gratis bij! Het werk werd begeleid door een externe restauratie-architect, Harriën van Dijk, en werd opgeleverd in september 2017.

Gorinchem, Molenstraat 109, woonkamer Monument en Bed (foto Arjan Bronkhorst)

Huis Barnaart, Nieuwe Gracht 7, Haarlem: de restauratie van de bovendeurstukken

In 2017 werd de interieurrestauratie van de stijlkamers van Huis Barnaart afgerond. De kostbare restauratie kon worden uitgevoerd dankzij de vele organisaties die hieraan hebben bijgedragen. Zo heeft de Stichting Zabawas een aanzienlijke donatie gegeven voor het herstel van de wandbespanningen en stofferingen in de Etrurische Kamer.

Toch bleef er nog een wensenlijstje over want de op doek beschilderde bovendeurstukken behoefden nog een restauratie. De in ‘Pompejaanse trant’ door de kunstschilders Adriaan de Lelie (1755-1820) en Jan Kamphuijsen (1760-1841) geschilderde stukken waren door de vele overschilderingen en slecht onderhoud gaan bobbelen en bladderen.

De Frans Mortelmans-stichting was zo genereus om een bedrag ter beschikking te stellen waarmee de vier bovendeurstukken van de Gouden salon schoongemaakt en gerestaureerd konden worden. Maar naast de Gouden salon behoefden ook de schilderijen

in de Marmerzaal, de Vestibule en de Dagelijkse eetkamer een schoonmaakbeurt. En om het geld hiervoor bij elkaar te brengen, zette de Vereniging voor de eerste keer een crowdfundingactie op. Aan de ‘crowd’ werd gevraagd een bedrag te doneren en in ruil hiervoor ontving men een tegenprestatie zoals een rondleiding of een (bijna) privé kamermuziekconcert. Uiteindelijk brachten de donateurs meer dan € 20.000 bij elkaar, waardoor in een keer alle bovendeurstukken konden worden gerestaureerd en zij nu stralen en glans geven aan de interieurs.

Toch is de restauratie van Huis Barnaart nog niet klaar. In 2017 en 2018 wordt het originele Empire ameublement uit de Gouden Zaal gerestaureerd waarvoor bijdragen zijn toegezegd door de provincie Noord-Holland, het Prins Bernhard Cultuurfonds en Stichting Dioraphte. Tijdens Open Monumentendagen in september 2018 kunt u het ameublement in situ bewonderen. ■

Bovendeurstuk in de Dagelijkse eetkamer voor en na restauratie

Een bovendeurstuk in de Dagelijkse eetkamer wordt uitgenomen (foto's Margreet Nijman)

Gouda, Turfmarkt 142, ‘Admiraalshuis’

Bij de schenking van het huis in 2015 bestond meteen het voornemen om een geschilderd plafondstuk, voorstellend de zeven deugden, dat in 1946 uit dit huis verwijderd was, op zijn originele plek terug te brengen. In 2017 is dat voornemen uitgevoerd, tezamen met een volledige restauratie van de kamer naast de voordeur, waar het doek thuishoorde. Het plafondstuk bevond zich gedurende 70 jaar in het Museum Gouda en behoefde eerst een grondige restauratie voordat het kon worden teruggeplaatst. Dat werk is uitgevoerd door restaurator Bert Jonker uit Zwolle.

De wandbetimmering van de voorkamer behoefde ook een restauratie omdat diverse panelen van de lambrisering vanaf de achterkant waren aangetast door houtrot. Sommige panelen vielen bij demontage gewoon uit elkaar (bruinrot), evenals enkele onderdelen van het rococo snijwerk. Dit werd traditioneel en vakkundig uitgevoerd in eikenhout door houtsnijder Zoltán Varró. Vervolgens is dat eiken weer aan het zicht onttrokken omdat het houtwerk was voorzien van een zeldzame en kostbaar ogende satijnhoutimitatie, die ook nu

Gouda, Turfmarkt 142, Admiraalshuis, het terugplaatsen van het plafondstuk na restauratie (foto's Margreet Nijman)

weer is opgezet en aangeheeld door schilder Jeroen Wilbrink. Als laatste kregen de wandvlakken een nieuw papierbehang met een asymmetrisch floraal patroon. Door dit alles kan de kleine hoge voorkamer (3 x 4 x 5 m) zich weer in zijn oorspronkelijke pracht manifesteren!

Parallel aan dit binnenwerk is de voorgevel opnieuw geschilderd en het lood- en zinkwerk op de geveltop vervangen. Omdat er een vermoeden was dat de kleurstelling van deze hoog oprijzende gevel oorspronkelijk anders geweest zou kunnen zijn, is hier door de eerder genoemde Bert Jonker kleuronderzoek uitgevoerd. Daaruit kon worden geconcludeerd dat de kleurstelling van de houten top aansloot bij de oorspronkelijke materialen van de gevel: hardsteen (grijs) en zandsteen (een donkerbeige zandkleur). De voordeur kreeg een donkergroene olijfkleur. De roederamen die in de jaren zeventig opnieuw waren aangebracht, zijn wit gehouden omdat dat ook in de 18de eeuw gangbaar was. Ook het exterieur is daarmee een stapje dichterbij het oorspronkelijke beeld van 1757 gebracht.

Gouda, Turfmarkt 142, Admiraalshuis, links gevel in 2015 (foto Arjan Bronkhorst), rechts gevel na kleurherstel (foto Margreet Nijman)

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106 (foto Zien24)

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106 Dit 17de-eeuwse pakhuis ligt met zijn kopgevel aan de Noorderhaven. Het perceel waarop het ligt is meer dan 60 meter diep en omvat twee achter elkaar gelegen pakhuizen en een destijds chique 17de-eeuws woonhuis aan de Voorstraat. Wijnhandelaar Sicce Lubberts liet het woonhuis en pakhuizen bouwen. Het pakhuis aan de Noorderhaven heeft een 17de-eeuwse trapgevel met een uiterlijk dat dicht bij een woonhuis ligt dan bij een pakhuis. Bij de bouw hield Lubberts er al rekening mee dat hier ooit een woonhuis van gemaakt zou worden. Het huis heeft een voordeur in een natuurstenen rondboognis en kruiskozij-

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106, begane grond pakhuis (foto Zien24)

nen met ramen en luiken op de verdiepingen. Figuratieve natuurstenen gevelstenen sieren het fries. Toch zou juist dit pand eeuwenlang een pakhuis blijven, een functie die ook door de Vereniging sinds de verwerving in 1930 is voortgezet. De laatste jaren stond het pand leeg en vraag naar pakhuysruimte, tegen een redelijke huurprijs, was er in Harlingen niet.

In 2015 besloot de Vereniging een plan tot restauratie en herbestemming voor te bereiden, waartoe alvast grote hoeveelheden asbest werden gesaneerd.

Het herbestemmingsontwerp uit 2016 is gebaseerd op de studie van een Delftse architectuurstudent. Uitgangspunt was het respecteren van de 17de-eeuwse structuur, die uitzonderlijk goed bewaard is gebleven, en het bewaren van de identiteit van een pakhuis. De tientallen meters lange zichtlijnen in het pakhuis dienden behouden te blijven. Op de begane grond kon de volledige diepte van het pakhuis gebruikt worden als extensieve bedrijfsruimte, op de verdiepingen zouden drie woningen gerealiseerd worden. De situering van het trappenhuis om de bovenwoningen te ontsluiten was cruciaal in de opgave. Uiteindelijk ontwierp de student (Thijs Bennebroek) een lumineus trappenhuis achter de eerste tussengevel. De uitwerking van de steektrappen met bordessen, tussen de in hoogte en breedte verspringende balklagen waarbij geen enkele oude balk werd opgeofferd, was in de uitvoering een uitdaging.

Vanaf mei 2017 kwam het project in uitvoering. Na voorzichtig sloopwerk volgde ingrijpend cascoherstel: houtrot in muurplaten, gootklossen, balkkoppen en kozijnen werd hersteld. Daarna volgde de inbouw van de nieuwe woningen. De woningen kregen langs de gevels de verblijfsruimtes en minimaal twee slaapkamers, aan de blinde rechterzijgevel werden badkamer, wc en CV-ruimte gesitueerd. In de woningen is de draagstructuur van het pakhuis overal zichtbaar gebleven. De kruiskozijnen en hijsdeuren in de lange zijgevel zijn voorzien van extra achterzetramen respectievelijk veiligheidsglas, waardoor de lichtinval sterk is toegenomen. Het nieuwe trappenhuis kreeg grote glasvlakken in het dak, zodat ook hier licht toetreedt tot in het hart van het lange gebouw.

Op de begane grond is de grote open bedrijfsruimte gehandhaafd, met achter de tussengevel toiletten en een pantry. De tussengevel bevatte een dichtgemetseld 17de-eeuws poortje (de ingang van het

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106, woning (foto Zien24)

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106, doorkijkje (foto Zien24)

oudste pakhuis) dat weer open is gemaakt, waardoor in de nieuwe situatie de lange zichtlijnen zijn hersteld. Door de bestaande gaten in de tussengevel met glaspuiken te vullen is nu overal het trappenhuis zichtbaar.

Dit project was alleen mogelijk dankzij de steun van de Gemeente Harlingen die achter de herbestemming stond. Daarnaast zijn wij onder de indruk van de maar liefst tien lokale en regionale partijen die ons met een bijdrage hebben gesteund. De Provincie Friesland besloot eind 2016 een subsidie te verlenen en in 2017 hebben de volgende fondsen en stichtingen een bijdrage toegezegd: de Abe Bonnema-stichting, het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Stichting Bouwcultuurfonds Friesland, de Van Heloma Stichting, de Stichting Grote Zuidwesthoek, de Meindersma-Sybenga stichting, de P.W. Janssen's Friese Stichting, de Hein Buisman stichting en de Vereniging Oud Harlingen. Door deze bijdragen, groot en klein, concluderen wij dat de restauratie en herbestemming van dit beeldbepalende pakhuis aan de Noorderhaven op een groot draagvlak in de gemeenschap kan rekenen.

Het werk duurde voort tot maart 2018 en stond onder eigen directievoering (van Thijs Bennebroek, de jonge Delftse architect), die daarbij begeleid werd door zijn ervaren collega's.

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106, trap (foto Zien24)

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106, teruggevonden trap met het te herstellen poortje

Honselersdijk, Hofstraat 29

Honselersdijk, Hofstraat 27-29, vml. Nederhof

De Nederhof is het enige restant van het immense paleis Honselersdijk dat stadhouder Frederik Hendrik tussen 1621 en 1646 liet bouwen, door hofarchitect Pieter Post. De Nederhof was een groot U-vormig dienstgebouw aan de oostzijde van de paleistuinen en bevatte o.a. een schilderijenzaal, een kapel en een ‘bad-appartement’. Een stukje van de fraai beschilderde gemarmerde wandbetimmering met festoenen en guirlandes van laatstgenoemde appartement is bewaard gebleven. In 1977 werd de Nederhof geschikt gemaakt voor een zorginstelling die er mensen onder begeleiding kon laten wonen. In 2006 werd het gebouw overgedragen aan de Vereniging. Na vertrek van de zorginstelling medio 2016, moest het gebouw een renovatie ondergaan om een nieuwe zorginstelling met cliënten te kunnen huisvesten. Tijdens de eerste sloopwerkzaamheden bleek echter dat tussen de plafonds van de verdiepingen asbest was toegepast. Ook alle vloeren van de verdieping bleken een onderlaag te hebben van asbest. De asbestplaten waren verlijmd met de dek vloeren van de verdieping maar ook op de plafondconstructie van de onderliggende begane grondverdieping. Daardoor moesten, in beveiligde omstandigheden, alle vloeren op de verdieping eruit, evenals de plafondafwerking tussen de kinderbinten van de begane grond.

Honselersdijk, hofstraat 29, verwijderd plafond en vloerverdieping

Op het dieptepunt van de sanering was vanaf de begane grond de zoldering zichtbaar. In totaal is er meer dan 850 m² asbest gesaneerd. Vanuit monumentenooptpunt was het enige lichtpuntje dat de verdieping geen historisch waardevolle vloeren en scheidingswanden bevatte. De oude gemetselde bouwmuren en scheidingsmuren konden onaangetast blijven. Daarna moesten nieuwe vloeren worden aangebracht en werd het plafond-vloerpakket meteen geluids- en brandwerend gemaakt en werden zo veel mogelijk leidingen erin weggevoerd. Daarna konden de nieuwe badkamers en toiletgroepen worden geplaatst. De asbestsanering betekende een enorme financiële tegenvaller voor ons en een tegenvaller in de planning voor de nieuwe huurder. Wij zijn de huurder dankbaar voor diens geduld en begrip.

Het project stond onder eigen directie en loopt door tot begin 2018. Bij het ter perse gaan van dit jaarverslag heeft de Nederhof zijn nieuwe huurders reeds begroet.

Hoorn, Italiaanse Zeedijk 106 In 2016 kwam dit middelgrote 17de-eeuwse koopmanshuis na decennia vrij van huur. Bijna 25 jaar was hier het particuliere speelgoedmuseum ‘De Kijkdoos’ gevestigd.

Hoorn, Italiaanse Zeedijk 106, v.l.n.r. situatie jaren negentig, situatie 2016 en huidige situatie (foto Zien24)

Hoorn, Italiaanse Zeedijk 106 (foto Zien24)

Het huis heeft een voor zijn bouwtijd gangbare indeling: een hoog voorhuis (5 meter) en daarachter een verdiept gelegde achterkamer met opkamer. De achterkamer diende als keuken, met links een grote schouw. De opkamer – eveneens met links een schouw – was het verwarmde woonvertrek met bedsteden. In het voorhuis, dat deels entreegebied was en deels op het werken was gericht, bevonden zich oorspronkelijk een afgescheiden zijkamer (links) en een hangkamer-tje (beide niet meer aanwezig) en een spiltrap (rechts). Deze spiltrap ontsluit de opkamer en de bovenverdieping en is zeer rijk uitgevoerd: met een getorste, uitgeboorde en geprofileerde spil. De eerste verdieping diende voor opslag, getuige het 17de-eeuwse hijsluik met deur in de voorgevel.

Bij de renovatie in 2017 is het pand weer geschikt gemaakt als woonhuis, met de functies op de oude plaats: het voorhuis als ‘entreegebied’, koken in de verdiept liggende achterkamer en wonen in de opkamer. Op de bovenverdiepingen zijn drie slaapkamers en een badkamer gerealiseerd. De installaties werden vernieuwd. Bij de ontmantelingswerkzaamheden bleek een oude lekkage veel schade aan de rechterzijmuur te hebben aangericht. Aan die kant bleken veel balkkoppen verrot. Om de buitenste centimeters van de oude balken te kunnen behouden en toch voldoende stijfheid en draagkracht te krijgen is ervoor gekozen de balkkoppen aan te gieten in kunststof (epoxyhars).

Op het oog is de grootste wijziging te zien in het voorhuis: daar zijn alle schrootjes (uit de jaren zestig) verwijderd evenals de roze kleurstelling die uit de museumtijd dateerde. In het voorhuis heeft de 17de-eeuwse basisstructuur het primaat gekregen, met zijn zware balklaag, houten plafond en de fraaie spiltrap als blikvanger. De kleurstelling is gebaseerd op de latere 18de eeuw, waaruit de meeste afwerkingen uit het achterhuis dateren. Met deze indeling (en kleurstelling) kan dit 17de-eeuwse koopmanshuis er weer vele decennia tegenaan. Het huis werd direct na oplevering verhuurd.

Leeuwarden, Koningstraat 25, Huis Van Eysinga, exterieur (foto Arjan Bronkhorst) en eetkamer met verwijderde betengeling en tevoorschijn gekomen deur van de personeelszone

Leeuwarden, Koningstraat 13 t/m 25, Huis Van Eysinga De grote restauratie en herindeling van het laat 18de-eeuwse Huis Van Eysinga in Leeuwarden is uitvoerig beschreven in het vorige jaarverslag. In 2017 kreeg de restauratie nog een staartje: tijdens het werk was namelijk in het statige hoekhuis van de Van Eysinga’s de oude ‘personeelszone’ herontdekt: een zone rondom het trappenhuis, van kelder tot verdieping, waarlangs het personeel zich ongemerkt voor de bewoners en gasten kon verplaatsen. Dit systeem was in de tijd van het gebruik als Fries Museum in onbruik geraakt. Voor een goed begrip van het huis is de zone echter essentieel. Zo kon het personeel bijvoorbeeld het diner opdienen door dit ongemerkt naar boven te brengen: vanuit de keuken in de kelder, via de keldertrap naar een kleine trapkast-ruimte die naar een ‘geheime’ deur in de eetkamer voerde. Vanuit de eetkamer gezien was die deur nauwelijks zichtbaar want de wandbespanning liep er voorlangs. Ook de kastdeuren waren op deze wijze weggevoerd. De enige deur die in het zicht mocht zijn, was de officiële toegangsdeur recht tegenover de schouwpartij. Na het eten werd het gebruikte servies overigens via dezelfde route weer naar beneden gebracht, echter niet naar de keuken maar naar de spoelkeuken. Want schoon goed en vuil goed hadden geheel gescheiden routes.

Ter hoogte van het trapbordes is een tweede restant van een personeelsruimte te zien, een klein vetrekje met plankjes en een kijkgat naar het trappenhuis. Dit vertrek was oorspronkelijk waarschijnlijk via een extra spiltrapje vanaf de begane grond bereikbaar en voerde naar de verdieping waar het personeel de slaapvertrekken kon bereiken, wederom ongezien voor bewoners en gasten die zich door de gang op de begane grond bewogen. Door het herstel in 2017 van deze zone is Huis Van Eysinga een dimensie rijker geworden: niet alleen het gebruik van de ruimtes en de verkeersbewegingen van de hoofdbewoners zijn nu inzichtelijk, maar ook het gebruik en de routing van het personeel. Aan het herstel van de ‘personeelszone’ hebben vele fondsen een bijdrage geleverd: het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Stichting Zabawas, de Van Heloma stichting, de stichting Juckema Siderius, de Gravin van Bylandt-stichting en een stichting die anoniem wil blijven. Het project stond onder eigen directie en krijgt nogmaals een vervolg in 2018. Begin 2018 wordt de eetkamer voltooid en krijgt deze een nieuwe wandafwerking, waarvoor de Wassenbergh-Clarijs-Fontein-stichting een bijdrage toezegde. Daarna wordt het huis ingericht als Museumhuis. In november 2018 wordt het Museumhuis Van Eysinga officieel geopend.

Oosterleek, Oosterleek 39, voor restauratie

Oosterleek, Oosterleek 39 Dit van oorsprong 18de-eeuwse langhuis kwam in 2016 in het bezit van de Vereniging en verkeerde in erbarmelijke staat. Desondanks was zichtbaar dat in het huis zeldzame authentieke 18de- en 19de-eeuwse interieurafwerkingen bewaard waren, zowel in de onverwarmde vertrekken ('vooreind' en achtergang en aanbouw) als in de verwarmde binnenkamers (woonkamer en keuken).

Eind 2016 startte het herstelwerk, dat bestond uit een casco- en interieurrestauratie, met het funderingsherstel (zie ook Jaarverslag 2016), waarvan het leeuwendeel in 2017 uitgevoerd is. Omdat het pand vrijwel geheel uit elkaar moest worden genomen, werd rondom een grote overkapte steiger met opslagvakken geplaatst, waar alle afkomende onderdelen voor hergebruik tijdelijk werden opgeslagen: bakstenen, dakpannen, houten geveldelen enz. Alle verzakkingen, hollingen en bollingen werden vóór demontage ingemeten en op de steiger afgetekend. Na het funderingsherstel konden de gevels weer opgetrokken worden met de scheefstand en glooiingen die ze vóór de restauratie hadden. Zo veel mogelijk authentiek materiaal werd behouden en alleen als het niet anders kon, werden delen aangeheeld of vervangen: bakstenen werden voor hergebruik schoongebikt, het houtwerk werd in de timmerwerkplaats van de aannemer gerestaureerd of aangeheeld.

Oosterleek, Oosterleek 39, voorhuis - museale gedeelte (foto Arjan Bronkhorst)

Oosterleek, Oosterleek 39, na restauratie (foto Arjan Bronkhorst)

Op de bouw werd de laatste hand gelegd om de onderdelen in het schots- en scheve gebouw precies op maat te krijgen. Alleen op deze uiterst zorgvuldige wijze kon het eindresultaat een 'gerestaureerde oudbouw' blijven en géén 'vernieuwbouw' worden. Na herstel van de gevels, werd het dak aangepakt. De historische sporenkap (met ronde daksporen op 40 cm afstand van elkaar) kon op basis van foto's uit de jaren 1980 worden gereconstrueerd. Daarop werd een dakbeschot van houten delen aangebracht en daarbovenop een geïsoleerd dak met rode pannen. De vloerbalken van de woonkamer en keuken hebben een eigen oplegging gekregen op het binnenblad van de geïsoleerde gevel, droog en zonder risico op condens. Onder de balklaag werden nieuwe leidingen (voor gas, water, elektra, centrale verwarming) getrokken die her en der door de vloer zouden prikken. Daarna werd de plankenvloer in de verwarmde vertrekken teruggelegd. Door het verdiept aanleggen van de nieuwe funderingsplaat was er voldoende ruimte tussen de fundering en de vloer om convectorputten aan te leggen. Onder de vertrekken met plavuizen vloeren, het vooreind en de achtergang met aanbouw, werd een vloerverwarming aangelegd. Hierdoor zijn nergens radiatoren zichtbaar, die juist hier als storende nieuwe elementen zouden worden ervaren.

De dubbele rug-aan-rug-schouw in woonkamer en keuken, die ooit

Oosterleek, Oosterleek 39, woonkamer (foto Arjan Bronkhorst)

Een onverwacht verband tussen Huis Barnaart, een koninklijk Zuid-Duits kastje en Brits serviesbedrijf

Soms worden bij de Vereniging geheel 'per toeval' ontdekkingen gedaan. Een recente, opmerkelijke vondst was de herkomst van de iconografie van de pas gerestaureerde bovendeurstukken in Huis Barnaart. Een deel van deze doeken werd in 1807 door de Amsterdamse kunstschilder Adriaan de Lelie vervaardigd, die in de bouwrekeningen vrij summiër noteerde wat zij moesten voorstellen. Voor de salon schilderde hij onder andere 'de ochtent stond' en 'de avond stond'. Op het eerste gezicht lijken de voorstellingen vrij ongecompliceerd: dames voorzien van attributen zwevend door de lucht. Een verder beschreven iconografie leek niet nodig. Het was daarom verrassend voor een onderzoeker van de Vereniging herkenning te vinden op een totaal ongerelateerde vroeg 19de-eeuwse *secretaire* in de voormalige koninklijke Residenz in de Beierse stad München. Een schildering op dit slaapkamerkastje trok de aandacht: de voorstelling bleek identiek aan één van de bovendeurstukken in Huis Barnaart!

De secretaire in de Residenz van München

Alleen de kapsels van de dames wijken op de schilderijen af, De Lelie maakte ze zwart (naar de Napoleontische mode), hun Duitse verwanten werden blond.

Verder onderzoek leidde naar een prentenreeks van de Engelse ontwerper John Flaxman, als illustraties bij vertalingen van de *Ilias* en *Odyssee* van Homerus. Flaxman was één van de sterontwerpers van het bekende bedrijf Wedgwood en in zijn tijd invloedrijk in heel Europa. Zijn ontwerpen blijken nu niet alleen aan de Residenz en Huis Barnaart te kunnen worden gekoppeld, maar ook aan decoraties in Huis Hodshon in Haarlem. De bij het onderzoek gedane vondsten leveren zo'n uitgebreid verhaal over de schilderijen en voorstellingen in beide Haarlemse huizen, dat zij op zichzelf meer aandacht verdienen. Voor de lezers van dit jaarverslag wordt alvast een tipje van de sluier opgelicht, een groter artikel zal in de toekomst volgen. ■

Morning van John Flaxman

De ochtent stond van Adriaan de Lelie in Huis Barnaart (foto Arjan Bronkhorst)

De avond stond van Adriaan de Lelie in Huis Barnaart met de inspiratiebronnen van John Flaxman (foto Arjan Bronkhorst)

Oosterleek, Oosterleek 39, schouw voor restauratie

tien florale en figuratieve tegeltableaus bevatte, was zwaar gehavend. De tableaus waren gestolen en veel omringende tegels – randtegels en witjes – ontbraken. Deze schouw kon gelukkig geheel worden hersteld met nieuw aangekochte, historische tegeltableaus dankzij een geslaagde crowdfundingactie die bijna € 9.000 had opgeleverd.

Oosterleek, Oosterleek 39, waterbak omgebouwd tot gootsteen (foto Arjan Bronkhorst)

Oosterleek, Oosterleek 39, schouw na restauratie (foto Arjan Bronkhorst)

De waterbak in de keuken werd omgebouwd tot een gootsteen en in een dubbele keukenkast werd een inductiekookplaat ‘verstopt’. In de aanbouw waar ooit drie stuks vee stonden werden een badkamer en een wc gemaakt. In de stenen vloer is de grup nog zichtbaar. Van de oude bedsteden, werden er twee in ere hersteld: één die bereikbaar is vanuit de keuken en één in de woonkamer. In de kap werd een slaapkamer gemaakt.

De houten wanden, plafonds en wandbetimmeringen zijn hersteld en de eenvoudige houtimitaties zijn gerestaureerd en aangevuld. Geschilderde lijstjes op de wandkasten en bedsteden imiteren een rijkere vormgeving met paneeldeuren. In het exterieur is na kleuronderzoek de 19de-eeuwse kleurstelling teruggebracht met chromaatgroen op het houten gevelbeschoot, okergeel op de windveren en kozijnen en felblauw als gekalkte plint. De Vereniging heeft zelden projecten waarbij de lokale betrokkenheid zó groot is als bij dit project: van overburen die noodstroom (en koffie) gaven, een historische Vereniging (Suyder Cogge) die hielp bij de selectie van huisraad en die in de toekomst de openstellingen zal verzorgen, tot de Gemeente Drechterland die financieel en procedureel bijdroeg aan de restauratie. Overige partijen die bijdroegen aan de restauratie waren de Provincie Noord-Holland, de BankGiro Loterij en de Bredius-stichting, evenals de vroegere eigenaren, de heer W.A. Prins en mevrouw P.J. Balk en tenslotte een royale anonieme gift.

Vanaf maart 2018 is Huis Oosterleek weer een kroonjuweel voor het dorp, dat op gezette tijden opengesteld wordt voor publiek en daarbuiten te huur is als [Monument en Bed](#)-locatie voor iedereen die (met 4 of 5 personen) wil ervaren hoe het is om te verblijven in een 19de-eeuws langhuis bij de Westfriese Omringdijk. Het werk stond onder eigen directie en is begin maart 2018 geheel opgeleverd.

Schiedam Lange Achterweg 36-84, vml. Weeshuis der Hervormden

Schiedam, Lange Achterweg 36-84, vml. Weeshuis der Hervormden Dit laat 18de-eeuwse weeshuis, naar ontwerp van Schiedamse stadsarchitect Rutger van Bol' Es, is in 2009 door de woningcorporatie Stichting Woonplus overgedragen aan de Vereniging. Het betreft een U-vormig gebouw, in sobere Lodewijk XVI-stijl, rondom een binnenplaats. Omdat er niet zoveel van dergelijke gebouwen uit deze periode zijn, heeft ‘Hendrick’ destijds dit gebouw aanvaard, ook al is door ingrijpende verbouwingen in het verleden veel van de oorspronkelijke structuur en interieuraufwerking verloren gegaan.

In 1895 was de structuur van opeenvolgende grote zalen al gemoderniseerd: de vertrekken die ooit via eigen toegangen aan de binnenhof ontsloten werden, werden nu bereikbaar gemaakt via lange gangen langs de binnengevel. Aangebouwde vestibules in de binnenhoeken van U-vorm dateerden uit die tijd. Rigoreuzer was de verbouwing uit 1982, toen er 23 kleine wooneenheden werden gerealiseerd. Hierdoor verdween vrijwel de gehele oorspronkelijke indeling, met grote slaap- en onderwijszalen voor de circa 120 weeskinderen en kleinere vertrekken voor de leiding en facilitaire functies. Bouwkundig gezien werd met voorzetwanden, verlaagde plafonds en afgekitte randen en kieren, bovendien een verstikkend klimaat gecreëerd voor alle houten casco-onderdelen die in contact stonden met het metselwerk. Daardoor kon in balkkoppen, muurplaten, kozijnen en ramen houtrot ontstaan en gedijen.

Schiedam, lange Achterweg 36-84, de nieuwe balkkoppen

Schiedam, Lange Achterweg 36-84, ingepakte noordvleugel

Het herstelplan bestond uit het restaureren van het casco en het creëren van woningen en bedrijfsunits met respect voor en zichtbaarheid van de oorspronkelijke structuur. In totaal bleken 15 woningen, met één tot drie slaapkamers, en twee kantoor-bedrijfsruimtes netjes inpasbaar. Vooral aan de grote huurwoningen bleek in Schiedam behoefte.

Vanwege de grote omvang van het complex bracht realisatie van het plan zeer aanzienlijke kosten en een groot uitvoeringsrisico met zich mee. Daarom werd in 2015 besloten het project gefaseerd uit te voeren, waardoor opgedane ervaringen konden worden meegenomen naar volgende fasen. Eind 2016 startte fase 1 met de werkzaamheden aan de noordvleugel, waarin zes woningen (twee grondgebonden en vier maisonnettes op de verdieping) en één kantoreenheid (naast de regentenkamer) werden gerealiseerd.

Na het weghalen van asbest, voorzetwanden en verlaagde plafonds is al het houtrot aangepakt. De verdiepingsvloeren werden voorzien van geluidsisolerende en brandwerende lagen. Vondsten tijdens het werk die van meerwaarde waren voor het begrip en de historie van het weeshuis, zijn behouden en zo veel mogelijk in het zicht gehouden. Zo zijn oude rookkanalen geaccentueerd en zijn een behangfragment en een eenvoudig geornamenteerd stucplafond in de hoekwoning op de verdieping, gekoesterd en aangeheeld. In de kapverdieping zijn op enkele plekken met verf of krijt geschreven namen en initialen van weeskinderen op het dakbeschot aangetroffen.

Schiedam, Lange Achterweg 36-84, vernieuwen balklagen

Schiedam, Lange Achterweg 36-84, hoofdingang tijdens restauratie (foto Zien24)

Schiedam, Lange Achterweg 36-84, herstelde hoofdingang

fen. Ook deze zijn behouden en zo veel mogelijk in het zicht gelaten. In het schilderwerk zijn de oudst gevonden kleuren voor de balklagen en het gevelhout aangehouden, wat een grijsgroene kleur op de begane grond en de hoekwoning op de verdieping opleverde en een blauwgroene kleur in de overige woningen op de verdieping. Voor het overige hebben de woningen nieuwe installaties en moderne keukens en badkamers gekregen.

Aan de buitenzijde werd het lood- en zinkwerk gerestaureerd of vervangen en werd het metsel- en voegwerk hersteld. Dakpannen zijn afgenomen en na isolatie van het dak teruggelegd. Ingemetselde ijzeren profielen bleken geheel weggerot en moesten worden uitgenomen en vervangen.

In de noordvleugel bevindt zich ook de regentenkamer met goudleerbehang uit 1785 in Lodewijk XVI-stijl. Deze kamer onderging in 2012 al een bescheiden restauratie in verband met de slechte staat van het goudleer. Bij de huidige restauratie werd in de naastgelegen ‘regentessekamer’ een fragment van het vroeg 20ste-eeuwse behang gevonden en de bijbehorende afwerking met houtimitaties op ramen en kozijnen. Deze imitatie bleek ook in de regentenkamer aanwezig. Deze afwerkingen zijn teruggebracht. Het portaal tussen beide vertrekken bleek sjabloonwerk uit die tijd te hebben, dat – uiteraard – ook in ere is hersteld. Alle historische vondsten die konden bijdragen aan een beter begrip van het gebouw en zijn afwerkingen zijn met beide handen aangegrepen.

Van cruciaal belang om überhaupt van start te kunnen gaan met de noordvleugel was financiële steun van enkele grote partijen. De Provincie Zuid-Holland was de eerste die medio 2016 een subsidie toekende voor deze fase, waarna ook de Gemeente Schiedam en enkele regionale fondsen hulp boden. Zowel het De Groot Fonds als het Fonds Schiedam-Vlaardingens e.o. waren cruciaal voor het groene licht van deze fase. Wij zijn deze partijen zeer erkentelijk voor hun bijdrage, die meteen ‘beloond’ wordt in het maatschappelijk effect want de in oppervlakte en sfeer gevarieerde woningen blijken in een grote behoefte te voorzien. De regentenkamer is vanaf zomer 2018 regelmatig geopend voor publiek en is ook te huur als kleinschalige vergaderlocatie (voor max 10 personen). Het werk is vrijwel geheel in 2017 uitgevoerd en stond onder eigen directie.

Veere, Markt 10 Achter de 19de-eeuwse voorgevel aan de oostzijde van de markt in Veere gaat een van de oudste huizen van Veere schuil. Al in 15de-eeuwse bronnen worden gebruikers van dit perceel vermeld, in de 16de eeuw werd het gebouw ‘versteend’. Uit deze periode dateren nog grote delen van het metselwerk (in groot formaat baksteen) en de eiken balklaag van de begane grond (deels nog met oude kinderbinten) met sleutelstukken die op kleine stenen consoles rusten.

Veere, Markt 10

Veere, Markt 10, uitvoering van de wandkasten

Het pand werd in 2000 aan de Vereniging geschonken door het doktersechtpaar Oosterhoff-Oudman, met behoud van hun woonrecht.

In 2016 werd voor het huis een restauratie- en verbouwingsplan opgesteld, dat in 2017 werd uitgevoerd.

De zoektocht naar een valide restauratievisie was in dit geval extra lastig: door ingrijpende verbouwingen in de 18de en 19de eeuw (Veere verarmde in die tijd) waren slechts delen van het oude casco bewaard gebleven en leken er geen historische interieurafwerkingen aanwezig. Anderzijds was er naar de schenkers de toezegging hun indeling zoveel mogelijk te respecteren. Uiteindelijk is de 19de-eeuwse situatie als uitgangspunt genomen: in die tijd was de voorgevel gemoderniseerd met een eenvoudige lijstgevel (goedkoper in onderhoud dan de oude trapgevels), grote schuiframen en pleisterwerk met blokmotief. Het interieur kende in die tijd een indeling in voorkamer, alkoof en achterkamer (keuken), en een lange gang van voordeur tot achtergevel langs de rechter zijgevel. Bij de restauratie is deze structuur versterkt.

In de voorkamer werd de wand met inbouwkasten gereconstrueerd op basis van bouwsporen in het metselwerk. Het rookkanaal was gemetseld maar had geen afwerking in stuc, waaruit geconcludeerd kon worden dat het kanaal nooit in het zicht geweest is. De houten

Veere, Markt 10, schouw voor en na restauratie

kastenwand werd daarom doorgezet vóór het rookkanaal langs. De eenvoudige schouwmantel, waarvoor een losse potkachel geplaatst was, is gebaseerd op een beschrijving in een archiefstuk. De grote ‘porte brisée’ met glasdeuren tussen voorkamer en alkoof bleef uiteraard gehandhaafd omdat die in de 19de eeuw juist als scheiding was aangebracht. Onder de keuken werd een grote kelder met dwarsgeplaatst tongewelf aangetroffen, een restant uit de 15de of 16de eeuw. Deze kelder heeft een zandige vloerafwerking.

Op de verdieping waren medio 20ste eeuw door de familie Oosterhoff diverse kamers ingebouwd voor de kinderen. Die indeling is zoveel mogelijk gehandhaafd. Alleen de voorkamer is weer één groot statig vertrek geworden. Tegen de linkerzijgevel in dit vertrek werd een geschilderde lambrisering met zuiltjes gevonden (bruinrode schildering op een okergele fond), die mogelijk uit de 16de eeuw dateert. Het echtpaar Oosterhoff-Oudman schonk het pand opdat het huis ook op lange termijn in goede handen zou blijven, als deel van de woongemeenschap in Veere. Met de huidige restauratie-renovatie en verhuur als gezinshuis heeft de Vereniging hieraan invulling gegeven. Het werk stond onder eigen directie en werd begin 2018 afgerond.

Voorlichting

De Vereniging heeft het geven van voorlichting als één van haar doelstellingen geformuleerd. Het gaat daarbij om de overdracht van kennis die samenhangt met de panden die door eigendom bij de Vereniging beschermd worden. De Vereniging realiseert dat door rechtstreekse contacten met belanghebbenden (excursies, lezingen en open dagen), of door kennisverspreiding via gedrukte of elektronische media. Met ingang van 2017 is presenteren toegevoegd aan onze voorlichtende activiteit. De achterliggende gedachte is, dat het na 100 jaar verzamelen tijd is om aan een breed publiek te presenteren wat de Vereniging in huis heeft. Deze uiting sluit rechtstreeks aan op onze doelstelling (Art. 2, lid c en d van de statuten) en beoogt enerzijds een bredere groep voor architectuur en monumenten te interesseren, anderzijds het draagvlak voor ons bestaan te vergroten. Naast deze nieuwe activiteit realiseerde ‘Hendrick de Keyser’ het jaarlijks terugkerende programma

De excursiekrant

Excursie in Doesburg, 9 november 2017

Toegankelijke Panden, waarin 100 huizen zijn opgenomen die worden opengesteld voor de leden en heeft de Vereniging haar jaarlijkse excursieprogramma en diverse open dagen naar aanleiding van verwervingen en restauraties gehouden. In aanloop naar het jubileumjaar in 2018, is een taakgroep gevormd die de evenementen en activiteiten rondom het jubileumjaar vorm geeft en uitvoert. Dit en de introductie van presenteren als voorlichtende activiteit leidde in april tot een forse bijstelling van de begrote uitgaven voor **Voorlichting**.

Het thema van het excursieprogramma was **Het huis in zijn tijd** en voor de excursies en rondleidingen werden huizen geselecteerd die samen een goed beeld geven van de ontwikkeling van het burgerlijk woonhuis in ons land van de 15de tot en met de 20ste eeuw. Door ons gevarieerde bezit en de jarenlange ervaring met het geven van excursies en rondleidingen, lukt het goed om interessante en uitgebalanceerde programma's aan te bieden. Er waren achtereenvolgens twee excursies naar Doesburg en Nagele, een stadswandeling in het Zeeheldenkwartier van Den Haag, en rondleidingen in huizen in Amsterdam, Alblasterdam, Appingedam en Leeuwarden. Daarnaast werd een fietstocht georganiseerd langs onder andere Gouda, Oudewater en Haastrecht. Ook dit jaar schreven de leden massaal in en was het excursieprogramma al snel uitverkocht. De waardering van de deelnemers blijkt gelukkig altijd weer groot te zijn.

Opening Museumhuis 'Villa Rams Woerthe' te Steenwijk, 20 november 2017

In de opmaat naar 2018 is intensief gewerkt aan de opzet en realisatie van de eerste Museumhuizen. In december werd het eerste Museumhuis in Steenwijk geopend en uiteindelijk zullen ca. 35 woonhuizen een overzicht geven van 400 jaar woongeschiedenis die de bezoeker 'met al zijn zintuigen' kan beleven. Het Museumhuis in Steenwijk, 'Villa Rams Woerthe' trok de eerste maanden al boven verwachting veel bezoekers (gemiddeld 250 bezoekers per maand) en de bezoekers reageerden overwegend enthousiast op de warme ontvangst, het kopje koffie in de serre en de audiotour waarin men het verhaal over de Jugendstil villa krijgt voorgeschoteld, desgewenst al zittend op de bank (doe alsof je thuis bent!). Dankzij een forse bijdrage van de BankGiro Loterij kan de Vereniging op termijn 35 van haar huizen op een soortgelijke manier gaan openstellen met het doel een breder draagvlak te creëren bij het publiek en de ontwikkeling van het woonhuis, de geschiedenis van de bewoners en het verhaal van de Vereniging aan de bezoeker te presenteren. Eveneens om een breder publiek naar de huizen van 'Hendrick' te bewegen en tevens als proef voor het jubileumjaar werden twee **Classic Lounge** Concerten geïnitieerd. Een in de aula van Huis Hodshon in Haarlem en een in Huis Bartolotti. Beide concerten werden door de concertgangers goed ontvangen, hetgeen leidde tot het besluit om in het jubileumjaar een uitgebreider concertprogramma aan te bieden met hulp van een artistiek leider.

Classic Lounge Concert in Huis Hodshon, Haarlem, 8 april 2017

Voor de restauratie van twee schouwwallen in ons huis in Oosterleek was de aankoop van verdwenen tegeltableaus wenselijk. Hiervoor werd door de afdeling Voorlichting een crowdfundingactie opgezet. De 'crowd' droeg spontaan een tegeltje bij en al snel was het doelbedrag gehaald waardoor oude tegeltableaus konden worden aangeschaft. Op het gebied van publicaties kreeg deel V van de serie **Huizen in Nederland** steeds meer vorm. In afgelopen jaar werd het merendeel van de 19de- en 20ste-eeuwse huizen beschreven, werden in de traditie van de voorgaande delen plattegronden getekend, registers gemaakt en foto's uitgezocht. In april 2018 zal deze uitgave, als onderdeel van onze jubileumviering, het daglicht zien. ■

Tegeltaxatiedag tijdens de crowdfundingactie, Oosterleek, 1 juli 2017

Financiën

Voor een overzicht van de cijfers wordt verwezen naar de verkorte Jaarrekening 2017 elders in dit [Jaarverslag](#). De volledige Jaarrekening 2017 is te vinden op de website van de Vereniging.

Baten

In 2017 is aan de doelen van de Vereniging, verwerven, instandhouden en geven van voorlichting, in totaal een bedrag van € 15.538.000 besteed (2016: € 15.588.000). In 2017 verkreeg de Vereniging in totaal € 15.594.000 aan baten (in 2016: € 15.623.000) uit verschillende bronnen die hierna worden gespecificeerd. Dat was net 0,18% minder dan in het voorgaande jaar en ruim 7% meer dan begroot, waarmee 2017 als een goed jaar mag worden bestempeld. In totaal werd in 2017 zo goed als 100% van alle baten direct aan onze doelstelling besteed (in 2016: 99,8%), zoals in de begroting ook beoogd was.

Baten van particulieren

In 2017 is aan bijdragen van particulieren een bedrag van € 1.108.732 (2016: € 3.148.000) verantwoord. Dit is aanzienlijk meer dan begroot (€ 620.000) als gevolg van de ontvangen schenkingen van panden. Het bedrag is samengesteld uit de volgende onderdelen:

Nalatenschappen/legaten	€
O.E.H. Baron Bentinck	2.269
Nabetaling L.H. Boas	36.340
Mw. A.T. Drenthen	5.000
Mw. J.B. Kan-Van Marle	49.944
Mw. E.W.H. Laman Trip-Kleinstarink	25.000
H. von Saher	2.000
Mw. A.F. IJbema	33.000
Kosten ivm nalatenschappen	- 111
	153.442

Contributies	€
Opnieuw is het ledental iets teruggelopen, van 4.494 in 2016 naar 4.359 ultimo 2017. Het illustreert de noodzaak om een nieuw programma te introduceren, teneinde het ledental weer te laten groeien. Verheugend is, dat veel leden in het afgelopen jaar wel spontaan wat extra contributie hebben betaald, waardoor de contributie-inkomsten uiteindelijk bijna 14% hoger uitkwamen dan in 2016 (€ 132.538).	150.693

Donaties en giften	€
Anoniem	84.000
Anoniem	25.000
Anoniem	1.000
W.H. Coenen	75.000
S.F. Winkel	18.000
E.P.D. van Ooijen	6.000
Mw. P.J. Balk	5.000
W.A. Prins	5.000
W. Schut	5.000
M.A.M. Kortenbout van der Sluijs	3.000
J.J.M. Verhoef	3.000
J.J. van Rijn en M.A.T. van Rijn-Kerkhoff	1.000
J.H.F.M. Schopman	1.000
Mw. R. Aerden en dhr. S. Stigter	1.000
Diverse periodieke schenkingen	1.550
Crowdfunding tegeltableaus Oosterleek 39	8.536
Overige donaties en giften	3.750
	246.836

Van alle hierboven als anoniem vermelde schenkingen zijn de namen van de schenkers bij de Vereniging bekend. Buiten de orde van deze opsomming en deze Jaarrekening ontving de Vereniging van de heer D. van Raalte € 15.000 als voorschot op de te maken restauratiekosten van het huis Glazoenowlaan 3 te Rotterdam. Deze schenking is ondergebracht onder de balanspost [Overlopend voor toekomstige restauratiekosten](#) en wordt ten tijde van de restauratie verantwoord als gift.

Schenkingen in natura	€
Mw. M. Unger	357.760
W.H. Coenen	200.000
	557.760

Het eerste bedrag betreft de resterende waarde van het Huis Unger te Bussum. Het tweede betreft de schenking van de koopsom van Hoekstraat 2-4 te Tegelen.

Baten van Loterijorganisaties

De BankGiro Loterij is al vele jaren (sinds 2000) partner van ‘Hendrick de Keyser’. In 2017 mocht de Vereniging van de BankGiro Loterij € 2.177.255 ontvangen. Deze ontvangst bestaat in eerste instantie uit de begrote bijdrage van € 1.200.000 voor onze doelstelling. Hiervan is € 200.000 gebruikt voor de financiering van het woonrecht dat samenhang met de verwerving van Huis Unger, € 350.000 voor de restauratie van het publiektoegankelijke huis Oosterleek 39 te Oosterleek, € 300.000 voor de restauratie van Molenstraat 109 te Gorinchem, waardoor de originele onderdelen van dit imposante huis aanzienlijk beter tot hun recht komen, € 250.000 voor de restauratie van het voormalig pak-

De partners van de BankGiro Loterij met cheques tijdens het Goed Geld Gala (foto Roy Beusker)

huis aan de Noorderhaven 106 te Harlingen (die een grote onrendabele top kende) en € 100.000 voor de restauratie van de eetzaal van Gasthuislaan 2 te Steenwijk (‘Villa Rams Woerthe’). In februari bleek vervolgens dat de BankGiro Loterij onze plannen voor het realiseren van het project [Museumhuizen](#) ondersteunt met een bijdrage van € 975.000. Deze bijdrage was uiteraard niet begroot en is ondergebracht in een reserve en zal de komende jaren ca. 50% van de ontwikkelkosten dekken. In 2017 is € 95.000 ten laste van deze reserve gebracht voor de ontwikkeling en inrichting van vooral ‘Villa Rams Woerthe’ tot Museumhuis. De resterende bate van € 2.255 (2016: € 2.000) is een extra uitkering van de BankGiro Loterij omdat een aantal mensen in 2017 specifiek voor ‘Hendrick de Keyser’ geormerkte loten heeft gekocht. Van deze loten komt 50% van de inleg direct ten goede aan de Vereniging. Deze bate wordt met ingang van 2016 gebruikt voor het project [Museumhuizen](#). De Vereniging heeft er daardoor groot belang bij om meer mensen die in een loterij meespelen, geormerkt voor ‘Hendrick de Keyser’ te laten spelen.

Inrichting Museumhuis ‘Villa Rams Woerthe’

De Vereniging is de BankGiro Loterij buitengewoon dankbaar voor hun enthousiasmerende steun aan onze plannen.

Subsidies van overheden

Onder deze post kon in 2017 € 1.928.660 worden ingeboekt (2016: € 1.528.878). In de begroting was uitgegaan van € 2.300.000, omdat verondersteld was dat in 2017 veel geld zou worden besteed aan de gesubsidieerde restauratie van de Karwijhof in Nagele. Dat werk kon als gevolg van vergunningsperikelen pas later in het jaar aanvangen, waardoor een deel van de subsidieverrekening hiervan uitbleef en doorschuift naar latere jaren. Deze post is te verdelen in baten uit de reguliere [Subsidie Instandhouding Monumenten](#) (SIM) ad € 1.010.372 en gerichte subsidies voor thans lopende individuele restauraties ad € 918.288. In 2017 hebben de werkzaamheden aan de volgende panden een subsidieverwachting opgeleverd: Haarlem, Nieuwe Gracht 7; Harlingen, Noorderhaven 106; Nagele, Karwijhof 1-32; Oosterleek, Oosterleek 39; Schiedam, Lange Achterweg 36-82 en Tegelen, Hoekstraat 2-4. Voor de verkrijging van deze overheidssubsidies moeten verschillende aanvraagprocedures worden doorlopen. Alhoewel voor de landelijke SIM met een vereenvoudigde procedure wordt volstaan, is voor de restauratiesubsidies in iedere provincie een aparte aanvraag nodig, conform een voor die provincie geldende regeling. Dit veroorzaakt bij ons als landelijke vereniging een grote onzekerheid en een fors tijdsbeslag.

Baten van fondsen

In 2017 hebben opnieuw vele fondsen met soms omvangrijke bijdragen het werk van de Verenging ondersteund. In totaal gaat het om een bedrag van € 500.470 (in 2016: € 587.619). Deze bate ligt ruim € 130.000 lager dan waar in de begroting van werd uitgegaan als gevolg van de afwijzing van een omvangrijke bijdrage van een fonds in de restauratie van het vm. Weeshuis te Schiedam.

In vergelijking met voorgaande jaren valt op dat de baten uit fondsen steeds meer verspreiden over grotere aantallen fondsen. Een aantal grote fondsen heeft helaas besloten niet meer aan restauraties bij te dragen. Verheugend is daartegenover, dat vooral lokale fondsen steeds meer bereid zijn om bij te dragen aan specifieke onderdelen van onze restauraties. De verwachting is dat dit met de ontwikkeling van [Museumhuizen](#) zal toenemen. De bijdragen in 2017 betroffen:

	€
Fonds Schiedam Vlaardingen e.o.	102.400
Stichting de Groot Fonds	81.000
Stichting Dioraphte	70.000
Prins Bernhard Cultuurfonds	69.500
Ir. Abe Bonnema Stichting	40.000
Stichting Zabawas	35.000
Bredius-Stichting	19.500
Anoniem	15.000
Fonds 1818	10.000
Stichting dr. Hendrik Muller’s	
Vaderlandsch Fonds	10.000
Stichting de Kanselarij	7.070
P.W. Janssen’s Friesche Stichting	6.500
De Frans Mortelmans Stichting	5.000
Van Heloma Stichting	4.000
Meindertsma-Sybenga Stichting	3.000
Stichting Bouwcultuurfonds Friesland	3.000
Van der Mandele Stichting	3.000
Ridderschap Overijssel	3.000
M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting	2.500
Dinamo Fonds	2.000
Hein Buisman Stichting	2.000
Stichting Juckema Siderius Fonds	2.000
Stichting Thurkowfonds	1.500
Stichting Archeologie West Friesland	1.500
Stichting de Grote Zuidwesthoek	1.500
Vereniging Oud Harlingen	500
	500.470

Voor de restauratie van het vml. weeshuis te Schiedam ontving de Vereniging in totaal € 183.400 van het Fonds Schiedam Vlaardingen e.o. en het de Groot Fonds;

Amsterdam, Enge Kerksteeg 4, gevelsteen voor en na restauratie

voor de restauratie van het Huis Van Eysinga te Leeuwarden € 71.570 van het Prins Bernhard Cultuurfonds, een anoniem fonds, de Stichting Zabawas, de Stichting de Kanselarij, de Van Heloma Stichting, de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting en de Stichting Juckema Siderius Fonds; voor de restauratie van Noorderhaven 106 te Harlingen € 71.500 van de Ir. Abe Bonnema Stichting, het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Meindertsma-Sybenga Stichting, de Stichting Bouwcul-tuurfonds Friesland, de Hein Buisman Stichting, de Stichting de Grote Zuidwesthoek en de Vereniging Oud Harlingen; voor de restauratie van onderdelen van Huis Barnaart te Haarlem € 70.000 van de Stichting Dioraphte (originele stoelen en banken), de Stichting Zabawas (Etrurische kamer), de Frans Mortelmans Stichting (vergulden meubilair); voor de restauratie van ‘Villa Rams Woerthe’ te Steenwijk € 32.500 van de Stichting Dioraphte en de Bredius-Stichting; voor de restauratie van Huis Lambert van Meerten te Delft € 31.000 van het Fonds 1818, de Stichting dr. Hendrik Muller’s Vaderlandsch Fonds, de Bredius-Stichting, de Van der Mandele Stichting en het Dinamo Fonds; voor de restauratie van Oosterleek 39 te Oosterleek € 26.000 van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Bredius-Stichting; voor het project Museumhuizen € 5.000 van de P.W. Janssen’s Friesche Stichting; voor de inrichting en openstelling van ’t Glop in Hoorn € 4.000 van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Stichting Archeologie West Friesland; voor de restauratie van de gevelsteen in Enge Kerksteeg 4 te Amster-dam € 1.000 van het Prins Bernhard Cultuurfonds en € 4.500 van overige fondsen zonder specifieke bestemming. Verder is voor de schuifdeur in Huis Bartolotti nog een bate ont-vangen ad. € 6.000 van de Stichting Gansoord, welk bedrag in het boekjaar 2018 wordt verantwoord als het huis wordt opengesteld als Museumhuis.

Totaal geworven baten

Het totaal van de geworven baten bij ‘Hendrick de Keyser’ kwam in 2017 uit op € 5.715.000 (2016: € 6.466.000). Het verschil met het voorgaande jaar is voor het overgrote deel terug te voeren op de enorme [Baten van particulieren](#) in 2016. De geworven baten zijn bijna € 1.000.000 hoger dan begroot, vooral door de extra bijdrage van de BankGiro Loterij.

Baten uit levering van producten of diensten

De baten waar een bijzondere tegenprestatie tegenover staat, worden apart weergegeven. Al-hoewel iedere huurder van de Vereniging een tegenprestatie krijgt in de vorm van woonge-not en onderhoud, worden de huurbaten uit onze [Bijzon-dere locaties](#) en [Monument en Bed](#) alleen verkregen door het leveren van aanvullende diensten. Deze inkomsten

Huis te huur (foto Arno Bauman)

van deze eenheden bedroegen in het verslagjaar € 9.577.138 (2016: € 8.915.632), een toename van 7,4%. Voor een deel is deze toename gerealiseerd door het in de verhuur brengen van na restauratie, groot onderhoud of herbestemming gereed gekomen eenheden of wederverhuur tegen een hogere huurwaarde. Voor het overige is de verhoging een gevolg van de huurindexering per 1 januari en de huurverhoging per 1 juli. Deze bedroeg grotendeels 1,4%, met uitzondering van de relatief lage huren die met 2,8% of 4,3% werden verhoogd. Over het gehele bezit bedroeg de gemiddelde huurverho-ging 1,5% (2016: 1,5%). Het afgelopen jaar hebben 66 huurders hun huur opgezegd. Daar-tegenover kon voor 94 huureenheden na korte of langere tijd weer een huurder worden gevonden. Per saldo leverde dit ultimo 2017 28 extra verhuurde eenheden op. In 2017 leed de Vereniging een huurverlies van € 513.635 zijnde het bedrag aan huur dat de Vereniging vanwege leegstaande panden niet in rekening kon brengen. Dankzij diverse maatregelen en een aantrekkelijke markt

Gorinchem, Molenstraat 109, vml. tolhuis (foto Arjan Bronkhorst)

worden om die reden voortaan apart weergegeven, evenals in de toekomst de inkomsten uit verkopen van de webwinkel en inkomsten uit [Museumhuizen](#). Al deze activiteiten zijn BTW-plichtig.

Overige baten

Deze laatste, maar tevens grootste, categorie heeft louter betrekking op inkomsten uit de vaste verhuur van onze panden. De Vereniging heeft ul-timo 2017 423 panden in haar bezit. Daarin zijn 833 verhuureenheden onderge-bracht, waaronder woningen, kantoren, horecagelegenheden en zelfs parkeerplaatsen. De inkomsten uit de vaste verhuur

van deze eenheden bedroegen in het verslagjaar € 9.577.138 (2016: € 8.915.632), een toename van 7,4%. Voor een deel is deze toename gerealiseerd door het in de verhuur brengen van na restauratie, groot onderhoud of herbestemming gereed gekomen eenheden of wederverhuur tegen een hogere huurwaarde. Voor het overige is de verhoging een gevolg van de huurindexering per 1 januari en de huurverhoging per 1 juli. Deze bedroeg grotendeels 1,4%, met uitzondering van de relatief lage huren die met 2,8% of 4,3% werden verhoogd. Over het gehele bezit bedroeg de gemiddelde huurverho-ging 1,5% (2016: 1,5%). Het afgelopen jaar hebben 66 huurders hun huur opgezegd. Daar-tegenover kon voor 94 huureenheden na korte of langere tijd weer een huurder worden gevonden. Per saldo leverde dit ultimo 2017 28 extra verhuurde eenheden op. In 2017 leed de Vereniging een huurverlies van € 513.635 zijnde het bedrag aan huur dat de Vereniging vanwege leegstaande panden niet in rekening kon brengen. Dankzij diverse maatregelen en een aantrekkelijke markt was dit € 232.263 minder dan in 2016 (€ 745.898). De Vereniging onderscheidt ‘mutatieleegstand’ en ‘project-leegstand’. Mutatieleegstand betreft panden die, nadat de oude huurders vertrokken zijn, vrijwel direct beschikbaar zijn voor nieuwe huurders. De mutatieleegstand was in 2017 met € 145.595 lager dan in 2016 (€ 281.095). Binnen de mutatieleegstand onder-scheiden we leegstand korter dan drie maanden, dus in de regel louter huurderswissels, die bedroeg € 86.575 (2016: € 97.574). De leegstand langer dan drie maanden nam af tot

€ 59.020 (2016: € 183.431). De projectleegstand bedroeg in 2017 € 368.040 (2016: € 464.893). De cijfers over 2017 geven in alle categorieën een beter beeld dan in 2016. Niettemin blijven inspan-ningen noodzakelijk om vooral de projectleegstand verder terug te dringen.

Lasten

Besteed aan doelstellingen

In 2017 heeft de Vereniging 100% van de baten rechtstreeks besteed aan zijn doelstellingen. In totaal besteedde ‘Hendrick de Keyser’ € 15.538.000, vrijwel evenveel als in 2016 (€ 15.588.000). Deze uitgaven werden verdeeld over drie doelstellingen:

Verwervingen

In 2017 verwierf de Vereniging voor € 1.025.423 aan panden (in 2016 € 2.449.000). Van twee verworven panden werd van de koopsom € 557.760 meteen weer geschonken. Van een ander pand ontvangt de Vereniging de koopsom in vijf jaarlijkse schenkingen van in totaal € 200.000. Twee panden werden voor een symbolisch bedrag overgedragen. In relatie tot deze verwervingen werd voor € 200.000 aan organisatorische kosten gemaakt. Dat is meer dan de € 172.000 die als verwervings-kosten begroot was; een gevolg van meer reiskosten en een nieuwe samenstelling van het team dat zich met verwervingen bezig houdt. Na verwerking van € 160.000 aan activering op de kosten van de verworven panden is in 2017 per saldo aan verwervingen € 1.065.000 besteed (in 2016: € 1.690.000). Voor een beschrijving van de verworven panden verwijzen wij naar de passages onder [Doelstellingen](#).

Instandhouding

Aan [Instandhouding](#) heeft de Vereniging in 2017 € 13.634.000 be-steed (in 2016: € 13.378.000); vrijwel gelijk aan het begrote bedrag. Dat is inclusief een afschrijving van € 1.331.923 op de panden en een activering van € 730.560 als gevolg van verbeterde huurwaarde op 15 panden. Tevens kon € 25.881 verrekend worden met een reservering voor restauratiekosten, hoofdzakelijk voor de Karwijhof te Nagele. Na aftrek van de doorberekende organisatiekosten van € 1.855.000 (vrijwel gelijk aan 2016 en conform begroot) resteert een directe investering in de panden van € 11.203.283 (in 2016 € 11.476.000). De basis voor de duurzame instandhouding van onze panden wordt gevormd door de totale huuropbrengst, die in 2017 € 9.879.276 bedroeg (2016: € 9.157.000). Daarmee is, zoals gebruikelijk, aan de instandhouding van ons bezit meer uitgegeven, dan de Vereniging aan huurinkomsten ontvangt (38% meer, in 2016 46% meer). Deze meeruitgaven werden gedekt door bijdragen van particulieren, fond-sen en subsidies. De kosten voor [Instandhouding](#) bevatten tevens de bijdrage die de Vereniging aan het rijk moet betalen als ‘verhuurdersheffing’. In 2017 bedroeg deze belasting € 172.380 (2016: € 163.296). De vermindering is een gevolg van eenheden die na huurmutatie buiten de heffing vielen. Voor de jaren na 2017 heeft de Vereniging onthef-fing van deze verhuurdersheffing aangevraagd, voor alle monumen-tenpanden in ons bezit.

Harlingen, Noorderhaven Z-zijde 106, tijdens restauratie

Voorlichting

Aan **Voorlichting** gaf de Vereniging in 2017 in totaal € 839.000 (2016: € 520.000) uit. Belangrijk meer dan de € 630.000 die begroot was. De overschrijding is vooral een gevolg van het besluit in april om het project **Museumhuizen** uit te voeren. Hieraan is in 2017 € 190.000 besteed, waarvan 50% gedekt is door de bijdrage van de BankGiro Loterij. De andere helft komt als gevolg van genoemd besluit ten laste van de Vereniging. Deze post omvat verder vooral alle kosten die samenhangen met de publicaties van de Vereniging, zijnde € 177.155 (2016: € 114.000). Daarnaast bestaan de uitgaven onder **Voorlichting** uit organisatiekosten en kosten vrijwilligers van in totaal € 662.000 (2016: € 406.000). Deze post is opnieuw hoger dan in het voorgaande jaar als gevolg van uitbreiding met een projectmedewerker voor het jubileumjaar en van het team dat is aangesteld voor de realisatie van het project **Museumhuizen**. Daarnaast zijn ook in 2017 extra kosten gemaakt voor de inhuur van freelance onderzoekers in verband met de beschrijving van de panden voor deel vijf van **Huizen in Nederland**.

Wervingskosten

Voor de verkrijging van de zelf geworven baten was inspanning nodig, waarvoor kosten werden gemaakt. In 2017 bedroegen die € 241.000 en maakten daarmee 4,2% (2016 3,6%) van de baten uit. De Vereniging streeft ernaar die kosten altijd (ruim) onder de 10% te houden.

Financiële positie

Beleid ten aanzien van de omvang van reserves en fondsen

De reserves en fondsen bij de Vereniging bestaan uit een **Bestemmingsreserve**, een **Overige reserve** en een **Bestemmingsfonds**. Ter bescherming van de continuïteit financiert de Vereniging 5/8 van de boekwaarde van de panden met eigen middelen en brengt dit tot uiting door dit deel van de reserves onder te brengen in de **Bestemmingsreserve**. Ultimo 2017 bedroeg deze **Bestemmingsreserve** € 34.941.000 (2016: € 33.298.000). De **Overige reserves** zijn beschikbaar voor de financiering van de doelstellingen van de Vereniging. Daarbij heeft de financiering van de restauratiebehoefte prioriteit. De restauratiebehoefte wordt be-

paald door kosten die nodig zijn om de panden die na realisatie van de begroting 2018 nog gerestaureerd moeten worden in goede staat te krijgen en door de panden waarvan verwacht wordt dat zij een restauratie of renovatie nodig hebben bij een huurmutatie. Ultimo 2018 bedraagt de restauratiebehoefte in het bezit van de Vereniging over de periode 2019-2023 € 5.100.000. Omdat naar verwachting 50% van deze restauraties vanuit de huurinkomsten kan worden gefinancierd, acht de Vereniging het saldo van de **Overige reserves**, ultimo 2017 € 8.232.000 en na verwerking van de begrote onttrekking 2018 € 8.140.000 toereikend.

Liquiditeitsbeleid

De Vereniging voert ten aanzien van de liquiditeit een beleid gericht op een goede afstemming van ontvangsten en uitgaven in aanwending van de doelstelling. Voor een deel van de verwervingen worden langlopende schulden aangetrokken. Voorts beschikt de Vereniging voor fluctuaties in ontvangsten en uitgaven op de korte termijn over een rekening-courant faciliteit bij het Nationaal Restauratiefonds met een maximum van € 2 miljoen. Hierop was ultimo 2017 sprake van een creditstand van € 150.000 die is gerangschikt onder **Liquide middelen**. De Vereniging maakt elk kwartaal een prognose van de ontwikkeling van het werkkapitaal (kortlopende vorderingen, kortlopende schulden en liquide middelen) voor de korte en langere termijn. Gedurende het jaar kunnen aanzienlijke fluctuaties in het werkkapitaal optreden die ook de positie per jaareinde beïnvloeden. Reden hiervan is dat de Vereniging van bijvoorbeeld belangrijke subsidiegevers en donateurs omvangrijke betalingen inzake voorschotten en donaties ontvangt in het begin van het jaar, die gedurende het jaar worden besteed aan verwervingen en restauraties.

Voor een overzicht van de cijfers wordt verwezen naar de verkorte Jaarrekening 2017 elders in dit verslag.

Beleggingsbeleid

Omdat Vereniging Hendrick de Keyser alle beschikbare middelen aanwendt voor zijn doelstelling, worden geen beleggingen aangehouden. Indien de Vereniging als onderdeel van een nalatenschap beleggingen in bezit krijgt, worden die zonder mutaties verkocht. Overtollige middelen worden bij een van de huisbankiers op deposito of een spaarrekening geplaatst, danwel ter aflossing van leningen aangewend. De Vereniging belegt eventuele middelen tegen zo beperkt mogelijke financiële risico's. ■

Oosterleek, Oosterleek 39, na restauratie (foto Arjan Bronkhorst)

Verenigingszaken en governance

‘Hendrick de Keyser’ heeft de juridische structuur van een vereniging met leden. Als gevolg daarvan is de Algemene Ledenvergadering het hoogste orgaan. De leden hebben uit hun midden een bestuur benoemd voor het besturen van de Vereniging en het realiseren van de doelstelling. Tevens benoemden de leden een raad van commissarissen om te waken over het beleid op lange termijn en om toezicht te houden op het bestuur. Het bestuur heeft voor de uitvoering van haar taken de beschikking over een organisatie onder leiding van een directeur. De directie is verantwoordelijk voor de voorbereiding van het beleid en de uitvoering daarvan. Tevens wordt de collectie van de Vereniging door de directie beheerd.

Algemene Ledenvergadering

Op zaterdag 24 juni kwamen 120 leden bijeen voor de negenen- negentigste Algemene Ledenvergadering, ditmaal in de Kompaszaal, in het KNSM-gebouw te Amsterdam. De Algemene Ledenvergadering heeft tot taak het **Jaarverslag** vast te stellen, en leden van het bestuur en de Raad van Commissarissen te (her)benoemen. Daar-

naast bespreekt de Algemene Ledenvergadering jaarlijks de ontwikkelingen in de Vereniging, zoals de verwervingen en restauraties en de plannen voor de korte en lange termijn, inclusief de begroting voor het komend jaar. In de vergadering werd uitgebreid stilgestaan bij de viering van het 100-jarig jubileum in 2018 en werd intensief aandacht besteed aan het project **Museumhuizen**: 35 huizen die gezamenlijk een inzicht geven in 400 jaar Nederlandse woongeschiedenis. **Museumhuizen** is geplaatst in een reeks manieren, waarop de Vereniging omgaat met haar bezit: van (bijna) volledig gesloten, zoals bij particulier verhuurde panden tot volledig open: de Museumhuizen. De 35 panden vormen een virtuele keten: ze zijn elk voor zich te bezoeken, maar de bedoeling is vooral, dat de bezoeker door verschillende panden te bezichtigen een indruk krijgt van de ontwikkelingen die het woonhuis in de loop der eeuwen heeft doorgemaakt. Het zal mogelijk worden de huizen zintuiglijk te ervaren. Spullen mogen aangeraakt worden, op stoelen mag gezeten worden, in kasten mag gekeken worden. Vervolgens is een toelichting gegeven op de planning van het jubileumjaar 2018. De taakgroep die het jubileum reeds enkele jaren voorbereid heeft, mede op grond van een enquête onder de commissarissen, een aantal uitgangspunten geformuleerd, die bij de jubileumviering in acht genomen worden. Achtereenvolgens zijn dat:

Algemene Ledenvergadering in de Kompaszaal op het KNSM-eiland in Amsterdam

spreiding over het land, om te voorkomen dat de Vereniging louter met de hoofdstad geassocieerd blijft; toekomstgerichtheid, meer dan een terugblik naar wat bereikt is; verbreding van de naamsbekendheid, versterking van het draagvlak en vergroting van het draagvlak door de viering niet naar binnen, maar naar buiten te richten. Op basis hiervan zijn verschillende activiteiten verspreid over het jaar opgezet: de verjaardagsviering op 3 januari, de presentatie van het vijfde deel van [Huizen in Nederland](#) in april, de 100ste Algemene Ledenvergadering op 16 juni, met de opening van [Museumhuizen](#) in de opvolgende week. Verder muzikale en muzikaal-theatrale co-producties in diverse huizen van de Vereniging en excursies voor leden met lezingen door deskundigen uit de kring van Hendrick de Keyser zelf, beide gedurende een groot deel van het jaar. Het jubileum wordt afgesloten met een manifestatie in november. De algemene Ledenvergadering heeft het [Jaarverslag 2016](#) vastgesteld. De vergadering verleende het Bestuur en de commissarissen décharge terzake van het in 2016 gevoerde bestuur en toezicht.

Benoemingen en herbenoemingen

In het Bestuur

De voordrachten voor de benoeming en de herbenoeming van de leden van het Bestuur geschieden conform een opgemaakt profiel. Het doel hiervan is een evenwichtige samenstelling van dit college, gezien de aard van de beslissingen die het Bestuur pleegt te nemen. Daartoe wordt gestreefd naar een samenstelling voor de helft uit personen met een financieel-juridische of maatschappelijke achtergrond en voor de helft met een bouwkundige of kunsthistorische achtergrond. Bij elke vacature evalueert het Bestuur dit profiel. Tijdens de Algemene Ledenvergadering werd als lid van het Bestuur mevrouw P.H.M. Hofsté voor een periode van vier jaar herbenoemd.

In de Raad van Commissarissen

Ook voor de samenstelling van de Raad van Commissarissen wordt een profiel gehanteerd. De Raad kent allereerst een regionale spreiding over het hele land. Daarnaast wordt getracht in de Raad tenminste alle bestuurslagen van de Overheid vertegenwoordigd te hebben. Tenslotte wordt geprobeerd een vergelijkbare verdeling te hebben als in het Bestuur. Bij benoemingen en herbenoemingen wordt dit geëvalueerd aan de hand van het profiel van de Raad. Bij de Raad van Commissarissen trad volgens rooster af (met tussen haken de vermelding van de sector die hij in de Raad van Commissarissen vertegenwoordigde), de heer W. van Leeuwen (regio Noord-Brabant). Hij was niet herbenoembaar en werd zeer bedankt voor zijn steun en adviezen gedurende de afgelopen twaalf jaar. Voorts trad af de heer F. van Bruggen (relatie ANWB). Hij was herkiesbaar voor een nieuwe periode en werd herbenoemd. Vervolgens werd de heer prof. dr G. van Tussenbroek, hoogleraar stedelijke identiteit en monumenten aan de Universiteit van Amsterdam en als bouwhistoricus werkzaam bij het Bureau Monumenten en Archeologie van de gemeente Amsterdam voorgedragen en benoemd. In de najaarsvergadering van de Raad van Commissarissen trad op eigen verzoek mevrouw H. Zijlstra af.

Bestuur

Het Bestuur heeft een beleidsbepalende taak en is mede-executief. Het Bestuur bestaat thans uit vijf leden, die iedere vier jaar herbenoembaar zijn. Het aantal herbenoemingen is niet beperkt. Wel geldt voor de leden van het Bestuur een leeftijdgrens van 70 jaar. De leden van het Bestuur ontvangen geen vergoeding. Voor een weergave van de relevante nevenfuncties van de leden van het Bestuur verwijzen wij naar de website van de Vereniging. Het Bestuur kwam in 2017 tien maal bijeen in Huis Bartolotti aan de Herengracht 172 te Amsterdam. Aan de hand van kwartaaloverzichten heeft het Bestuur de financiële ontwikkelingen gevolgd. In april is de jaarrekening van het voorgaande jaar besproken en in oktober de begroting voor het nieuwe jaar. In de loop van het jaar besprak het Bestuur 23 voorstellen voor mogelijke verwervingen, waarvan er vijf zijn gerealiseerd. Van zes panden kwamen voorstellen ter tafel voor uit te voeren restauraties, dan wel afwijkingen in het verloop ervan. Ook in 2017 is bij herhaling gesproken over het verloop van de leegstand. Daarbij deed zich in de eerste helft van het jaar een sterke neergang voor als gevolg van de herbestemmingen in 2016, echter gevolgd door een stijging in de tweede helft door nieuwe leegstand. Deze tweede leegstand is echter vooral een gevolg van voorgenomen restauratieprojecten en heeft dus een minder verontrustend karakter.

Bijzondere aandacht is uiteraard besteed aan de viering van het 100-jarig jubileum van de Vereniging en het bijbehorende communicatieplan. In dat kader ging vooral veel aandacht uit naar het ambitieuze project [Museumhuizen](#). Enkele externe adviezen werden ingewonnen, een risico-analyse besproken en de consequenties voor de Vereniging in kaart gebracht (zowel financieel als organisatorisch). Mede op basis van de mogelijkheid om jaarlijks bij te sturen en controlemomenten in te bouwen besloot het bestuur tot definitieve uitvoering. Daarbij vormde de forse steun van de BankGiro Loterij een behoorlijke stimulans. Naast voornoemde onderwerpen heeft het Bestuur de voorstellen tot huuraanpassing goedgekeurd.

Het Bestuur kent een adviescommissie inzake geschillen tussen de Vereniging en derden, niet zijnde huurgeschillen. De commissie bestaat uit een lid van het Bestuur en twee leden van de Raad van Commissarissen. De commissie behandelt intern geschillen die door derden schriftelijk en met redenen omkleed aan het Bestuur worden voorgelegd. De commissie reageert, in beginsel eveneens schriftelijk, door een advies daarover aan het Bestuur. Het Bestuur beslist vervolgens op het hem voorgelegde geschil. In het verslagjaar heeft de geschillencommissie een geschil in behandeling genomen en niet ontvankelijk verklaard, omdat het toch een huurgeschil betrof.

Raad van Commissarissen

De Raad van Commissarissen heeft de rol van adviseur en toezichthouder. De leden worden benoemd door de Algemene Ledenvergadering op voorstel van de Raad voor een termijn van vier jaar. Zij kunnen tweemaal worden herbenoemd. De benoeming van drie nieuwe leden en de herbenoeming van vijf leden van de Raad van Commissarissen is hiervoor onder Algemene Ledenvergadering al aan de orde geweest. Leden van de Raad van Commissarissen zijn lid van de Vereniging; aan hen worden geen vergoedingen verstrekt. Voor een weergave van de relevante nevenfuncties van de leden van de Raad van Commissarissen verwijzen wij naar de website van de Vereniging.

De Raad van Commissarissen komt tenminste tweemaal per jaar bij elkaar. Op 20 april 2017 vond in Huis Bartolotti aan de Herengracht 170 te Amsterdam, de voorjaarsvergadering van de Raad van Commissarissen met het Bestuur plaats, inzake het verslag en de jaarrekening van de Vereniging over 2016. In die vergadering werd de Raad uiteraard geïnformeerd over lopende zaken, maar boog de Raad zich vooral opnieuw over het projectplan [Museumhuizen](#). Na herafweging van de consequenties en de risico's, besloot de raad de realisatie van Museumhuizen goed te keuren. Volgend daarop werd het Jubileumprogramma overlegd. De Raad heeft voorts het verslagjaar 2016 uitvoering inhoudelijk en cijfermatig besproken. Op basis van het verslag en het advies van de auditcommissie werden de jaarstukken goedgekeurd ter vaststelling door de Algemene Ledenvergadering. Ook stelde de Raad het aftreedschema vast.

De najaarsvergadering van de Raad van Commissarissen met het Bestuur vond plaats op zaterdag 25 november in Huis Rodenburgh te Dordrecht. Naast kennisname van recente ontwikkelingen besprak de Raad uitvoerig het definitieve programma van de Jubileumviering en het bijbehorende communicatieplan. Tenslotte werd de Raad geïnformeerd over het project Museumhuizen.

Diner in de Marmersaal van Huis Barnaart

Tevens heeft de Raad de meerjarenbegroting 2018-2022 vastgesteld en daarna de begroting voor 2018 vastgesteld.

De auditcommissie van de Vereniging kwam op 3 april 2018 in aanwezigheid van de penningmeester, voorzitter en directeur met de externe accountant bijeen, ter bespreking van de Jaarrekening 2017. Bij die gelegenheid heeft de commissie zich door het Bestuur en de accountant op de hoogte laten stellen van de financiële resultaten en verantwoording over 2017 en de achtergronden daarvan. Op grond hiervan heeft de auditcommissie aan de Raad van Commissarissen geadviseerd om de jaarstukken over het jaar 2017 goed te keuren.

Directie

De Directie bestond in 2017 uit één persoon, die het beleid voorbereidt en uitvoert en voorts ondersteuning geeft aan het Bestuur. De directeur heeft tevens de leiding over de bureau-organisatie. Daarnaast verzorgt de directeur de voorbereiding van alle verwervingen. Het Bestuur is op de hoogte van de nevenfuncties van de directeur die relevant zijn of kunnen zijn voor het werkveld van de Vereniging en heeft deze goedgekeurd (zie voor een specificatie www.hendrickdekeyser.nl). Bij afwezigheid van de directeur wordt zijn functie waargenomen door de adjunct-directeur. De vergoeding voor de Directie is in lijn met de richtlijnen die de Commissie Wijffels (Code Goed Bestuur) heeft opgesteld.

Organisatie

De bureau-organisatie bestond eind 2017 uit 45 personen, 33 personen in vaste dienst (waarvan 14 voltijds) en 12 personen met een contract voor bepaalde tijd. Uitgedrukt in voltijdbanen kwam dit neer op 39 fte. Het ziekteverzuim onder de medewerkers van Vereniging Hendrick de Keyser bedroeg in 2017 4,23% (2016: 4,35%). Dit percentage lag gelukkig lager dan in 2016, doch is nog altijd hoog vanwege een langdurig zieke, die inmiddels uit dienst is gegaan. In 2017 is voor de tweede helft van het jaar een interim boekhouder aangetrokken, hetgeen een verhoging van de [Overige personeelslasten](#) betekende. De bureau-organisatie van Vereniging Hendrick de Keyser kent, als afspiegeling van haar doelstelling, drie afdelingen: Huurzaken, Instandhouding en Voorlichting en Ledenservice, met binnen iedere afdeling een verdeling in taakvelden. Met uitzondering van de directie en de directiesecretaresse zijn alle medewerkers bij de drie doelgerichte afdelingen ondergebracht.

Huurzaken

De afdeling Huurzaken is verantwoordelijk voor de verhuur van de panden, de huurinkomsten en het mutatieonderhoud. De afdeling werd eind 2017 door vijftien medewerkers (was in 2016: 16, er vonden enkele personele wisselingen plaats) bemenst en

omvat vier taakvelden: ‘Vaste Verhuur’, ‘Tijdelijke Verhuur’, ‘Huurdersondersteuning’ en ‘Control’ die vallen onder leiding van het hoofd Huurzaken. Bij het team Vaste Verhuur houden vijf medewerkers zich bezig met de huurmutaties en het reguliere onderhoud van de huureenheden. Onder Tijdelijke Verhuur vallen de verhuur van de bijzondere locaties voor zakelijke ontvangsten, partijen, huwelijken, maar ook de (vakantie)verblijven Monument en Bed. Hier werken vier medewerkers. Het team ‘Huurdersondersteuning’ bestaat uit twee medewerkers die alle technische meldingen, onderhoudsvragen en klachten van onze huurders verwerken en één medewerker die werkzaam is als conciërge in ons pand de Derde Ambachtsschool van Jan Duiker in Scheveningen. Het team ‘Control’ bestaat uit twee medewerkers die de inkomende en uitgaande geldstroom van de afdeling beheren. Huurzaken had in 2017 de beschikking over een vrijwilliger voor architectonische adviezen inzake interieuronderdelen bij mutaties. Ook is er voor een tweetal renovatieprojecten externe projectbegeleiding ingehuurd om de verhuurbaarheid te versnellen. Het beheer van de roerende goederen (inmiddels meer dan duizend stuks) is intern gereorganiseerd en inmiddels bij de afdeling Voorlichting ondergebracht

Instandhouding

De afdeling Instandhouding is verantwoordelijk voor de goede bouwkundige staat van de casco’s en de historische of architectonische interieuronderdelen van onze panden. De afdeling omvat drie taakvelden: ‘Restauraties en Projecten’, ‘Regulier onderhoud’ en ‘Control’, waar ultimo 2017 13 (2016: 13) medewerkers actief waren. Bij ‘Restauraties en Projecten’ werkten twee architecten en een assistent-architect en twee bouwkundig tekenaars die restaura-

tie- en herbestemmingsprojecten voorbereiden en begeleiden tijdens de uitvoering. Ten behoeve van ‘Regulier onderhoud’ hebben vijf inspectie-opzichters de ruim 420 panden onder hun hoede. Zij voeren inspecties uit, zetten de meerjaren planning op en begeleiden het uit te voeren jaarlijks onderhoud. Twee medewerkers dragen zorg voor de (financiële) planning en controle. Het aanvragen van subsidies, alsmede de eindverantwoording daarvan wordt door het afdelingshoofd verzorgd.

Voorlichting en Ledenservice

De afdeling Voorlichting werd ultimo 2017 bemenst door vijftien (2016: 10) medewerkers en is verantwoordelijk voor de taakvelden ‘Receptie’, ‘Ledenservice’, ‘Communicatie’ en ‘Museumhuizen’. Onder leiding van een hoofd Ledenservice wordt de Receptie bemenst door twee medewerkers, waarvan één tevens contacten met de vrijwilligers onderhoudt en de ledenadministratie ondersteunt. Eén vaste medewerker verzorgt de administratie en interimkracht organiseert de excursies en rondleidingen voor de leden. Bij Communicatie verzorgen twee medewerkers de communicatie met externe contacten, de sociale media, de website en de publiciteit. Een van hen is speciaal belast met onderzoek en redactie van de publicatie ter gelegenheid van het 100-jarig jubileum. Voor het organiseren van de evenementen tijdens het Jubileum is tijdelijk een extra kracht aangetrokken. Ten behoeve van Museumhuizen is een ontwikkelend team gevormd van vier medewerkers en de medewerker roerende goederen overgenomen van de afdeling Huurzaken. Tevens is een coördinator voor alle vrijwilligers in dienst genomen, evenals een sector coördinator voor de regio Overijssel. ■

Bruiloft op de Diemerzeedijk

Belanghebbenden

Leden

De trend die vorig jaar al duidelijk werd, heeft zich in 2017 voortgezet: het is steeds moeilijker om nieuwe leden te werven. Veel vrijwilligers zetten zich met enthousiasme in, maar potentiële leden zijn minder makkelijk over de streep te zetten. De daling van het ledental, alhoewel dit een lichte daling is, heeft zich verder voortgezet. In 2017 hebben zich in totaal 423 nieuwe leden aangemeld (in 2016 waren dit er 492) en waren er 558 opzeggingen. Aan het einde van het jaar stond het ledental op 4.359 (in 2016: 4.494). Wel was aan het einde van het jaar een stijging in de groei waar te nemen door de openstelling van het Museumhuis in Steenwijk. Het enthousiasme van het publiek na een bezoek aan ‘Rams Woerthe’ werd gelukkig regelmatig verzilverd in een lidmaatschap van de Vereniging.

Contacten

Leden ontvingen in het begin van het jaar eerst de Excursiekrant met een overzicht van alle activiteiten gedurende 2017. Tevens bracht de Vereniging aan het begin van het jaar het boekje Toegankelijke Panden 2017 uit. In 2017 werden 100 huizen opengesteld voor bezoek. In totaal brachten 2.118 leden en geïnteresseerden een bezoek aan tenminste 64 van onze panden. Het thema van de inleiding dit jaar was: Het huis in zijn tijd.

Wachtrij voor Rapenburg 13, Amsterdam, tijdens Open Monumentendag

Open Monumentendag in Steenwijk, ‘Villa Rams Woerthe’

Open Monumentendag in Tegelen, ‘Den Gouden Berg’

Afgezien van het [Jaarverslag](#) ontvingen de leden in 2017 drie keer een [Bericht aan de Leden](#) waarmee zij op de hoogte worden gehouden van de laatste verwervingen, restauraties en activiteiten. In 2017 telde de website gemiddeld 350 bezoekers per dag. Ten opzichte van 2016 is dat wederom een toename, van 20%. De website van [Bijzondere Locaties](#) en [Monument en Bed](#) was ook een forse toename van het aantal bezoekers te zien. In 2016 waren dit er respectievelijk 12.500 en 18.500, dit jaar waren het achtereenvolgens 17.500 en 20.000.

Alhoewel de Vereniging steeds meer facebook- en twitter-volgers heeft, hopen we het aantal nog verder omhoog te krijgen. Wekelijks worden er berichten gepost vanuit de afdelingen Huurzaken, Tijdelijke Verhuur en Voorlichting. Zo worden vacatures, te huur staande woningen, concerten en open dagen over het voetlicht gebracht.

Activiteiten

Het thema van het excursieprogramma was [Het huis in zijn tijd](#), een selectie van excursies en rondleidingen langs huizen die samen een goed beeld geven van de ontwikkeling van het burgerlijk woonhuis in ons land van de 15de tot en met de 20ste eeuw. Er waren achtereenvolgens twee excursies naar Doesburg en Nagele georganiseerd, een stadswandeling in het Zeeheldenkwartier van Den Haag en rondleidingen in huizen in Amsterdam, Alblasserdam, Appingedam en Leeuwarden. En tot slot een fietstocht langs onder andere Gouda, Oudewater en Haastrecht. Ook dit jaar schreven onze leden massaal

in en was het excursieprogramma al snel uitverkocht. Ruim 1400 leden maakten van de gelegenheid gebruik om onder begeleiding van een gids een of meer huizen van de Vereniging te bezoeken. Naar aanleiding van de verwervingen van Huis Hoope in Goes en Huis Jan de Jong in Schaijk, werden de huizen voor, tijdens of na de officiële opening, opengesteld voor onze leden. Daarnaast werd het huis in Oosterleek een paar keer opengesteld tijdens de restauratie. Veel leden namen de moeite om het pand te komen bekijken en zagen hoe het zienderogen opknapte. Nadat de restauratie van het tolhuis in Gorinchem was gerealiseerd, werd er een open dag georganiseerd waarbij de leden de woningen en het [Monument en Bed](#) konden bewonderen.

Naar de introductiebijeenkomsten in januari en mei kwamen in totaal 136 nieuwe leden. Ze kregen een lezing over het werk van de Vereniging en een rondleiding door Huis Van Brien en, een van onze toekomstige [Museumhuizen](#).

Gemeenschapshuis in Amsterdam tijdens Open Monumentendag

Bezoek aan Museum Paulina Bisdorf van Vliet tijdens de fietstocht rond Gouda, Oudewater en Haastrecht

Huis Hodshon in Haarlem tijdens Open Monumentendag

Huurders

Als gevolg van de verwervingen en de afgeronde restauratieprojecten nam het aantal huureenheden bij de Vereniging toe van 811 in 2016 tot 833 in 2017. Nieuwe huurders krijgen een kennismakingsbrief met een weergave van de bijzondere aspecten die het huren bij

Vereniging Hendrick de Keyser met zich meebrengt. Ook in de afgesloten huur-overeenkomst wordt op verschillende plaatsen gewezen op de aandacht die de Vereniging uit de aard van haar doelstelling heeft voor de historische details van de verhuurde panden. Enerzijds geeft dat de charme en de kwaliteit van het gehuurde, anderzijds kan dat op sommige onderdelen minder comfortabele omstandigheden voor de huurder opleveren. Bij de gemiddelde huurder overheerst echter de waardering voor het zorgvuldig behouden historische of architectonische

karakter. Zij begrijpen dat huren bij ‘Hendrick de Keyser’, naast het verkrijgen van woongenot, direct bijdraagt tot het instandhouden van dit soort waardevolle panden. In toenemende mate probeert de Vereniging de huurders te betrekken in de ontwikkeling om meer panden, al is het maar enkele dagen per jaar, publiek toegankelijk te maken.

Publiek

De Vereniging streeft naar grotere bekendheid bij een breed publiek. Voorlichting aan derden is een van onze doelstellingen. Het is bovendien essentieel voor het draagvlak en werkt positief uit op de ledengroei. Bovendien is het van belang dat particulieren die een huis bij ‘Hendrick de Keyser’ willen veiligstellen de Vereniging kennen.

Op 29 juni bezocht het koninklijk paar de Karwijhof in Nagele

Contacten

De contacten met het brede publiek verliepen vooral via kranten en speciale tijdschriften. Het bezoek van het koninklijk paar aan Nagele op 29 juni leverde veel aandacht in de media op (radio en tv). De koning en koningin namen de tijd om een van de huizen aan de Karwijhof die nog in vrij originele staat verkeerde te bezoeken. Onze architect gaf ter plaatse informatie aan het koninklijk paar en na afloop was het huis open voor publiek.

De verwerving van het Huis Jan de Jong in Schaijk trok veel media-aandacht evenals de verwerving van Huis Hoope in Goes. Het resultaat van de restauratie van het tolhuis in Gorinchem kwam uitgebreid op de lokale radio en tv. De nieuwe [Monument en Bed](#)-locatie werd zeer positief ontvangen: ‘Slapen onder een oude houten kap met uitzicht op de Merwede’, kopte een van de kranten. Op de valreep van 2017 zorgde de opening van het eerste Museum-huis opnieuw voor veel media-aandacht. ‘Op tijdreis door Steenwijks eigen ‘Downton Abbey’ in Villa Rams Woerthe’ schreef de [Stentor](#) in december. Het unieke concept werd door de pers goed ontvangen en maakte de lezer nieuwsgierig wat af te leiden valt uit de aantallen bezoekers.

Activiteiten

Een van onze doelstellingen is het geven van voorlichting aan derden, het brede publiek. De Vereniging stelt daarom haar huizen tijdens landelijke evenementen open voor publiek om zo een breder draagvlak te creëren en om nieuwe leden te werven. Tijdens de Open Monumentendagen in september werden maar liefst 56 huizen verspreid over heel Nederland opengesteld. Bijna 15.000 belangstellenden bezochten de huizen. Koplopers waren het Gemeenschapshuis in Amsterdam met ruim 1.400 bezoekers in twee dagen en Huis Barnaart in Haarlem met 1.100 bezoekers op alleen de zaterdag. De Open Tuindagen in Amsterdam, waarbij Huis Van Brien en werd opengesteld, zorgde voor 4.500 bezoekers. De try-out van de concerten in Huis Hodshon en Huis Bartolotti, als opmaat naar het jubileumjaar, werden zeer goed ontvangen. Het publiek was enthousiast over de combinatie van klassieke muziek met bijzondere architectuur. Beide concerten waren vlot uitverkocht.

Artikel in Noorderland

Tot slot was de Vereniging wederom te zien op het Museumeland van de Uitmarkt. Geïnteresseerden konden hun naam en e-mailadres achterlaten en zo meedingen naar de gratis overnachting in een van onze [Monument en Bed](#)-locaties. Velen vulden de kaart in. Ook tijdens de Uitmarkt worden steeds meer mensen bekend gemaakt met de Vereniging en wordt de naamsbekendheid en het draagvlak vergroot.

Vrijwilligers

Zonder vrijwilligers kan Vereniging Hendrick de Keyser niet bestaan. Al vanaf de oprichting wordt de Verenging door vrijwilligers bestuurd en velen van hen hebben dankzij extreem veel inzet de Vereniging groot gemaakt. Daarnaast ontplooit ‘Hendrick de Keyser’ al jaren activiteiten die alleen mogelijk zijn dankzij de inzet van een leger vrijwilligers. Voor onze nieuwe activiteit [Museumhuizen](#) zullen uiteindelijk ongeveer 800 vrijwilligers nodig zijn. Daartoe is in 2017

binnen de organisatie een coördinator aangesteld. Voor de vrijwilligers in een Museumhuis is een aparte rol ontwikkeld, die past in het Museumhuis-concept. Voor het Museumhuis in ‘Rams Woerthe’ zijn 30 nieuwe vrijwilligers geworven. Na verschillende trainingen zijn zij ingezet en vanaf december runnen ze met elkaar het Museumhuis. Stuk voor stuk enthousiaste mensen die van cultuur houden en het een eer vinden het huis te mogen openstellen. De huidige groep vrijwilligers is van de plannen op de hoogte gesteld en kan opteren voor het nieuwe concept. Ook in de bestaande rol blijven vrijwilligers nodig, bijvoorbeeld voor de [Toegankelijke Panden](#). De buitenplaats Nijenburg werd ook in 2017 door vrijwilligers van de Historische Vereniging Oud Heiloo opengesteld voor bezoekers. Met veel enthousiasme verzorgden zij het hele jaar door op zondag de rondleidingen. De vele tuinvrijwilligers, koperpoetsers en scanners hebben zich afgelopen jaar weer voor de volle 100% ingezet. De Vereniging is de thans 81 (in 2016 58) werkzame vrijwilligers buitengewoon veel dank verschuldigd. ■

De vrijwilligers van Museumhuis ‘Rams Woerthe’ in Steenwijk

Artikel in De Volkskrant over Museumhuis ‘Rams Woerthe’ in Steenwijk

Artikel in Trouw over Museumhuis ‘Rams Woerthe’ in Steenwijk

Plannen op korte termijn

De begroting 2018 wordt gedomineerd door projecten als gevolg van het grote aantal verwervingen in 2017, door de aankomende viering van ons 100 jarig Jubileum en door het opnieuw verwerken van veel renovaties bij langdurig leegstaande panden. Daar staat tegenover dat diezelfde forse groei in 2017 de huurinkomsten sterker doet groeien dan in voorgaande jaren.

Begroting 2018 (bedragen in € 1.000)

Baten	
Baten van particulieren	680
Baten van loterijorganisaties	1.203
Baten van subsidies overheden	1.575
Baten van fondsen	252
Som van geworven baten	3.710
Baten uit levering van producten of diensten	338
Overige baten	10.486

Som der baten 14.534

Lasten	
Besteed aan doelstellingen	
Verwerving panden	(181)
Instandhouding panden	(12.765)
Voorlichting	(1.508)
Totaal besteed aan doelstellingen	(14.454)
Besteed aan doelstelling tov baten: 99,5%	
Wervingskosten	(260)
Kosten beheer en administratie	(102)

Som der lasten	(14.816)
Wervingskosten tov geworven baten: 7%	

Saldo voor financiële baten en lasten (282)
Saldo financiële baten en lasten (250)

Saldo Baten en Lasten (532)

Plannen op korte en middellange termijn

Toelichting op de begroting

Baten
De [Baten uit eigen fondsenwerving](#) zijn fors toegenomen ten opzichte van voorgaande jaren. Dat is een gevolg van een toename in de meerjarige schenkingen door particulieren en van de noodzaak om meer onderdelen van restauratieprojecten te financieren met steun van diverse fondsen. De contributies vormen verder nog altijd een stabiele ingrediënt. De [Baten uit acties derden](#) hebben betrekking op de jaarlijks terugkerende bijdrage van de BankGiro Loterij; tot ons genoeg al jaren een van onze meest stabiele steunpilaren. Deze bijdrage wordt sinds 2014 aangevuld met bijdragen uit ‘geoormerkt werven’, die veiligheidshalve symbolisch begroot zijn. De bijdragen uit [Subsidies overheden](#) zijn verhoogd als gevolg van de extra subsidiebijdrage aan de restauratie van de Karwijhof in Nagele. De overige subsidies zijn conform hetgeen de laatste jaren gebruikelijk is. De huurinkomsten, die onder de post [Overige baten](#) zijn geschaard, worden als gevolg van de grote aanwas van panden in 2017 en het beschikbaar komen van afgeronde renovaties van leegstaande panden aanzienlijk hoger ingeschat dan in voorgaande jaren. Ook de inkomsten uit [Tijdelijke Verhuur](#) zullen in 2018 naar verwachting toenemen. Ondanks deze toename van de huurinkomsten blijft ook in 2018 het verlies aan leegstand vrij hoog. De situatie is ten opzichte van voorgaande jaren beslist verbeterd, maar onder de recente verwervingen bevonden zich nogal wat leegstaande huizen.

De cheque van de BankGiro Loterij voor de Vereniging (foto Roy Beusker)

Lasten

Zoals gebruikelijk heeft de post **Verwerving panden** in de begroting uitsluitend betrekking op de met verwervingen gemoeide organisatiekosten. De werkelijke kosten van de in 2018 mogelijk te verwerven panden zijn immers niet vooraf in te schatten.

De post **Instandhouding panden** is de grootste post aan de uitgavenkant en omvat, afgezien van de organisatiekosten, alle kosten die worden gemaakt voor het onderhoud van onze panden, de kosten voor het verhuurbaar maken en houden en de kosten van de lopende restauraties. Net als in 2017 vallen hieronder ook herbestemmingsprojecten die voortkomen uit leegstand (9 oude en 13 nieuwe). Onder de restauratieprojecten bevinden zich 3 restauraties die in voorgaande jaren zijn begonnen en in 2018 worden afgerond en 5 restauraties die worden opgestart.

De post **Voorlichting** is eveneens aanzienlijk verhoogd. Dit houdt rechtstreeks verband met het komende 100-jarig jubileum van de Vereniging in 2018. De kosten voor excursies, stadswandelingen e.d. zijn sinds drie jaar dekkend.

Organisatie en uitvoeringskosten

De organisatie- en uitvoeringskosten zijn toegerekend aan de doelstellingen van de Vereniging die terug te vinden zijn in de kostenplaatsen **Verwerving panden** en **Instandhouding panden** (= restauratie en onderhoud); voorts aan de drie kostenplaatsen onder **Werving baten** en aan de algemene kostenplaats onder **Kosten beheer en administratie**. Voor 2018 zijn hogere organisatiekosten voorzien als gevolg van (reguliere) ontwikkelingen in de arbeidsvoorwaarden, maar vooral als gevolg van personele uitbreiding in verband met de komende Jubileumviering. Het leeuwendeel van deze kosten is gerubriceerd onder **Voorlichting**.

Het totaal van de organisatiekosten fluctueert normaal gesproken tussen de 20 en 25% van de huurinkomsten en ondanks de hiervoor genoemde uitbreidingen zal het percentage in 2018 met 24,7% voor het eerst sinds jaren net onder de bovengrens liggen. Het streven is om dit percentage in komende jaren nog iets omlaag te brengen (vooral door de huurinkomsten verder te verhogen).

De rentekosten zijn in 2018 lager begroot dan in 2017 het geval was, als gevolg van een herziening van de rente van bestaande leningen en het tegen lagere rentes afsluiten van nieuwe leningen. Het totale saldo aan schulden is met ca. € 9 mln gelijk aan het gemiddelde van de afgelopen vijf jaar.

Plannen op middellange termijn

De plannen op de middellange termijn (2018-2023) hebben primair betrekking op de continuering van de doelstelling van de Vereniging, het behouden van de historisch en architectonisch waardevolle huizen in Nederland. De verwachting is dat het beroep dat de gemeenschap doet op ‘Hendrick de Keyser’ om bijzondere huizen voor de toekomst veilig te stellen zeker niet zal afnemen. De Vereniging blijft in staat gemiddeld vijf à zes huizen per jaar op te nemen. Tegelijk zal de organisatie jaarlijks tien restauraties afwikkelen, teneinde de bestaande voorraad en een deel van de nieuwe verwervingen in goede staat te krijgen. De plannen om in 2018 meer panden uit

het bezit van de Vereniging publiek toegankelijk te krijgen (project ‘Museumhuizen’) dragen de principiële uitdaging in zich, dat de informatie wordt afgestemd op de behoeften van een breed publiek. De Vereniging onderkent die uitdaging en geeft daar invulling aan door bij die plannen nieuwe disciplines te betrekken en binnen de organisatie te brengen.

De Vereniging streeft ernaar om de verminderde huurinkomsten als gevolg van de publieke openstelling te compenseren door particuliere bijdragen. Daarvoor zal onder meer het aantal vaste betrokkenen bij de Vereniging fors moeten groeien, bij voorkeur naar 20.000 leden en/of (Museumhuis)deelnemers. Ook nieuwe vormen van particuliere binding, zoals adoptie van opengestelde panden zullen worden ingevuld.

De ontwikkeling om de samenhang tussen de (historische)panden voor een breed publiek inzichtelijk te maken, zal leiden tot de behoefte om ontbrekende voorbeelden actief te verwerven. Daarvoor blijft ook op de langere termijn de steun van de BankGiro Loterij en Fondsen onontbeerlijk.

Risico's en onzekerheden

Om haar plannen en doelstellingen op kortere en langere termijn te kunnen verwezenlijken heeft de Vereniging Hendrick de Keyser te maken met onzekerheden en loopt zij risico's. Hieronder worden de belangrijkste benoemd, alsmede maatregelen die de Vereniging neemt om de onzekerheden het hoofd te bieden en de risico's te mitigeren.

Solvabiliteit

Het belangrijkste risico van de Vereniging betreft de zekerheid over het eigen voortbestaan, ook op de zeer lange termijn. Die zekerheid is geborgd op verschillende wijzen. In de eerste plaats is de stevige financiële positie van de Vereniging onderbouwd door bij de conservatieve waardering van ons bezit een passend beleid te hebben op de financiering daarvan. Bij de waardering op vijfmaal de huurwaarde ultimo boekjaar, houdt het bestuur zorgvuldig in het oog welk deel van die waarde van de panden met vreemd vermogen gefinancierd mag zijn. Als grens hanteert de Vereniging dat maximaal 36% van de waarde van de panden met schuld belast mag zijn. Ultimo 2017 was dit 21% van de waarde (2016: 22%). Als richtlijn voor de begrotingen de komende jaren geldt dat die waarde niet boven de 30% uit komt. Een tweede veiligheid is geborgd in de jaarlijkse reservering van 5/8ste deel van de waarde van de panden in een Bestemmingsreserve. De resterende waarde wordt gefinancierd door de Overige reserves en de Schulden. Het Bestuur houdt bij de verwervingsbeslissingen zorgvuldig in de gaten dat de Overige reserves voldoende dekking bieden voor de restauratie- en andere verplichtingen die de Vereniging heeft aanvaard.

Leegstand

De crisis van de afgelopen jaren heeft aangetoond dat een deel van het bezit van de Vereniging kwetsbaar is voor leegstand, omdat juist onze panden voor een specifiek doel gemaakt zijn en moeilijk voor een andere bestemming zijn in te richten zonder aantasting van de kwetsbare onderdelen die juist reden waren voor onderbrenging uit

‘Hendrick de Keyser’. Voor de meeste panden is inmiddels een oplossing bedacht of in uitvoering. In 2017 trok de huurmarkt verder aan, zodat de (onbedoelde) leegstand strek afnam. De verwachting is dat deze situatie voor de komende jaren stabiel zal zijn. De herbestemming van panden in kleinere eenheden maakt de Vereniging minder kwetsbaar voor leegstand. Die visie zal ook de komende jaren leiden tot iets hogere projectleegstand als gevolg van herindeling van vrij gekomen panden.

De wens om meer panden voor het grotere publiek toegankelijk te maken leidt tot vermindering van de vaste huurinkomsten. Dit wordt deels gecompenseerd door het tevens verhuren van dit soort locaties voor vergaderingen, bijeenkomsten en logies, maar maakt de Vereniging meer afhankelijk van particuliere geldstromen. De Vereniging beoogt door het werven van meer leden die particuliere geldstroom een vast karakter te geven.

Subsidiestelsel

Het huidige stelsel van subsidies voorziet in een meerjarige rijks- ondersteuning van het onderhoud van onze monumenten en een provinciaal stelsel van projectsubsidies voor restauraties. Het rijk heeft aangekondigd het gehele stelsel in 2018 te gaan herzien. Via de overlegorganen met branchegenoten is de Vereniging betrokken bij die stelselherziening. Ten aanzien van de meerjarige instandhouding subsidie bestaat het risico uit veranderingen in het percentage of uitsluiting van categorieën. Met name uitsluiting van de woonhuiscategorie (in het verlengde van de afschaffing van de fiscale aftrek) zou een grote impact op de subsidiestroom voor de Vereniging hebben. De mogelijke gevolgen voor het stelsel van provinciale restauratiesubsidies daarentegen lijkt zich in positieve zin te ontwikkelen. De huidige praktijk is namelijk voor ‘Hendrick de Keyser’ als landelijke organisatie ongunstig.

Fondsbijdragen

De bovengeschetste veranderingen in het subsidie-stelsel hebben de Vereniging afhankelijker gemaakt van bijdragen van fondsen aan specifieke restauratie-onderdelen. Het betreft veelal juist die onderdelen die een restauratie verheffen boven het ‘gewone’ niveau. In 2017 heeft weer een groot fonds te kennen gegeven dat zij voortaan niet meer bijdragen aan restauratieprojecten. Daarmee wordt ‘Hendrick’ voor de ondersteuning van zijn restauraties meer afhankelijk van kleinere en lokale fondsen. Juist het openen van Museumhuizen schept een platform voor het versterken van die lokale verbintenis. Daarmee wordt, naar verwachting, een deel van het verloren gaan van grote fondsen gecompenseerd.

Duurzaamheid

De doelstelling van de Vereniging om de in haar bezit zijnde panden voor de eeuwigheid te behouden leidt per definitie tot het maken van duurzame keuzes, zoals het behoud van zoveel mogelijk historisch materiaal. Duurzaamheid wordt in het hedendaagse spraakgebruik echter vooral gezien in relatie tot de hoeveelheid energie die nodig is om een gebouw te gebruiken. De keuze om duurzaamheid van een gebouw daarbij vooral te laten bepalen door vermindering van het energieverlies door middel van isolatie, is een belangrijke bedreiging voor ons bezit. Op grond van onze doelstelling is juist ‘Hendrick de Keyser’ in het bezit van zeer veel panden die niet zonder aantasting van historische of architectonische kwaliteit te isoleren zijn. Voor een deel kan dat worden opgevangen door het gebruik van een huis

minder intensief te maken (bijvoorbeeld door zolders als isolatiebuffer en niet als gebruiksruimte te zien). Voor het grootste deel zal de oplossing echter moeten worden gezocht in zuinige opwekking van energie en in kleinschalige warmteterugwinning. In 2017 is op dit gebied ervaring opgedaan bij het verduurzamen van een restaurantlocatie te Amsterdam. Daarnaast is het plan ontwikkeld om drie gekoppelde woonhuizen in Amsterdam na restauratie gasloos te maken. In 2018 zal dit worden gerealiseerd. Vooralsnog is duidelijk dat de kosten van dergelijke projecten in monumenten veel hoger zijn dan in gewone huizen, waardoor de pilots alleen met de relatief hoge huren in Amsterdam enigszins rendabel te krijgen zijn. De Vereniging zal zich actief blijven inzetten om bruikbare systemen te ontwikkelen en in de eigen panden toe te passen.

Kansspelwetgeving

Al gedurende een lange reeks van jaren ontvangt ‘Hendrick de Keyser’ steun van de BankGiro Loterij. Juist die continuïteit in de ondersteuning is voor een vereniging als de onze van groot belang. De bijdragen zijn vooral bedoeld – en te gebruiken – voor bijzondere aanwinsten. Echter de gesprekken inzake de overdracht van panden aan de Vereniging duren tenminste maanden, vaak jaren. Dat proces is te ongewis om succesvol door andere fondsen via incidentele aanvragen ondersteund te worden. Een langjarige structurele relatie is daarvoor essentieel. Het partnerschap met de BankGiro Loterij heeft de Vereniging al een grote hoeveelheid zeer bijzondere verwervingen opgeleverd. Dit soort goede doelen loterijen worden op dit moment beschermd door de Nederlandse wetgeving. Mede onder invloed van Europese regelgeving is de wet op de kansspelen voortdurend aan aanpassingen onderhevig. Als buitenlandse loterijen op de Nederlandse markt gaan opereren, kan dat een bedreiging vormen voor de vaste relatie met Nederlandse goede doelen. Omdat de Vereniging de bijdragen van de BankGiro Loterij hoofdzakelijk gebruikt voor verwerving en restauratie van zeer bijzondere huizen, zal bij aantasting van die bijdrage de Vereniging voor dat doel onmiddellijk minder mogelijkheden hebben.

Dankwoord

De grote sympathie die de Vereniging maatschappelijk ervaart, gepaard aan het voorzichtige financiële beleid, geven alle vertrouwen dat het werk van de Vereniging tot in lengte van jaren kan worden voortgezet.

Het Bestuur dankt de Directie en de staf voor de grote – ook in 2017 weer nodige – inspanningen die zij hebben verricht om ons groeiende bezit goed te beheren. Directie en staf zijn daar alleszins in geslaagd. Een bijzonder woord van dank willen wij richten tot de velen die ons werk een warm hart toedragen: onze vrijwilligers en degenen die ons bedenken met giften, schenkingen, legaten en erfstellingen. Zoals uit het voorgaande is op te maken, is hun steun meer en meer noodzakelijk, in het bijzonder voor de groei van de Vereniging.

**Bestuur en directeur
april 2018**

Verantwoordingsverklaring 2017

Op verzoek van het Centraal Bureau Fondsenwerving wordt hieronder de ‘verantwoordingsverklaring’ van Vereniging Hendrick de Keyser integraal afgedrukt. Deze verklaring is ondertekend door ieder Bestuurslid en iedere Commissaris.

“Vereniging Hendrick de Keyser onderschrijft de drie algemene principes van de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen (zoals opgenomen in het Reglement CBF-keur). De drie principes zijn:

- 1 Onderscheid de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren;
- 2 Optimaliseer de effectiviteit en efficiency van bestedingen;
- 3 Optimaliseer de omgang met belanghebbenden.

Deze drie principes zijn doorgevoerd in de wijze waarop de Vereniging is georganiseerd en haar werk uitvoert. Zij zijn waar relevant weergegeven in het jaarverslag. De leden van het Bestuur en de raad van commissarissen hebben ieder een verklaring ondertekend waarbij zij deze principes formeel onderschrijven.

1. Onderscheid de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren

De verdeling van rollen en taken is vastgelegd in de Statuten d.d. 7 september 2007, die via de website van de Vereniging zijn in te zien.

De Algemene Vergadering van leden controleert

Jaarlijks binnen zes maanden na afloop van het boekjaar brengt het Bestuur in een algemene vergadering verslag uit aan de leden en legt aan hen verantwoording af voor het gevoerde Bestuur. Het jaarverslag wordt tevoren aan de leden toegezonden, met daarin een samenvatting van de jaarrekening. Van de volledige jaarrekening kan via de website kennis worden genomen. De algemene vergadering stelt de jaarstukken vast en verleent decharge aan de leden van het Bestuur en de raad van commissarissen voor het gevoerde Bestuur respectievelijk het gehouden toezicht.

Het Bestuur bestuurt

Het Bestuur bepaalt het beleid en is (naast de directie) mede uitvoerend. Het Bestuur stelt de begroting vast. In iedere bestuursvergadering rapporteert de directie aan het Bestuur over de voortgang van het beleid (de verwervingen en de

restauraties). Ten minste eens per kwartaal krijgt het Bestuur van de directie verslag van de financiële ontwikkelingen, zodat het Bestuur desgewenst op basis hiervan kan bijsturen. Na afloop van het jaar maakt het Bestuur de jaarrekening en het jaarverslag op en stelt het Bestuur deze na goedkeuring door de raad van commissarissen in concept vast.

De raad van commissarissen houdt toezicht

De raad van commissarissen houdt toezicht op het beleid van het Bestuur en op de algemene gang van zaken bij de Vereniging. De raad van commissarissen keurt de jaarstukken goed voordat zij door de algemene vergadering van leden worden vastgesteld. Voor een goede oordeelsvorming wordt de jaarrekening in opdracht van de raad van commissarissen door een register-accountant onderzocht. Daarnaast benoemt de raad uit zijn midden een auditcommissie die de jaarrekening en het jaarverslag onderzoekt en daarover aan de raad en het Bestuur verslag uitbrengt.

De organisatie (onder leiding van de directeur) voert uit

De Vereniging beschikt voor de verwezenlijking van haar doelstelling over een eigen organisatie. De directeur heeft de dagelijkse leiding over de organisatie en wordt daarbij bijgestaan door een adjunct-directeur. De directeur bereidt de (beleids) besluiten van het Bestuur voor, levert bij het nemen daarvan ondersteuning aan het Bestuur en voert de genomen besluiten uit. In iedere bestuursvergadering legt de directeur verantwoording af over de bereikte resultaten en ten minste eens per kwartaal over het verloop van de inkomsten en de uitgaven.

2. Optimaliseer de effectiviteit en efficiency van bestedingen

De Vereniging besteedt haar middelen voor het overgrote deel aan haar doelstelling: het verwerven, restaureren en in stand houden van architectonisch of historisch belangrijke gebouwen (en hun interieur) in Nederland en het geven van voorlichting

daarover. Het resterende deel van haar middelen wordt besteed aan kosten voor de Vereniging en haar organisatie. Een meerjaren beleidsplan (5 jaar) geeft de richting aan voor de besteding van de middelen en de prioriteiten daarin. Ieder jaar wordt in een jaarplan vastgelegd aan welke onderdelen uitvoering wordt gegeven. Over de voortgang vindt regelmatig afstemming plaats tussen de medewerkers en de afdelingshoofden. Vervolgens rapporteren de afdelingshoofden daarover maandelijks aan de directie, als ook over het verloop van de inkomsten en de uitgaven. Bij de besteding van de middelen wordt erop toegezien dat zo veel mogelijk wordt gewerkt op basis van een offerte en daar waar dat effectief en nuttig is op basis van ten minste twee offertes.

3. Optimaliseer de omgang met belanghebbenden

De Vereniging onderscheidt verschillende groepen belanghebbenden voor wie en met wie het werk wordt gedaan.

- **Leden:** de leden worden geïnformeerd over de belangrijkste restauraties en verwervingen, zowel via de website als via het Bericht aan de Leden. Zij kunnen de resultaten van het werk op de Open Dagen of via het programma Toegankelijke Panden met eigen ogen zien. De leden kunnen hun kennis verdiepen door kennisneming van de toelichting en de artikelen in het jaarverslag en door deelneming aan de excursies van de Vereniging.
- **Eigenaren van kwetsbare panden:** de doelstelling van de Vereniging wordt bereikt door architectonisch of historisch waardevolle panden die worden bedreigd in eigendom over te nemen. Het is daarvoor van belang dat die eigenaren deze mogelijkheid kennen. De Vereniging tracht zoveel mogelijk haar werk via publiciteit onder de aandacht te brengen van gemeentes, branchegenoten en particulieren. Daarvoor wordt, met succes, ook een beroep op de leden en de commissarissen gedaan.
- **Vrijwilligers:** de Vereniging wordt in de uitvoering van haar taak ondersteund door vrijwilligers, zowel op kantoor als in verschillende panden in het land. Vrijwilligers geven rondleidingen, regelen de opening van panden en houden toezicht of

helpen met het archiveren of digitaliseren van documenten en foto's. Voor de vrijwilligers worden ter verdieping en onderlinge uitwisseling van kennis bijeenkomsten georganiseerd. De contacten met vrijwilligers lopen via de verantwoordelijke projectmedewerker.

- **Fondsen en subsidiegevers:** voor de verwerving van panden is in veel gevallen specifieke steun van derden noodzakelijk. Vooral van de BankGiro Loterij ontvangt de Vereniging hiervoor regelmatig steun. Hierover wordt in jaarlijkse rapportages verantwoording afgelegd. Ten behoeve van de restauraties is subsidie van overheden of steun van particuliere fondsen onontbeerlijk. Aan hen wordt per project verantwoording afgelegd over de bestedingen. Zowel de fondsen als de subsidiegevers krijgen het jaarverslag, met uitgebreide inhoudelijke verantwoording over het gedane werk en een samenvatting van de jaarrekening.

- **Branchegenoten:** vooral op het gebied van monumenten-behoud kent de Vereniging nogal wat andere organisaties met een vergelijkbare doelstelling. Doordat de afbakening van ieders doelstelling, dan wel ieders werkgebied duidelijk is, bestaat er een goede samenwerking. Via de Federatie Instandhouding Monumenten wordt met al deze organisaties regelmatig overleg gevoerd en vind afstemming van belangenbehartiging plaats.
- **De samenleving:** in wezen is het grote publiek de uiteindelijke belanghebbende. De Vereniging doet haar werk, opdat goede voorbeelden van architectuur en monumenten voor het nageslacht behouden blijven. Zij doet dit in het bijzonder met het doel om toekomstige generaties van de geschiedenis van het wonen in Nederland in zijn ontwikkeling en variaties door de eeuwen heen te laten kennismaken en zo mogelijk te laten beleven. Daartoe doet de Vereniging onderzoek naar de huizen in haar bezit en brengt zij met regelmaat de resultaten daarvan naar buiten in eigen publicaties, boeken en artikelen, of door lezingen. Iedere dag kan het publiek het resultaat van het werk van de Vereniging van buiten bekijken en – bij sommige panden altijd en bij andere op speciale dagen – ook van binnen.”

na bestemming saldo baten en lasten (in € 1.000)

Activa	2017	2016
Immateriële vaste activa	108	–
Materiële vaste activa		
Panden	55.906	53.277
Bedrijfsmiddelen	168	188
Totaal materiële vaste activa	56.182	53.465
Financiële vaste activa		
Langlopende vorderingen	564	656
Vorderingen	2.914	3.554
Liquide middelen	320	278
Totaal activa	59.980	57.953

Passiva

Passiva	2017	2016
Reserves en fondsen		
Reserves		
• Bestemmingsreserve	34.941	33.298
• Overige reserve	8.232	8.161
Fondsen		
• Bestemmingsfonds	1.132	314
Totaal reserves en fondsen	44.305	41.773
Langlopende schulden	11.166	11.127
Kortlopende schulden	4.509	5.053
Totaal passiva	59.980	57.953

Staat van Baten en Lasten over 2017

(in € 1.000)

Baten

Baten van particulieren
Baten van loterijorganisaties
Baten van subsidies overheden
Baten van fondsen

2017
werkelijk

1.109
2.177
1.929
500

2017
begroot

620
1.201
2.300
638

2016
werkelijk

3.148
1.202
1.529
587

Som van geworven baten
Baten als tegenprestatie voor de levering van producten of diensten
Overige baten

5.715
302
9.577

4.759
300
9.500

6.466
241
8.916

Som der baten

15.594

14.559

15.623

Lasten

Besteed aan doelstellingen

Verwerving panden
Instandhouding panden
Voorlichting

(1.065)
(13.634)
(839)

(172)
(13.643)
(630)

(1.690)
(13.378)
(520)

Wervingskosten Kosten beheer en administratie

Som der lasten

(15.538)
(241)
(73)

(14.445)
(226)
(84)

(15.588)
(231)
(104)

Saldo voor financiële baten en lasten

Saldo financiële baten en lasten

(258)
(281)

(196)
(280)

(300)
(301)

Saldo van baten en lasten

(539)

(476)

(601)

Bestemming saldo van baten en lasten

Toevoeging/onttrekking aan:
Bestemmingsfonds
Overige reserves

818
(1.357)
(539)

(64)
(412)
(476)

167
(768)
(601)

Toelichting

op de balans per 31 december 2017 en de staat van baten en lasten over 2017
(alle cijfers in € 1.000)

1 Grondslagen van waardering en van bepaling van het resultaat

De Jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de door de Vereniging gekozen en beschreven grondslagen, zoals uiteengezet in deze paragraaf. De grondslagen van waardering en van bepaling van het resultaat in deze jaarrekening zijn overeenkomstig de Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 650 Fondsenwervende instellingen met uitzondering van het gekozen waarderingssstelsel van de panden. De verwerkingswijze en waarderingsmethodiek voor de panden is gebaseerd op een modelmatige en consistente bepaling van de verantwoording en de waardebepaling van de panden, passend bij de aard van de activiteiten en de doelstelling van de Vereniging. Hiermee interpreteert de Vereniging voor wat betreft de waardering van de panden de verslaggevingsregels afwijkend van de exacte invulling van het actuele waardenbegrip onder RJ 650, maar in lijn met haar primaire doelstelling. Voor nadere uiteenzetting verwijzen wij naar de grondslag voor de waardering van de panden.

Immateriële vaste activa

Investeringen in software worden als immateriële vaste activa opgenomen tegen de aanschafwaarde en in vier jaar afgeschreven.

Materiële vaste activa

Panden

De panden worden gewaardeerd op actuele waarde. Deze methodiek is gebaseerd op een modelmatige en consistente bepaling van de actuele waarde voor de panden, passend bij de aard van de activiteiten en de doelstelling van de Vereniging. De actuele waarde betreft een waarde gebaseerd op het duurzame, eeuwigdurende bezit en gebruik voor verhuur en behoud van de panden door de Vereniging. Waardering op een commercieel bepaalde marktwaarde is niet aan de orde vanwege het beleid van de Vereniging om de panden duurzaam aan te houden. De Vereniging zet zich in om bijzondere historische gebouwen te behouden en op een verantwoorde manier te restaureren. Uitgangspunt hierbij is dat de historische waarde van een gebouw belangrijker is dan de eventuele huuropbrengst. Dit betekent dat de Vereniging haar panden niet met winst oogmerk ten koste van het historische interieur kan exploiteren. Bij de waarderingsmethodiek is dan ook rekening gehouden met het duurzame, eeuwigdurende bezit en gebruik voor verhuur en behoud van de panden door de Vereniging. De verwervingskosten van de panden verschillen sterk door de staat van restauratie per pand. De waarderinggrondslagen voor panden beogen voor alle panden een zo consistent mogelijke waardering te bewerkstelligen. De actuele waarde betreft een waarde gebaseerd

op het duurzame, eeuwigdurende bezit en gebruik voor verhuur en behoud van de panden door de Vereniging.

In relatie tot de waardering zijn de panden als volgt te onderscheiden:

- panden in vol eigendom en panden die in eeuwigdurende erfpacht zijn verkregen tegen een canon van € 0,-. Wanneer panden in de reguliere verhuur zijn ondergebracht, worden deze gewaardeerd tegen vijfmaal de huurwaarde, gebaseerd op de bruto huur per jaar per het einde van het boekjaar. Wanneer de panden zijn verhuurd op dagdeelbasis (‘tijdelijke verhuur’) wordt de huurwaarde gebaseerd op 4,5% van de WOZ-waarde. Deze waardering sluit aan bij de minimale huurwaarde zoals gehanteerd door de Vereniging bij de vaste verhuur en sluit aan bij het besluit van het rijk om het woningwaarderingssstelsel te koppelen aan de WOZ-waarde. Bij panden die voor een gedeelte op tijdelijke basis worden verhuurd, wordt de waarde proportioneel op basis van de huurwaardes van reguliere en tijdelijke verhuur bepaald;
- panden in eigendom belast met vruchtgebruik of het recht van bewoning. Deze worden gewaardeerd tegen vijfmaal de huurwaarde, gebaseerd op een door een deskundige vastgestelde huur per jaar bij de aanvang van het vruchtgebruik, resp. het recht van bewoning. De waarde van het vruchtgebruik of het recht van bewoning wordt in het jaar van verwerving onder de langlopende schulden opgenomen, waarvan jaarlijks een deel vrijvalt als huu opbrengst onder [Overige baten](#).

De jaarlijkse herwaardering wordt rechtstreeks in het eigen vermogen opgenomen, onder [Overige reserve](#), tenzij een pand in restauratie of renovatie is. Panden die in restauratie of renovatie zijn, worden ultimo boekjaar gewaardeerd op vijfmaal de huurwaarde van de staat waarin ze op dat moment verkeren.

Bij verwerving van een pand, wordt het verschil (positief of negatief) tussen de waardering op basis van vijfmaal de huurwaarde en de koopsom betaald bij de verwerving van een pand in de [Staat van baten en lasten](#) verantwoord als [Verwervingskosten](#). Indien er sprake is van een positief verschil en tevens van een verplichting tot restauratie van het betreffende pand, wordt uit het positieve verschil een restauratieverplichting gevormd en opgenomen onder de [Kortlopende schulden](#). Deze verplichting valt vrij ten gunste van de [Staat van baten en lasten](#) op basis van de werkelijke gemaakte restauratiekosten.

Van de huuropbrengst van panden, is gemiddeld de helft benodigd voor onderhoud en de andere helft voor uitvoeringskosten, kosten van instandhouding op lange termijn alsmede vergoeding voor de financiering van de panden, bestaande uit schulden en eigen middelen.

Op de panden wordt jaarlijks een afschrijving geboekt ten laste van [Instandhouding panden](#) in de [Staat van baten en lasten](#). Hiermee wordt de economische veroudering die leidt tot noodzakelijke periodieke restauratie en renovatie, benaderd. De jaarlijkse afschrijving van de panden bedraagt 2,5% van de balanswaarde aan het begin van het boekjaar. De afschrijving wordt opgenomen in de [Staat van baten en lasten](#) en vormt deel van het exploitatieresultaat van de panden.

Bedrijfsmiddelen
De bedrijfsmiddelen bij de Vereniging bestaan uit de inventaris van het kantoor en uit de inventaris ten behoeve van de tijdelijke verhuur.

De kantoorinventaris, waaronder de communicatie- en computer-apparatuur, wordt gewaardeerd tegen de aanschaffingswaarde, verminderd met lineaire afschrijvingen op basis van de geschatte economische levensduur. De afschrijvingstermijn bedraagt 10 jaar voor kantoorinventaris en 4 jaar voor communicatie- en computerapparatuur. De inventaris ten behoeve van de tijdelijke verhuur bestaat uit meubilair, apparatuur en gebruiksinventaris. Het meubilair en de apparatuur wordt eveneens gewaardeerd tegen de aanschaffingswaarde, verminderd met lineaire afschrijvingen op basis van de economische levensduur. De afschrijvingstermijn van beide bedraagt 4 jaar. De kosten van de gebruiksinventaris worden direct ten laste van het resultaat gebracht.

Het aan de Vereniging toebehorende antieke meubilair en overige inventaris in de verschillende panden worden pro memorie gewaardeerd, omdat deze goederen geen afzonderlijke opbrengst genereren en tevens duurzaam worden aangehouden.

2 Materiële vaste activa

Het verloop van de post [Panden](#) is als volgt:

Panden		Totaal
Boekwaarde per 1 januari		53.277
Mutaties		
Geactiveerde verwervingskosten	160	
Geactiveerde restauratiekosten	730	
Overige herwaardering	3.071	
Afschrijvingen	(1.332)	
Totaal mutaties		2.629
Boekwaarde per 31 december		55.906

3 Reserves en fondsen

De Reserves van de Vereniging zijn beschikbaar voor de financiering van panden direct in gebruik voor de doelstelling. De Reserves worden onderscheiden in [Bestemmingsreserve](#) en [Overige reserve](#). De [Bestemmingsreserve](#) dient ter financiering van panden in bezit van de Vereniging en heeft een omvang gelijk aan 5/8 deel van de boekwaarde van de panden. De [Overige reserve](#) is beschikbaar voor de financiering van verwervingen, restauraties en voorlichting, conform de doelstellingen van de Vereniging. Voor de [Overige reserves](#) zijn nog geen concrete projecten vastgesteld. Onder [Fondsen](#) wordt een [Bestemmingsfonds](#) verantwoord, zijnde gelden ontvangen van derden voor een specifieke aanwending. Het totaal aan Reserves en fondsen bedraagt eind 2017 € 44.305.

Mutaties in Reserves en fondsen

Het verloop van de Reserves en fondsen is als volgt:

	2017	2016
Stand per 1 januari	41.773	37.269
Waardeaanpassingen	3.071	5.105
Resultaatbestemming	(539)	(601)
Stand per 31 december	44.305	41.773

4 Kosten eigen organisatie

In de [Staat van Baten en Lasten](#) zijn de kosten van de eigen organisatie verdeeld naar hun bestemming. De specificatie is als volgt:

Bestemming	Doelstelling			Wervingskosten	Beheer Admin.		Totaal	
	Verwer- vingen	Instand- houding	Voor- lichting			Werkelijk 2017	Begroot 2017	Werkelijk 2016
Bestuurskosten	3	2	0	1	0	6	8	9
Salarissen	112	995	355	141	43	1.646	1.602	1.497
Sociale lasten	23	203	72	29	9	336	350	309
Pensioenkosten	15	131	47	19	4	216	170	217
Overige personeelskosten	7	59	21	8	3	98	45	58
Reis-/verblijfkosten	22	116	3	4	0	145	110	128
Huisvestingskosten	5	93	44	8	4	154	170	176
Kantoorkosten/afschrijv.	5	99	46	9	4	163	90	143
Verenigingskosten	0	3	1	1	0	4	(7)	0
Overige algemene kosten	8	154	73	14	6	255	220	226
Specificatie 2017	200	1.855	662	233	73	3.023	2.758	2.763
Specificatie 2016	183	1.848	407	221	104	2.763		

Bovenstaande verdeling van de kosten komt tot stand door middel van een procentuele toedeling van kosten naar rato van de tijdsbesteding van medewerkers binnen de organisatie aan de verschillende doelstellingen van de Vereniging en de inspanningen die verricht worden om de verschillende baten voor de Verenging te realiseren. Deze procentuele verdeling is door de jaren heen consistent.

Voorgaande financiële overzichten zijn ontleend aan de volledige Jaarrekening 2017 d.d. 12 april 2018, die ten kantore van de Vereniging beschikbaar is, of op www.hendrickdekeyser.nl is op te vragen.

**Bestuur en directeur
april 2018**

Verklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur en de raad van commissarissen van Vereniging Hendrick de Keyser

Ons oordeel

De samengevatte jaarrekening 2017 (hierna ‘de samengevatte jaarrekening’) van Vereniging Hendrick de Keyser te Amsterdam is ontleend aan de gecontroleerde jaarrekening 2017 van Vereniging Hendrick de Keyser.

Naar ons oordeel is de bijgesloten samengevatte jaarrekening in alle van materieel zijnde aspecten consistent met de gecontroleerde jaarrekening 2017 van Vereniging Hendrick de Keyser op basis van de grondslagen zoals beschreven in paragraaf 1 (‘Grondslagen van waardering en van bepaling van het resultaat’) in de toelichting.

De samengevatte jaarrekening bestaat uit:

- de samengevatte balans per 31 december 2017;
- de staat van baten en lasten over 2017; en
- een overzicht van de gehanteerde grondslagen van waardering en van bepaling van het resultaat en de bijbehorende toelichtingen.

De samengevatte jaarrekening

De samengevatte jaarrekening bevat niet alle toelichtingen die zijn opgenomen in de gecontroleerde jaarrekening van Vereniging Hendrick de Keyser. De gecontroleerde jaarrekening is opgesteld op basis van de gekozen en beschreven grondslagen, zoals uiteengezet in het hoofdstuk ‘Grondslagen voor waardering en bepaling van het resultaat’, in de gecontroleerde jaarrekening. Hierin is toegelicht dat de jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 650 Fondsenwervende instellingen met uitzondering van de grondslag voor waarderingsmethodiek van de panden.

Het kennisnemen van de samengevatte jaarrekening en onze verklaring daarbij kan derhalve niet in de plaats treden van het kennisnemen van de gecontroleerde jaarrekening van Vereniging Hendrick de Keyser en onze controleverklaring daarbij. De samengevatte jaarrekening en de gecontroleerde jaarrekening bevatten geen weergave van gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden sinds de datum van onze controleverklaring van 12 april 2018.

De gecontroleerde jaarrekening en onze controleverklaring daarbij

Wij hebben een goedkeurend oordeel verstrekt bij de gecontroleerde jaarrekening 2017 van Vereniging Hendrick de Keyser in onze controleverklaring van 16 april 2018.

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van commissarissen voor de samengevatte jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de samengevatte jaarrekening op basis van de grondslagen zoals beschreven in de toelichting.

De raad van commissarissen is verantwoordelijk voor het uitvoeren van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de vereniging.

Onze verantwoordelijkheden

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel of de samengevatte jaarrekening in alle van materieel belang zijnde aspecten consistent is met de gecontroleerde jaarrekening op basis van onze werkzaamheden, uitgevoerd in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder de Nederlandse Standaard 810 ‘Opdrachten om te rapporteren betreffende samengevatte financiële overzichten’.

Amsterdam, 16 april 2018

**Mazars Paardekooper Hoffman N.V.
w.g. drs. P.A.B. Schutjens RA**

Verzameld verleden

Episodes uit een eeuw Vereniging Hendrick de Keyser

Afb. 1. Spotprent van Albert Hahn op de voorkant van het tijdschrift 'De Gids' uit 1903 over de schaalvergroting in de Amsterdamse binnenstad. Een projectontwikkelaar walst met zijn 'Grand Bazar de la Bourse' een aantal Amsterdamse halsgeveltjes plat (foto Geheugen van Nederland)

‘Vereeniging tot behoud van architectonisch of historisch belangrijke gebouwen’, zo werd geschreven op donderdag 3 januari 1918. De Amsterdamse wijnhandelaar Jacobus Boelen, de kunstcriticus Jan Veth en enkele andere bezorgde monumentenliefhebbers waren bijeen gekomen met hetzelfde doel voor ogen: het beschermen van historische huizen. Het is nu amper voor te stellen, maar honderd jaar geleden was dat hard nodig. Er was géén monumentenzorg, géén Monumentenwet en géén Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Sloop was in Amsterdam aan de orde van de dag en de stad zuchtte onder een enorme vernieuwingsdrang. De door Jan Veth en andere critici benoemde ‘sloopwoede’ was in de jaren daarvoor sterk toegenomen en leek zich ongebreideld voort te zetten. In rap tempo verdwenen bouwblokken van soms wel tientallen huizen, werden grachten gedempt en moesten grote doorbraken in de stad worden gemaakt ten behoeve van het almaar toenemende verkeer. Slechts enkele maanden daarvoor was het bij velen zeer geliefde 17de-eeuwse Keizersgracht 198 tegen de vlakte gegaan, een schilderachtig pand

met dubbele trapgevel waarvan het ontwerp wel eens werd toegeschreven aan de bouwmeester Hendrick de Keyser. In de ogen van het bijeengekomen gezelschap was het tijd voor verandering. De idealistische Veth kwam met een idee, de doelgerichte Boelen met een oplossing. De ‘Vereeniging Hendrick de Keyser’ zou zich gaan inzetten voor bewustwording, behoud en bescherming van oude panden in ons land.

Vóór 1918: monumentenzorg in de kinderschoenen

Het was niet alleen Amsterdam waar ongebreidelde sloop aan de orde van de dag was. Door het hele land verdwenen aan het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw grote hoeveelheden gebouwd erfgoed. De zorgen over afbraak waren echter niet geheel nieuw. Al midden 19de eeuw merkten oudheidliefhebbers als de dichter en historicus J.A. Alberdingk Thijm en de ambtenaar-politicus Victor de Stuers de afbraak- en vernieuwingsdrang in Nederland op. De aantrekkende economie en een nieuwe rijke burgerklasse met weinig historisch besef zagen zij als grote boosdoeners. De sociale hiërarchische verhoudingen die eeuwenlang stand hadden gehouden verdwenen grotendeels naar de achtergrond, de dreiging van oorlog nam gestaag af en in de nasleep van de Industriële Revolutie groeide de bevolking hard. De samenleving veranderde en de oude Nederlandse steden maakten een ongekende groei door. De grote welvarende middenklasse had ruimte nodig en het stedelijke landschap moest accommoderen aan haar wensen. Het gevolg was dat stadsomwallingen verdwenen of werden bebouwd, stadspoorten werden afgebroken, kastelen en buitenplaatsen van de oude elite veelal werden gesloopt of vervielen tot ruïnes en enorme nieuwbouwwijken in rap tempo uit de grond werden gestampt. De positief gezinde, vernieuwings-georiënteerde maatschappij had weinig oog voor wat hun voorvaders tot stand hadden weten te brengen, Nederland moest vooral ‘vooruit’. Een meer wijdverspreide voorliefde voor de oude Nederlandse architectuur viel op te merken in Duitsland, Frankrijk en Engeland. In verschillende buitenlandse boeken werd het schilderachtige ‘ongerepte’ Nederland de hemel in geprezen, zo schreef de Brit Sydney R. Jones in 1913 over de Nederlandse steden: ‘but it is the extraordinary number of old buildings still existing, unchanged in form since the days they were erected and mellowed by ages of sun and rain, that ever appeal to the eye and imagination’. Dat dit ‘uitzonderlijk grote aantal oude gebouwen’ ten prooi viel aan de slopershamer, was aan het buitenland blijkbaar voorbijgegaan. Toch werd er daar veel over onze oude architectuur geschreven, in Nederland zelf maar amper.

Een enkeling zette zich wel in voor de geschiedenis. De eerdergenoemde Jan Veth schreef bijvoorbeeld in 1901 het protestpamflet [Stedenschennis](#), naar aanleiding van de door de gemeenteraad van Amsterdam voorgenomen demping van de Reguliersgracht ten behoeve van een elektrische tramlijn. Het pamflet was een aanklacht tegen de grote stadsvernieuwingen en de vele

Afb. 2. Keizersgracht 198 voor de sloop in 1917 op een foto van de indertijd bekende fotograaf C.J. Steenbergh. Dit 17de-eeuwse pand met dubbele trapgevel werd toegeschreven aan Hendrick de Keyser (foto Geheugen van Nederland)

Afb. 3. Oorlogsachtige aanblik bij de afbraak van panden aan de Amsterdamse Vijzelstraat in 1914 ten behoeve van de verbreding van de straat. De grote stadsdoorbraken veranderden het beeld van Amsterdam onherroepelijk (foto Stadsarchief Amsterdam)

sloop en werd gedrukt door het historische genootschap ‘Amstelodamum’, dat een jaar eerder mede op initiatief van Veth was opgericht. Amstelodamum werd enkele jaren later gevolgd door de meer op landelijke schaal gerichte ‘Bond Heemschut’. Beide kunnen worden gezien als activistische groepen die door middel van het verspreiden van kennis mensen meer bewust wilden maken van het Nederlandse gebouwde erfgoed. Het historisch besef, zo benadrukten de beide genootschappen, ontbrak nog bij een groot deel van de bevolking. De Reguliersgracht werd uiteindelijk niet gedempt, een klein lichtpunt voor de genootschappen en een mijlpaal in de monumentenzorg. Een volledige kentering betekende het niet, maar er zijn verschillende voorbeelden bekend waarin op particulier initiatief gebouwen, grachten en andere monumenten werden ‘gered’. Problematisch bleef echter dat, hoewel men kritiek kon uiten op voorziene sloopplannen en kon lobbyen voor bescherming, er geen wetten waren waarmee sloop kon worden voorkomen. Een officiële monumentenwet zou nog ruim een halve eeuw op zich laten wachten. Als een eigenaar zijn pand wilde laten slopen, konden de critici niet veel meer doen dan op goede hoop het gesprek aangaan.

Hoewel de genootschappen vele pogingen deden om historische panden op wetsniveau te laten beschermen bleken de overheden en de meeste stadsbesturen hier vrij weinig voor te voelen. Bescherming van panden betekende

een beperking van de vrijheid en mogelijkheden van de bevolking om zichzelf te ontplooien, monumentenbescherming zal daarom bij de in deze periode veelal liberale gemeentebesturen niet erg hoog op de agenda hebben gestaan. Toch waren er verschillende individuen die zich vanuit particulier initiatief bleven inzetten voor de bescherming van gebouwen. Zo zette de bouwinspecteur Cornelis Visser van de gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht in Amsterdam (dat zich bezighield met nieuwbouw en woningkwaliteit) zich veelvuldig in voor het behoud van Amsterdams erfgoed. Zijn opvatting over monumentenbescherming was wel wat afwijkend van het huidige beleid, het herplaatsen van natuurstenen gevelbekroningen van gesloopte panden op nieuwbouw zag hij ook als succesvol behoud. Hoewel op deze praktijk later stevige kritiek ontstond was het herplaatsen van geveltoppen één van de vroegste vormen van een zekere bescherming van het stadsbeeld. In het bijzonder een directe collega van Visser, Eelke van Houten, zou met de ‘Van Houtenpanden’ (nieuwbouw met oude geveltoppen) bekendheid verwerven. Ook de eerdergenoemde Amsterdamse wijnhandelaar Jacobus Boelen hield zich op privéterrein bezig met mogelijkheden tot behoud. In 1917 kocht hij het zogeheten ‘Wijnkopersgildehuis’ in de Koestraat in Amsterdam. Dit van oorsprong 17de-eeuwse pand was in de 18de eeuw een gildehuis van Amsterdamse wijnhandelaren maar was na afschaffing van de gilden in de 19de eeuw in verval geraakt en werd begin 20ste eeuw bewoond door maar liefst dertien gezinnen. Boelen kocht het pand met oog op zijn familiezaak, die al sinds 1733 in Amsterdam actief was als importeur van buitenlandse wijnen. Volgens de latere jaarverslagen van ‘Hendrick de Keyser’ zou het Wijnkopersgildehuis mede de basis hebben gevormd voor de werkwijze van de Vereniging.

Deze werkwijze startte met een experiment. Boelen kwam na aankoop van het gildehuis tot de conclusie dat hij het pand in stand kon houden uit de huuropbrengsten, zo werd in het eerste jaarverslag van de Vereniging geschreven. Dit legde de basis voor de oprichting van ‘Hendrick de Keyser’ omdat hiermee een methode was gevonden om panden te behoeden van sloop zonder dat daar na de aankoop nog extern kapitaal aan te pas hoefde te komen. Met deze gedachte werd op 3 januari 1918 de oprichting bekrachtigd. De oprichters vormden samen het Dagelijks Bestuur. Boelen werd hiervan de voorzitter, F.E. Posthumus Meyjes (directeur van de Kasbank) de secretaris, M. Onnes van Nijenrode (koffiehandelaar en notoire kunstverzamelaar) de penningmeester, de eerdergenoemde Jan Veth de vicevoorzitter en C.G. ’t Hooft (conservator bij Museum Fodor) de vicesecretaris.

Afb. 4. De Koestraat in Amsterdam omstreeks 1918. Alhoewel Boelen het Wijnkopersgildehuis al in 1917 kocht werd het pas na zijn overlijden eigendom van de Vereniging (foto Geheugen van Nederland)

Afb. 5. De afbraak van Rokin 90 omstreeks 1917. Deze foto werd als voorbeeld gebruikt in het pamflet *Voorkoming van Verdere Stedenschennis*, dat de Vereniging in juni 1918 publiceerde (foto Stadsarchief Amsterdam)

Cornelis Visser werd buiten het bestuur op vrijwillige basis aangesteld als adviseur. Volgens de overlevering bedacht Veth de naam ‘Hendrick de Keyser’. Naast dat dit één van de meer bekende overgeleverde architectennamen uit de Nederlandse Gouden Eeuw was, vormde deze een mooie evenknie voor Rembrandt, die recent was aangewezen als belangrijkste vertegenwoordiger van de Nederlandse schilderkunst. De naam ‘Hendrick de Keyser’ stond waar Nederland voor zou moeten staan, de architectonische cultuur van de Gouden Eeuw, het behoud daarvan zou een essentieel onderdeel van de samenleving moeten zijn.

Om aan startkapitaal te komen werden enkele lidmaatschapscategorieën bedacht waarin leden konden worden ingedeeld. Van de meest betalende tot de minst betalende waren dat: ereleden, beschermers, donateurs en algemene leden. Bij de oprichting waren er 15 beschermers die ieder 2500 gulden inlegden. Onder de ereleden bevonden zich de steenrijke bankier Julius Bunge (die later naam gaf aan het Bungehuis) en drie leden van het koopmansgeslacht Van Eeghen. Naast leden werden gaandeweg correspondenten door het hele land aangesteld die de Vereniging konden tippen over interessante of te koop staande panden in hun omgeving. Het Dagelijks Bestuur werd verkozen uit een Algemeen Bestuur op de jaarlijkse Ledenvergadering. In de eerste jaren zou het Dagelijks Bestuur geleidelijk aan haar huidige vorm krijgen. Bekende bestuursleden in de eerste jaren waren de kunsthistoricus J. Six van Hillegom, de architect A.W. Weismann (eerder verantwoordelijk voor de oprichting van Bond Heemschut), restauratiearchitect A.A. Kok en de kunstschilder Willem Witsen. De jonge vereniging trok eveneens snel de aandacht van de landelijke overheid, die besloot jaarlijks 5000 gulden te doneren op de voorwaarde dat zij een zetel kreeg in het bestuur. In 1919 werd hiervoor Jan Kalf aangesteld, destijds de kersverse directeur van het eveneens in 1918 opgerichte Rijksbureau voor de Monumentenzorg. Dit bureau zou lange tijd samen met ‘Hendrick de Keyser’ een belangrijke rol spelen in het landelijke monumentenbeleid. In de notulen van het Dagelijks Bestuur komt Kalf naar voren als een sterke persoonlijkheid, met grote invloed op verwervingsoverwegingen.

Naast het beleid van verwerving en verhuring waarmee instandhouding kon worden bevorderd, werd in de oprichtingsstatuten ook gesteld dat de Vereniging het tot haar taak stelde om een activistische houding ten opzichte van sloop aan te nemen. Deze houding, die ook al werd gepropageerd door Amstelodamum, Bond Heemschut en tal van kleinere lokaal werkende instanties, verdween later geleidelijk uit het beleid. Het voornemen om zich met het verwervingsbeleid alleen te richten op Amsterdam verdween al in

het oprichtingsjaar uit de statuten. Opmerkelijk was dat de Vereniging in haar beleid geen onderscheid maakte tussen de monumentale grachtenhuizen of de ‘simpelere’ bebouwing in buurten als de Jordaan of op de Wallen. Deze houding was met recht nieuw, ‘volksbuurten’ werden in deze tijd nog niet breed gewaardeerd en de kwalitatief minderwaardige arbeidersbouw viel vaak ten prooi aan de sloopkogel. Financiële redenen waren hierbij mogelijk ook bepalend, ‘chique’ grachtenhuizen lagen vaak niet binnen het verwervingsbudget. Wel was er een sterke voorkeur voor hoekhuizen op grachten en pleinen, omdat deze, aldus de Vereniging, zeer bepalend waren voor het stadsbeeld.

1918-1928: voorvechters van behoud

Halverwege 1918 bracht de Verenging een pamflet uit waarin zij haar doelstellingen voor het publiek uiteen zette. *Voorkoming van Verdere Stedenschennis*, zoals het pamflet heet, hekelt een aantal recente ‘slopingen’ in Amsterdam en bekritiseert het weinige historische besef bij de gemiddelde burger. Daar moet verandering in worden gebracht, aldus de anonieme auteur (hoogst waarschijnlijk Jan Veth). In een jaar tijd kocht de Vereniging uiteindelijk negentien panden aan, waarvan zestien in Amsterdam. Van deze panden dateren veertien uit de 17de eeuw. Deze ‘verwervingsstrategie’ reflecteert het gedachtegoed van de monumentenzorgers aan het begin van de 20ste eeuw. De Nederlandse architectuur zou vooral worden gekenmerkt door de Gouden Eeuw, waarin Nederland haar hoogtijdagen zou hebben beleefd. Het was een eeuw van ongekend grote welvaart en vele Nederlandse steden verkregen in deze periode een groot deel van hun huidige opzet. In de eeuwen daarna werd de buitenlandse invloed op de architectonische mode groter, met de Frans-geïnspireerde Lodewijk-stijlen in de 18de eeuw en de Europese neostijlen in de 19de eeuw. Omdat de voorkeur uitging naar de 17de eeuw werd één geveltype bij uitstek favoriet bij de bestuurders: de trapgevel. De trapgevel als voortbrengsel van de Gouden Eeuw was het toppunt van ‘Nederlands’, dat deze door vrijwel heel Europa gevonden kon worden deed daar op dat moment geen afbreuk aan. 19de-eeuwse architectuur werd bijvoorbeeld bekritiseerd om haar anonimiteit, overdaad en on-Hollandse karakter. De mening van het bestuur over de al enigszins internationale mode van de 18de eeuw is onduidelijk. Een voorliefde voor de trapgevel bleef ook in de jaren daarna bij het verwervingsbeleid van ‘Hendrick de Keyser’ goed te merken, van de 86 panden die voor de Tweede Wereldoorlog werden verworven hebben ruim veertig een trapgevel.

In de eerste jaren verwierven de bestuursleden ook enkele panden waarvan zij de historische waarde betwijfelden maar waarvan het belang vooral lag in het stadsbeeld. Zo werd het laat 17de-eeuwse ‘De Vier Heemskinderen’ op de Herengracht in Amsterdam verworven, waarvan secretaris Posthumus Meyjes in het jaarverslag vermeldde dat het pand ‘niet zoo bijzonder merkwaardig’ was, maar vooral van belang vanwege haar locatie op de hoek van twee grachten. In feite bedoelde hij hiermee dat de locatie monumenta-

Afb. 6. ‘De Vier Heemskinderen’ op de Herengracht in Amsterdam

< Afb. 7. De allereerste verwerving van de Vereniging, Nieuwebrugsteeg 13, voor restauratie. Op dat moment was in het pand een 'Electrische Broodbakkerij' gevestigd' (foto Stadsarchief Amsterdam)

ler was dan het pand, maar dat de Vereniging over was gegaan tot verwerving uit angst voor de nieuwbouw op die plek. Hoekpanden waren financieel lucratief en daardoor makkelijke prooien voor herontwikkeling. Verwerving van panden die enkel van belang waren in het stadsbeeld verdween later veelal uit het beleid, het belang van de architectuurhistorische waarde werd in toenemende mate onderstreept in de jaarverslagen. In de eerste jaren werden bijvoorbeeld de panden Burgstraat 30 in Gorinchem (gotische elementen), Voorstraat 170 in Dordrecht (harmonieuze trapgevel) en Herengracht 170 (mogelijk gevel van Hendrick de Keyser en goed bewaard interieur) in Amsterdam als belangrijke verwervingen gezien en uitgebreid besproken in de jaarverslagen.

Het ongebreidelde verwervingsenthousiasme van het oprichtingsjaar was bij de presentatie van de jaarcijfers in 1919 sterk bekoeld. De Vereniging bleek de herstelkosten van haar panden zwaar te hebben onderschat en enkele huizen bleken zelfs helemaal niet verhuurbaar zonder ingrijpende herstel- en verbouwwerkzaamheden. Een in 1918 opgesteld 'restauratiefonds' bleek veel te klein. Daarnaast werd, onder invloed van de Woningwet, een deel van het bezit ook 'onbewoonbaar' verklaard. Vooral adviseur Cornelis Visser moet in deze periode een groot belangenconflict hebben gehad omdat hij als inspecteur van Bouw- en Woningtoezicht verantwoordelijk was huizen onbewoonbaar te verklaren indien ze niet voldeden aan de eisen van de wet. Bij zijn inspecties van het bezit van de Vereniging moet dit ook zijn gebeurd en Visser moest meermaals op het matje bij het Dagelijks Bestuur komen om zijn acties te verantwoorden. Onder druk van hoge kosten verschoof het verwervingsbeleid naar kwalitatief verwerven, en in het jaarverslag van 1919

Afb. 8. Voorstraat 170 in Dordrecht na de restauratie (foto Regionaal Archief Dordrecht)

Afb. 9. Een advertentie uit het Algemeen Handelsblad van 28 februari 1919. Door obligatieleningen uit te geven kwam de Vereniging aan extra kapitaal

Afb. 10. Boottocht door de grachten van Amsterdam, ter gelegenheid van het tienjarig bestaan (foto Stadsarchief Amsterdam)

Afb. 11. Receptie ter ere van het tienjarig bestaan in Maison Couturier op de Keizersgracht in Amsterdam. In het midden zit oprichter Boelen naast de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, rechts van hem zitten onder andere bestuurslid H. Westermann en adviseur C. Visser (foto Stadsarchief Amsterdam)

beloofde het bestuur zich te richten op het alleen verwerven van panden met hoge monumentale waarde. Ook werd meer toegelegd op het verwerven van externe fondsen en werd het belang van restaureren in toenemende mate onderschreven. In 1919 trad de invloedrijke restauratiearchitect A.A. Kok toe tot het Dagelijks Bestuur, hij voerde vele restauraties uit voor de Vereniging en zou een belangrijke stempel drukken op het restauratiebeleid. Vanaf dat jaar heeft er altijd een architect in het bestuur gezeteld. Financieel bleek Kok een minder kundig bestuurder, aan het onder zijn leiding tussen

1921 en 1924 gerestaureerde ‘In de Steenrotse’ in Middelburg ging de Vereniging bijna failliet. Het zou één van de duurste restauraties zijn die door ‘Hendrick de Keyser’ voor de oorlog werd uitgevoerd. De economische positie van de Vereniging wankelde verder door de recessie van de jaren twintig en dertig. In de eerste drie jaar had het bestuur de kapitale som van 300.000 gulden uitgegeven aan verwervingen, daarmee doorgaan bleek nu niet meer mogelijk. Gaandeweg werd het beleid voorzichtiger, in 1922 en 1923 werden zelfs helemaal geen panden aangeschaft. Dit betekende niet dat de Vereniging niet naar panden keek, in 1928 werd gerapporteerd dat in tien jaar tijd 270 panden ter potentiële verwerving waren onderzocht.

In 1928 vierde de Vereniging haar eerste jubileum met een boottocht door de Amsterdamse grachten en thee in het indertijd chique Maison Couturier aan de Amsterdamse Keizersgracht. Niet alleen waren veel leden op de bijeenkomst, ook de voorzitters van verschillende historische genootschappen en de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OKW) waren aanwezig. De druk bezochte bijeenkomst werd in de kranten uitvoerig beschreven. ‘In het algemeen “maakt” een vereeniging in tien jaar geen geschiedenis. “Hendrick” heeft het wel gedaan. Zij heeft, hoe kort het ook is, een zeer roemrijk verleden, want in die tien jaar heeft zij niet alleen veel gered, maar zij heeft school gemaakt.’, schreef een journalist van het Algemeen Handelsblad. In hetzelfde jaar verscheen een eerste jubileumboek van de Vereniging, waarin de werkwijze, verschillende restauraties en enkele kunsthistorische beschouwingen werden opgenomen. Eind 1928 bezat de vereniging 62 panden en had ze 400 leden.

1929-1938: verwerven zonder kosten

‘Hendrick de Keyser’ had altijd opgeroepen tot donaties en kreeg daar in gebouwde vorm betrekkelijk snel succes mee. Al in 1920 liet een lid bij testament een pand na, de inmiddels niet meer in het bezit zijnde terpkerk in het Gelderse Heesum. In deze periode bouwde de Vereniging een goede naam op die aanzet gaf tot vele schenkingen en donaties. De kerk in Heesum zou de eerste van een min of meer permanente trend van schenkingen zijn die zich vandaag de dag nog steeds voortzet. In 1932 werd misschien wel het bekendste pand aan de Vereniging geschonken, het statige 18de-eeuwse ‘Huis Van Brienens’ in Amsterdam. Schenker was de ‘Comte d’Alsace, Prince d’Henin’, zoon van Angélique van Brienens, die het huis als haar Amsterdamse *pied-à-terre* gebruikte. Hij zou gedurende zijn leven nog gebruiksrecht hebben op het huis, dat hij schonk ter ere van zijn moeder en dat voortaan altijd haar naam zou moeten dragen. Slechts een paar maanden later stierf hij in Parijs. De verwerving van Huis Van Brienens werd breed uitgemeten in de landelijke pers, waarin de enthousiaste Visser enorme verhandelingen liet verschijnen. Later zou Huis Van Brienens lange tijd het kantoor van ‘Hendrick de Keyser’ zijn.

In de pers kwam de Vereniging steeds meer bekend te staan als ‘redder’ van oude panden. Reden hiervoor was het imago dat de Vereniging voor zichzelf creëerde, waarbij de Vereniging streefde naar het zo veel mogelijk behouden van huizen in hun oorspronkelijke staat. In de restauratieopvattingen hanteerde de Vereniging het beleid dat moderne inpassingen als keukens en badkamers zoveel mogelijk terughoudend moesten worden toegepast en duidelijk ‘moderne’ toevoegingen moesten zijn. Ook herstel van latere ingrepen aan huizen moest zoveel mogelijk zichtbaar blijven. Dit beleid leidde ertoe dat verschillende particulieren besloten hun huizen te schenken of tegen lagere bedragen aan de Vereniging aan te bieden omdat dit een zekere garantie bood tot het behoud van het huis ‘zoals het was’. Een heel vroeg hierdoor geïnspireerde overdracht was het besluit van de heer De Beaufort in 1924. Hij bezat het rechterdeel van het alom bekende Huis Bartolotti in

Afb. 12. ‘Huis Van Brienens’ vlak na verwerving

Afb. 13. De ‘zaal’ van Huis Van Brienens vlak na verwerving. De kleurstelling en deuropening zijn bij een restauratie eind jaren negentig gewijzigd naar de 18de-eeuwse situatie

Afb. 14. Foto in De Telegraaf van 4 januari 1938, een diner bij het 20-jarig jubileum in Huis Van Brien waar onder andere de Amsterdamse burgemeester De Vlugt (geheel rechts) bij aanwezig was

Afb. 15. Artikel uit De Telegraaf van 27 september 1938, waar de Vereniging haar zorgen uitspreekt over het gebrek aan financiën

Afb. 16. 'In de Steenrotse' in Middelburg, na de restauratie door A.A. Kok. In de oorlog werd het pand verwoest

Afb. 17. Het kapelletje van Sint Pieter in Sluis, in 1944 werd het platgebombardeerd (foto Geheugen van Nederland)

Afb. 18. Artikel bij het 25-jarig bestaan van de Vereniging, dat in de oorlog viel. De 'Deutsche Zeitung in den Niederlanden' was een Duitse krant die in Nederland tijdens de oorlog werd gepubliceerd

Afb. 20. De uitgebrande oostzijde van de Grote Markt in Groningen in 1945. Het pand links was in het bezit van de Vereniging

Afb. 19. Restauratie van Oudezijds Voorburgwal 14 in 1942 op een foto van Wiel van der Randen. Vermoedelijk staat links op de foto adviseur Visser (foto Nationaal Archief)

Afb. 21. Het huis in Geertruidenberg, dat de Vereniging in de oorlog verwerf. Naderhand is het pand ingestort (foto Geheugen van Nederland)

Amsterdam en verkocht dit voor een lage prijs aan de Vereniging. Het pand werd één van de boegbeelden van 'Hendrick de Keyser' en is sinds 2009 het kantoor.

Het tweede jubileum van de Vereniging werd gevierd met een formeel diner in Huis van Brien. Een wat meer besloten bijeenkomst dan bij het eerste jubileum, maar met hooggeplaatst bezoek. Wederom was de minister van OKW aanwezig, maar ditmaal ook de burgemeester van Amsterdam, twee Commissarissen van de Koningin en een lid van de Hoge Raad. De Vereniging had echter weinig goede hoop, in het jaarverslag van dat jaar werd geklaagd

over geldgebrek. Wel verscheen een nieuw jubileumboek met een uitgebreide verhandeling over panden van de Vereniging door het bestuurslid Frans Vermeulen, een indertijd bekende kunsthistoricus. Het bezit was aanzienlijk minder gegroeid, in tien jaar tijd waren 'slechts' 23 panden verworven. In 1938 waren er rond de 600 leden.

1939-1948: schade

De oorlog trof 'Hendrick de Keyser' zwaar. In vijf jaar tijd verloor de Vereniging zes panden: drie bij de verwoesting van Middelburg (1940), éénje door geallieerde bombardementen in Sluis (1944) en twee door de beschietingen op de Grote Markt in Groningen (1945). Net als in andere sectoren werd het werk van de Vereniging door de oorlog groten-deels lamgelegd. Het bestuur werd geplaagd door ruzies, bestuursleden die onvrijwillig in militaire dienst moesten en sterfgevallen, mede hierom

werd het 25-jarig jubileum van de Vereniging in 1943 waarschijnlijk niet groots gevierd. Alleen op restauratievlak werd bijzonder veel werk verzet, zo kwam in de oorlog de grondige restauratie onder leiding van Kok van 'Het Wapen van Riga' aan de Oudezijds Voorburgwal 14 in Amsterdam gereed. In de oorlog werden vijf panden verworven, waaronder het beroemde Karel V-huis in Zwolle. De staat van twee verworven huisjes in Geertruidenberg en Dokkum was zeer slecht, en beiden zijn na de oorlog bij gebrek aan onderhoud ingestort. In Geertruidenberg keerde de Vereniging (op een excursie na) niet terug, in Dokkum werd in 1963 een ander pand verworven.

De spanningen over hoe men met de Duitse bezetters moest omspringen was, net als bij vele anderen in de Nederlandse cultuursector, ook in het bestuur van 'Hendrick de Keyser' goed merkbaar. Enkele bestuursleden stonden niet onwelwillend tegenover de Duitse invloed op het monumentenbeleid. De Duitsers propageerden een sterk behoud van de Nederlandse cultuur, maakten de eerste aanzetten naar een monumentenwet en stelden grote budgetten in de cultuursector beschikbaar, een aangename verandering na de crisis van de jaren dertig. Een afweging over hoe men hier mee moest omgaan zou binnen

Afb. 22. Tentoonstelling in 1943 in de Bijenkorf in Amsterdam, georganiseerd door de Vereniging

de Vereniging leiden tot een hoogoplopend conflict waarvan de uitkomst niet geheel duidelijk is. De ambivalente houding van het bestuur leidde wel tot de nodige verandering. In 1944 vertrokken twee bestuursleden uit onvrede over het handelen van andere bestuursleden, maar zij keerden eind 1945 terug na het vertrek van twee anderen. De exacte achtergrond hiervan blijft een mysterie, een deel van de notulen van het Dagelijks Bestuur uit de oorlogstijd is verloren gegaan. Het doet hier echter geen recht om bestuursleden te beschuldigen in termen van goed of fout. Ze handelden allen naar wat zij dachten dat het beste zou zijn voor de Vereniging en de spanningen die dat opleverden waren niet ongebruikelijk binnen de Nederlandse monumentenwereld. Het belangrijkste was dat de Vereniging moest overleven, dat hiermee werd geworsteld valt goed te begrijpen. Een jaar na het einde van de oorlog kreeg de Vereniging nog een tegenslag te verwerken, in mei 1946 overleed oprichter Jacobus Boelen na een kort ziekbed. Na zijn overlijden werd de kunsthistoricus Jan Six van Hillegom voor enkele jaren de nieuwe voorzitter van het Dagelijks Bestuur.

Na de oorlog stond de Vereniging financieel opnieuw aan de afgrond en dat is goed te merken aan het lage aantal verwervingen in de jaren die hier

Afb. 23. Oudezijds Voorburgwal 57 op een foto van C.J. Steenbergh, die vaker panden van de Vereniging fotografeerde (foto Geheugen van Nederland)

Afb. 24. Het 'Romerhuis' in Venlo werd in de oorlog onder leiding van architect Jules Kayser gerestaureerd. Vlak na de restauratie raakte het pand zwaar beschadigd, na de oorlog werd het opnieuw gerestaureerd

direct op volgden. Tussen 1945 en 1948 werden slechts zeven panden verworven. Eentje daarvan betrof het Wijnkopersgildehuis, dat werd gekocht uit de erfenis van Boelen. Een klein hoogtepunt vormde de verwerving van Oudezijds Voorburgwal 57 in Amsterdam, één van de weinige woonhuizen in de stad waarvan de gevel met zekerheid aan de 17de-eeuwse bouwmeester Hendrick de Keyser kon worden toegeschreven. In het pand was aan het begin van de 20ste eeuw een sigarenfabriek gevestigd geweest. Veel activiteit zal de Vereniging in deze jaren niet hebben gekend, de jaarverslagen zijn op dit gebied erg summier en er wordt vooral geklaagd over het geldgebrek. Tussen 1939 en 1948 werden in totaal twaalf panden aangekocht, maar waren door oorlogsschade, instorting en afbraak zoals hierboven geïllustreerd ook acht panden verloren gegaan. Het totale bezit groeide daardoor 'maar' met vier. In 1948 werd ter gelegenheid van het jubileum een 'auto-busrit' door Noord-Holland gemaakt, met een honderdtal leden. Tijdens de busrit werden Monnickendam, Edam, Hoorn en Enkhuizen aangedaan, waar verschillende panden van de Vereniging werden bezocht. De leden kregen bij de lunch een 'oud-Hollandse koffietafel' en er werd gedineerd bij het nog steeds bestaande 'Die Port van Cleve' in Enkhuizen. Het aantal leden groeide gestaag, tot rond de 850.

1949-1958: wederopbouwwet en windstilte

De onzekere financiële situatie waarin het hele land na de oorlog verkeerde bracht ook een tijd van betrekkelijk gematigde voorspoed bij de Vereniging met zich mee. Naast de panden die in de oorlog waren verloren was een aanzienlijk deel van het bezit beschadigd. Grote herstelposten drukten enorm

Afb. 25. Herengracht 476 in Amsterdam, zoals het er uit zag na aankoop door mejuffrouw Mirandolle. In haar opdracht werd onder andere de originele stoep van het huis gereconstrueerd

op de financiën, dit zal er aan hebben bijgedragen dat er in 1950, 1951 én 1953 geen enkel pand werd verworven. De advocaat J.W. de Jong Schouwenburg, op dat moment de secretaris, waarschuwde hier in het jaarverslag van 1949 al voor. De economische situatie van de Vereniging was dusdanig slecht, dat hij voorzag dat in de voorziene toekomst niet kon worden ingezet op verwerving, alleen op instandhouding van het bestaande bezit. De publieke opinie over sloop veranderde wel geleidelijk. In de jaren vijftig werden verschillende organisaties in het leven geroepen met vergelijkbare doelstellingen tot het behoud van historische panden. In het bijzonder

in het door sloop geplaagde Amsterdam kwam veel verandering met het in 1953 ingestelde Gemeentelijk Bureau voor de Monumentenzorg, waar bestuurslid en architectuurhistoricus Ruud Meischke de directeur van werd, en het in 1956 mede op initiatief van ‘Hendrick de Keyser’ opgerichte Stads-herstel Amsterdam.

Afb. 26. Artikel in de krant De Tijd van 13 januari 1958 bij het 40-jarig jubileum

Het begin van de jaren vijftig bracht tevens een goedbedoelde, maar voor monumenten rampzalige wet voort. De zogeheten ‘Wederopbouwwet’ (1950) vereenvoudigde bouwverordeningen in een poging in korte tijd grote hoeveelheden nieuwbouw te kunnen laten realiseren voor de snel groeiende Nederlandse bevolking. In de wet werden echter ook sloop- en onteigenningsprocessen versoepeld, een tamelijk dramatische ingreep voor de historische binnensteden in Nederland. Deze verkeerden door de oorlog veelal in slechte staat en vielen daardoor ten prooi aan de positief bedoelde vernieuwingszin van deze wet. Grootchalige sloop- en vernieuwingsprojecten vonden plaats in de binnensteden van bijvoorbeeld Nijmegen, Den Haag, Schiedam, Tilburg, Eindhoven, Hengelo en Sittard. Het zal een doorn in het oog van de Vereniging zijn geweest, maar tot ingrijpen was zij op dat moment niet in staat. Tussen 1949 en 1958 werden 23 panden verworven, maar verdwenen er wederom drie. Een pand in de Amsterdamse Spuistraat werd verkocht aan een restaurant op de voorwaarde dat zij het zouden restaureren, het huisje in Geertruidenberg was in 1952 ingestort en de kerk in Heelsum was na restauratie van de oorlogsschade vanwege de moeilijke exploitatie overgedragen aan de lokale kerkgemeenschap. Er waren eind 1958 1090 leden.

Afb. 27. Het 40-jarig jubileum van de Vereniging werd gevierd in het Rijksmuseum in Amsterdam. Op de foto geeft secretaris Van Lennep een hand aan F.P.Th. Rohling van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Op de achtergrond voorzitter Haga (foto Nationaal Archief)

Afb. 28. Het grotendeels kaalgeslagen centrum van Schiedam, ten behoeve van stadsvernieuwing. Links is de achterkant van het pand Oude Kerkhof 5 te zien, dat de sloopwoede overleefde. Vele decennia later zou de Vereniging dit pand verwerven

Afb. 30. Het restauratiebord van de Vereniging, dat in de vorige eeuw op talloze steigers heeft gehangen

Afb. 31. Kerkstraat 26 in Zaltbommel, vlak na restauratie

Afb. 32. Het huis Leeteinde 4-6 in Broek in Waterland tijdens de restauratie in 1968

Afb. 33. Panden in Verenigingsbezit aan de Lange Leidsedwardsstraat in Amsterdam

1959-1968: krachtig kapitaal

In 1961 kwam er een einde aan een strijd die de bestuursleden van de Vereniging al een halve eeuw voerden, de eerste echte officiële ‘Monumentenwet’ werd van kracht. Deze wet, waarvoor door de Duitsers in de oorlog al een aanzet was gegeven en waarvoor in de jaren ’50 een onsuccesvolle onderzoekscommissie in het leven was geroepen betekende dat er nu definitief een wetsbasis was waarmee sloop van monumentale panden kon worden voorkomen. Met de wet kwam een uitvoerig stelsel van bureaucratie rondom het afgeven van sloopvergunningen tot stand waardoor gemeentebesturen niet meer zomaar konden laten slopen; de schade van de eerder aangenomen Wederopbouwwet werd daarmee aanzienlijk beperkt. In de jaren daarna werden nieuwe monumentenregisters aangelegd die het gebrekkige vooroorlogse systeem van de zogeheten ‘Voorlopige Lijst’ moesten vervangen. Deze vooroorlogse lijst, die over een periode van bijna dertig jaar was aangelegd, was de eerste aanzet naar een inventarisatie van het gebouwde erfgoed in Nederland maar leverde een zeer incoherent beeld. De nieuwe registers onder de Monumentenwet moesten stelselmatiger en inhoudelijker worden. Een groot gedeelte van de panden van de Vereniging zou in de daaropvolgende jaren op deze lijsten terecht komen.

Een andere aanzienlijke mijlpaal die eveneens in 1961 werd behaald was de start van een langlopende relatie met het Prins Bernhard Cultuurfonds (PBCF), die vooral in de jaren zestig grote bedragen schonk voor de aankoop van panden. De Monumentenwet maakte mogelijk dat voor de restauratie van monumenten subsidie kon worden aangevraagd, eigen kapitaal kon daarom nu beter worden geïnvesteerd in verwervingen en samen met de fondsen van het PBCF werd daarop een grote inhaalslag gepleegd. Zo werden in 1961 maar liefst negen panden verworven, het grootste aantal sinds 1929 (dat jaar werden tien panden verworven). Bekende panden die met steun van het PBCF werden verworven in de jaren zestig zijn drie huizen met halsgevels aan de Bierkade in Blokzijl, het huis van de familie Trip in Zaltbommel, een karakteristiek ‘Broeks’ houten huis aan het Leeteinde in Broek in Waterland en een aaneengeschakelde rij 18de-eeuwse volkswoningen in de Lange Leidsedwardsstraat in Amsterdam.

Cornelis Visser, die alle andere oprichters overleefde, werd op eigen verzoek nooit opgenomen in het bestuur. Zijn rol binnen de Vereniging moet echter niet worden onderschat. Op basis van zijn adviezen verwierf de Vereniging een groot deel van haar bezit. Al voor de oorlog werd besloten om naast de inmiddels op relatief hoge leeftijd zijnde Visser een tweede adviseur aan te stellen. Het oog viel op de makelaar C. Hoen Dzn, die deze functie enkele decennia lang op zich nam. Tot aan zijn overlijden in 1964 bleef Visser bij de Vereniging betrokken. Hij bleef adviezen geven en restauraties begeleiden en was in feite de meest actieve ‘medewerker’ van ‘Hendrick de Keyser’. De eigenzinnige Visser kan deels worden gezien als de eerste ‘directeur’ van Hendrick de Keyser, die via zijn input bijna een halve eeuw het gezicht van de Vereniging zou bepalen. Zijn overlijden werd als groot verlies gezien, in

het jaarverslag werd geschreven: ‘Het is bepaald geen holle phrase, wanneer wij zeggen dat de naam en het werk van Cornelis Visser bij de Vereniging “Hendrick de Keyser” tot in lengte van jaren zullen voortleven’.

Afb. 35. Bij het 50-jarig jubileum in 1968 kocht de Vereniging tevens haar 170ste pand; naar aanleiding daarvan verscheen er een artikel in het Algemeen Handelsblad van 18 april 1968

verschijnen boek in het jubileumjaar. Dit zou [Het Nederlandse Woonhuis 1300-1800](#) van de hand van Ruud Meischke worden, dat in 1969 werd gepubliceerd. Het eerste exemplaar werd geschonken aan minister Klompé die voor de gelegenheid naar Huis Van Brienens kwam. In tien jaar tijd waren maar liefst 59 panden verworven. Een huisje in de Amsterdamse Egelantiersstraat werd overgedragen aan Stadsherstel. Eind 1968 had de Vereniging 2073 leden.

Afb. 36. Het 50-jarig bestaan werd gevierd met een buitengewone algemene vergadering in het Koninklijk Instituut voor de Tropen (foto Nationaal Archief)

In 1968 was de Vereniging een halve eeuw oud, reden om weer groots feest te vieren. In oktober 1968 werd daarom een buitengewone algemene ledenvergadering gehouden in het Tropeninstituut in Amsterdam. Zoals gebruikelijk was geworden was hier wederom een minister bij aanwezig. Ditmaal was dat de eerste vrouwelijke minister van Nederland, Marga Klompé, de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Naast praatjes van verschillende bestuursleden sprak ook zij de zaal met enthousiasme toe over de toegenomen restauratiebehoefte in het land. Al enkele jaren hiervoor was er binnen het bestuur discussie over een eventueel te

Afb. 34. Foto gemaakt in 1965 bij gereedkoming van de restauratie van het Aalsmeerder Veerhuis. Van links naar rechts: C.T. de Bijll Nachenius (penningmeester), H. Westermann (ondervoorzitter), F. Baron van der Feltz (tweede secretaris), J. Leupen (secretaris), Chr.P. van Eeghen (algemeen bestuur), J.M. Haga (voorzitter), H.F. Rappange (architect) en W. Raue (algemeen adviseur)

Afb. 37. De presentatie van het boek ‘Het Nederlandse Woonhuis 1300-1800’ in Huis Van Brienens. Minister Marga Klompé neemt het eerste exemplaar in ontvangst. Links van haar staan voorzitter F. Baron van der Feltz en mede-auteur H.J. Zantkuijl, rechts bestuurslid en auteur R. Meischke

Afb. 38. Feestelijke opening van drie panden aan de Bierkade in Blokzijl, na restauratie in 1970

Afb. 39. Artikel in Het Parool van 29 juni 1971 naar aanleiding van de restauratie van Huis Bartolotti

Afb. 40. Keizersgracht 743 in Amsterdam, vlak na verwerving

1969-1978: professionaliseringsslag

Op 6 november 1970 kreeg de Vereniging op de Algemene Ledenvergadering voor het eerst een echte, verkozen directeur: de ingenieur Walther Raue. Daarmee kwam er een scheiding tussen de voorzitter van het bestuur en de directeur van de Vereniging als eerste aanzet naar een nieuwe organisatorische structuur. De voorzitter was op dat moment de advocaat F. Baron van der Feltz. Raue was toen al tien jaar actief bij 'Hendrick de Keyser' als adviseur in vaste dienst. Na de dood van Visser in 1964 had Raue een groot gedeelte van diens verantwoordelijkheden overgenomen en met de snel groeiende Vereniging was een zekere professionaliseringsslag noodzakelijk. Een groot gedeelte van de werkzaamheden werd nog altijd extern uitbesteed, zo verliepen de meeste verhuringen via externe makelaars en werden kleine zaken nog altijd geregeld door leden van het Dagelijks Bestuur. Dit zou in 1978 permanent veranderen. Op dat moment werd de bestuurlijke structuur veranderd naar de huidige. Het Dagelijks Bestuur werd een uitvoerend bestuur dat ter uitvoering van haar taken een directeur en organisatie kreeg. Het Algemeen Bestuur verviel daarmee en er kwam een Raad van Commissarissen die het Bestuur en de werkzaamheden van de Vereniging zou controleren. Door deze bestuurlijke verandering kwam er meer ruimte voor de groei van de Vereniging als een organisatie en langzamerhand zouden meer medewerkers in dienst worden genomen om de dagelijkse werkzaamheden uit te voeren. Echt grote medewerkersgroei zou pas dertig jaar later komen na de benoeming van de volgende directeur.

Een nieuwe 'consistente' in de verwervingen in deze periode zijn 18de-eeuwse huizen. Het bestuur had nooit onwelwillend gestaan tegenover de verwerving van panden in de Lodewijkstijlen, maar de relatief hoge marktwaarde van gebouwen maakte dat ze vaak buiten het budget van de Vereniging vielen. Het is dan ook niet verrassend dat enkele belangrijke verwervingen op dit gebied verkregen werden in de vorm van een schenking. Zo werd in 1978 het pand Keizersgracht 743 in Amsterdam geschenken. Dit brede grachtenhuis was oorspronkelijk als huurhuis gebouwd bij een pand aan de Herengracht, maar werd in de 18de eeuw getransformeerd tot chique grachtenwoonhuis. In het interieur zijn zowel 18de als 19de-eeuwse elementen aanwezig in de zwierige (neo-)Lodewijk XV stijl. Tussen 2003 en 2009 fungeerde het pand als kantoor voor de Vereniging. Andere bekende 18de-eeuwse panden die in deze periode werden verworven zijn Van Swinderenstraat 7 in Balk, Wagenaarstraat 1 in Middelburg, Frederiksplein 10 in Amsterdam en Markt 18 in Maassluis.

Eind 1978 waren er 39 panden aan het bezit toegevoegd en was er wederom eentje verloren gegaan. Een grote brand had het typische Zaanse huis van de

Afb. 41. De ietwat wonderlijke slogan 'Monumentenzorg is Milieubeheer' werd enkele jaren gebruikt als reclame voor de Vereniging in de krant

Vereniging in Koog aan de Zaan grotendeels in de as gelegd, een gebrek aan financiering resulteerde erin dat het pand noodgedwongen werd terug verkocht aan de Stichting Zaaans Schoon. De populariteit van de verhuur van de Vereniging beleefde een ongekend hoogtepunt, de vraag naar het huren van de huizen was zelfs zo groot dat er wachtlijsten waren. De 'verzakelijking' van de Vereniging in de daar aan voorgaande tien jaar betekende ook dat het jubileum in 1978 niet groots gevierd werd. Zo stelde de voorzitter van het bestuur, op dat moment directeur-secretaris van De Nederlandse Bank, C.T. de Bijll Nachenius: 'Omdat er nog zoveel onvervulde wensen zijn die – meer dan – wat wij aan geld, tijd en energie beschikbaar hebben vorderen, dat wij het 60-jarig bestaan niet beter kunnen vieren dan door ons hier weer extra voor in te zetten.' In december 1978 telde de Vereniging 2188 leden.

1979-1988: monumentenkwesties

Midden jaren tachtig begon het verwervingsbeleid van de Vereniging te veranderen. Het trapgevelbeleid van de eerste jaren was weliswaar al lang niet meer van toepassing, maar een zekere voorliefde voor de 17de en 18de eeuw en alles wat van daarvoor nog beschikbaar was, viel goed te merken aan dat wat tot dan toe werd verworven. Een eerste, breed uitgemeten verwerving die niet in dat plaatje paste was het koffiehuis aan de Eise Eisingastraat 2 in Franeker. Dit pand, weliswaar bekroond door een achttiende-eeuwse halsgevel, was in 1895 voorzien van een winkelpui en tuinkamer en in 1910 van een opmerkelijk art nouveau winkelinterieur. Met recht een bijzondere verwerving, die het verwervingsbeleid in één draai oprekte naar de bouwstijlen uit de 19de en 20ste eeuw. De art nouveau was in Nederland begin 20ste eeuw net zo snel uit, als in de mode geraakt en de verwerving werd blijkbaar als zo belangrijk gezien dat in maar liefst drie opvolgende jaarverslagen een artikel aan het gebouw werd gewijd. Veel minder besproken was de neorenaissance pui en de salon, het waarderen van de late 19de eeuw was anno 1985 nog grotendeels **not done**.

Dat de verketterde eclectische neo-bouwstijlen uit de tweede helft van de 19de eeuw ook bij het bestuur van de Vereniging nog op veel verzet stuitte blijkt wel uit de verwerving van Kaai 89 in Veere en Statenlaan 4 in Den Haag in 1987. Het uit 1900-1902 daterende pand aan de Statenlaan wilden enkele bestuursleden eigenlijk liever niet hebben, het werd alleen geaccepteerd omdat het een schenking/nalatenschap betrof én omdat hiermee het door de bestuursleden wel geliefde, zeer oude pand aan de Kaai in Veere kon worden verkregen. Niet het gehele bestuur deelde dit sentiment, in de notulen is merkbaar dat in het bijzonder de architectuurhistorici Meischke en Cees van Swigchem al wel pleitten voor waardering van jongere architectuur. Het was een voorzichtige poging, die maar heel geleidelijk bijval kreeg. Een tweede, in typische eclectische stijl gebouwde verwerving vond pas plaats in 2001. In dat jaar verkreeg de Vereniging een laat 19de-eeuws reddingboothuis op Vlieland.

Afb. 42. Het pand aan de Lagendijk in Koog aan de Zaan, na de brand. Enkele jaren later werd het pand overgedragen aan de stichting 'Zaans Schoon'

Afb. 43. Eise Eisingastraat 2 in Franeker op een recente foto. Bij verwerving werd het pand als bijzonder belangrijk bezit beschouwd

Afb. 44. Kaai 89 in Veere tijdens restauratie

Afb. 45. Statenlaan 4 in Den Haag (foto Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Afb. 46. “Hendrick’ op zoek naar gewone leden’ in Het Parool van 24 juni 1983. Tussen 1978 en 1988 liep het ledental sterk terug

Gepaard met de veranderende opvattingen over de verwervingen veranderde ook de restauratieopvatting. De restauratieopvattingen in de jaren zestig en zeventig verkoren vaak een sluitender beeld van vroegere situaties, wat inhield dat verdwenen interieur- en gevelonderdelen nogal eens werden gereconstrueerd. Eind jaren ’80 veranderde deze opvatting omdat met een dergelijke ingreep latere verbouwingen en aanpassingen aan een pand vaak definitief verdwenen. De betekenis van in de loop der tijd aangebrachte veranderingen kregen daarbij een belangrijkere rol, consolideren kreeg de overhand over reconstrueren. De druk op de financiën bleef groot. Toenemende restauratiekosten en een gebrek aan fondsen door een economische dip aan het begin van de jaren ’80 hadden er toe geleid dat de Vereniging keuzes in haar beleid moest maken. Daarom werd bijvoorbeeld in 1988 besloten om niet langer krotten te restaureren, de kosten die hiermee gepaard gingen waren op het moment simpelweg te hoog. Alleen als er een sluitende dekking voor restauratiekosten was kon een pand worden verworven. Tussen 1979 en 1989 was het bezit gegroeid met 33 panden, het aantal leden was terug gelopen naar 1800.

Afb. 47. Krantenartikel uit het Nederlands Handelsblad van 3 juni 1988. Dat jaar ontving de Vereniging een prestigieuze monumentenprijs

1989-1998: groeiend en veranderend

In 1990 kwam de Vereniging met een verwerving waarmee ze voor het eerst in lange tijd het landelijke nieuws wist te halen. Het door Berlage ontworpen Raadhuis van Usquert werd begin 1990 aan ‘Hendrick de Keyser’ overgedragen, nadat het leeg was komen te staan door een gemeentelijke herindeling. Het was de eerste echte ‘moderne’ verwerving van de Vereniging. Hiermee was het verwervingsbeleid definitief verbreed. In het jaarverslag wordt dit ook zo gezien, de andere ‘jonge’ panden in het bezit waren allemaal door schenking verkregen, dit was het eerste moderne pand waar de Vereniging zich actief voor had ingezet. ‘Hendrick de Keyser’ volgde hiermee een landelijk op gang komende trend waarbij ook erfgoed tot 1940 van monumentale waarde kon zijn of op waarde kon worden geschat. Nog hetzelfde jaar werd het pand in Usquert prompt in het rijksmonumentenregister ingeschreven. Ook een andere verwerving in 1990 betekende een ‘eerste’. Het 17de-eeuwse ‘De Barmhartige Samaritaan’ in Westerblokker was de eerste boerderij in een landelijke omgeving in het bezit, waarvan de laatste twintig jaar nog verschillende andere voorbeelden aan de collectie zijn toegevoegd. Heel bewust zal deze keuze echter niet zijn geweest, al in de jaren twintig was gesproken over de verwerving van deze boerderij in Westerblokker.

In 1993 bestond de Vereniging 75 jaar, een reden om nogmaals groot uit te pakken. Dit gebeurde in de vorm van een boekenreeks waarvan het eerste deel dat jaar werd gepubliceerd: [Huizen in Nederland](#). Dit was het begin van een systematische beschrijving waarin alle panden in het bezit op dezelfde wijze werden onderzocht en beschreven. In vier delen werd het volledige bezit gedocumenteerd, waarbij zowel aandacht aan bewoners- als verbouwingsgeschiedenis wordt gegund. Deze reeks, waarvan het vierde deel in 2000 verscheen, vormt nog steeds een uitermate belangrijke publicatie in de Nederlandse woonhuisdocumentatie. Het vormde ook de manier waarop de Vereniging nog altijd onderzoek doet naar nieuwe aanwinsten. In 2018 volgt daarom een vijfde deel waarin verwervingen die stammen uit de 19de en 20ste eeuw en sinds de publicatie van de eerdere boeken zijn verworven worden beschreven. De verwervingen uit eerdere eeuwen zullen later in digitale vorm verschijnen.

Afb. 50. Het voormalige logo van ‘Hendrick de Keyser’, in 1947 ontworpen door illustrator Tine Baanders

In september 1993 kwam ingenieur Carlo Huijts bij de Vereniging in dienst, begin 1994 werd hij de nieuwe directeur. Met de nieuwe directeur kwamen ook enkele structurele veranderingen. Over de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig was ‘Hendrick de Keyser’ een gedeelte van haar grote naam kwijtgeraakt. De Vereniging had een wat ‘stoffige’ elitaire uitstraling gekregen. Het ledenaantal was gehalveerd en in kranten werd niet veel meer over haar werk geschreven. De bezigheden van de Vereniging namen echter nog wel steeds toe. Het almaar uitdijende bezit vroeg om aandacht en in de daarop volgende jaren werd de organisatorische kant van ‘Hendrick de Keyser’ sterk uitgebreid. Dit betekende dat er meer mensen in vaste dienst kwamen, waardoor taken die

Afb. 48. Het Raadhuis van Usquert (foto Erik en Petra Hesmerg)

Afb. 49. De boerderij Westerblokker 39 in Blokker (foto Arjan Bronkhorst)

Afb. 51. Artikel in De Telegraaf van 21 juli 1993, het laatste jaar dat Walther Raue directeur van de Vereniging was

Afb. 52. De hoekschoorstenen worden teruggeplaatst tijdens de laatste fase van de restauratie van ‘De Onbeschaamde’

Afb. 53. Seewei 49 in Moddergat

Afb. 54. Heer J. de Visser schenkt twee panden in Hoorn aan de Vereniging, hier tekent hij de overdrachtsakte in Huis Van Brien

Afb. 55. Blaricum, Bloemlandseweg 3, ‘Huis Hildebrand’ (foto Arjan Bronkhorst)

voorheen nog werden uitbesteed in toenemende mate door de Vereniging zelf konden worden opgepakt. Er werd een nieuwe huisstijl geïntroduceerd en een nieuw logo, dat in de vorm van het inmiddels alom bekende blauwe schildje ook op alle panden van de Vereniging is terug te vinden. De eerste verwerving onder de nieuwe directeur was het huis ‘De Onbeschaamde’ aan de Wijnstraat in Dordrecht: een pand met een 17de-eeuwse gevel van architect Pieter Post, 18de-eeuwse stijlkamers en een vroeg 20ste-eeuwse bankzaal.

De eclectische samenstelling van dit pand zou de nieuwe verwervingstoon mooi kunnen illustreren. In daarop volgende jaren werd het beleid voor verwervingen steeds inclusiever en meer exemplarisch. In de jaren negentig hield dit in dat ook het belang van historische interieurs in toenemende mate een rol ging spelen, na 2000 kwam hier bij dat eveneens werd gekeken naar de stedelijke of landelijke context van het pand. Hoge monumentaliteit van zowel interieur als exterieur kreeg daarmee een belangrijke plaats en het belang van panden in de historische ontwikkeling van het Nederlandse woonhuis werd in toenemende mate onderschreven. Voorbeelden hiervan zijn het 19de-eeuwse vissershuisje aan de Seewei in Moddergat, het woonhuis van architect Sybold van Ravensteyn in Utrecht en een huis met bijzonder veel zeventiende-eeuwse bouwelementen aan de Binnenluijendijk in Hoorn. In tien jaar tijd werden 42 panden verworven, eentje, de Olofskapel in Amsterdam, viel in 1991 weg. Een dekkend restauratie- en exploitatieplan voor het pand werd niet gevonden en het werd overgeschreven op naam van de Gemeente Amsterdam. Door de grote restauratie-inspanningen van de jaren zeventig en tachtig stond de Vereniging eigenlijk voor het eerst sinds de oprichting nu niet meer op de rand van faillissement. Integendeel, in tien jaar tijd was de Vereniging in rustig vaarwater terecht gekomen. Na tachtig jaar was er een stabiel beleid dat in feite nauwelijks was veranderd sinds de oprichting. Toch maakte ‘Hendrick de Keyser’ grote sprongen, met een nieuwe houding ten opzichte van restauraties en verwervingen. De nieuwe veranderde koers had geholpen, de Vereniging telde eind 1998 2281 leden, het hoogste aantal tot dan toe.

1999-2008: stabiliteit

Een belangrijke financiële ‘duw’ voor de Vereniging kwam in 2000. Vanaf dit jaar ontving ‘Hendrick de Keyser’ jaarlijks een financiële bijdrage van de BankGiro Loterij specifiek bedoeld om te verwerven. Er wordt elk jaar naar gestreefd om hiermee in ieder geval één pand met een hoge monumentale waarde te verwerven. Enkele bekende voorbeelden zijn het Huis Hildebrand in Blaricum, Huis Barnaart en Huis Hodshon in Haarlem, de Derde Ambachtsschool in Scheveningen en buitenplaats Beeckestijn bij Velsen. Met deze financiële hulp werd het mogelijk om eigen geld te beleggen in grootscheepse restauraties en verwervingen, waardoor het bezit in deze tien jaar in stabiele trend werd vergroot.

In deze periode valt op dat het bezit nog steeds in toenemende mate diverser werd. Een belangrijke investering die al in de jaren negentig was ingezet was de toelegging op woningen in allerlei soorten en maten, van arbeidershuizen

Afb. 56. Het arbeidershuisje aan de Molenstraat in Den Helder

tot stadspaleizen, een strategie die al in de oprichtingsjaren was bedacht. Hierbij verkreeg de Vereniging bijvoorbeeld haar kleinste huisje aan de Molenstraat in Den Helder, tegenover de hierboven genoemde gigantische panden in de Haarlemse binnenstad. Ook het type ‘buitenplaats’ werd in deze periode opgenomen in het bezit met maar liefst drie voorbeelden, Sparrendaal, Nijenburg en Beeckestijn. In feite wijkt het beleid hier niet af van wat de bestuursleden al bij de oprichting voor ogen hadden: het arbeidershuis is niet minder belangrijk voor de Nederlandse geschiedenis dan het grootste huis aan de gracht. De goede naam van de Vereniging maakte een breder verwervingsperspectief nu wel mogelijk, zowel de kleine woning van de arbeider als het stadspaleis van de elite ligt binnen handbereik.

Afb. 58. ‘Sparrendaal’ in Driebergen (foto Arjan Bronkhorst)

Afb. 57. Huis Barnaart in Haarlem (foto Arjan Bronkhorst)

Afb. 59. Boekpresentatie van Architectura Moderna in de Westerkerk in Amsterdam, 2008

Afb. 60. Lange rijen voor Huis Bartolotti in Amsterdam, tijdens de Open Monumentendag 2009 (foto OMD)

In 2008 bestond de Vereniging negentig jaar, maar dat betekende geen ingrijpende verandering. Het jaarverslag van dat jaar vertelt: ‘Gewoon ons werk doen, zonder ons te storen aan ontwikkelingen om ons heen, maar niet blind voor veranderingen in de maatschappij, dat is precies wat onze oprichters in 1918 voor ogen stond.’ Dat was ook precies wat ‘Hendrick de Keyser’ in de daar aan voor gaande tien jaar had gedaan. Het beleid was stabiel, de verwervingsstrategie duidelijk, maar nog altijd onderhevig aan overheidsbeleid, fondsen en wetgeving. Het jaar werd wel feestelijk gevierd met de publicatie *Architectura Moderna*, over het werk van bouwmeester Hendrick de Keyser. Er werden 53 panden aan het Verenigingsbezit toegevoegd, het aantal leden groeide naar 3129.

2008-2018: nieuwe richtingen

In deze periode vond een wijziging plaats in het rijksmonumentbeleid. Een uit 1903 daterende regel dat een gebouw pas als monument kon worden aangemerkt als het ouder was dan vijftig jaar werd in 2012 geschrapt. Dit opende de deuren voor een enorme collectie aan naoorlogse monumenten in Nederland, die als tendens ook in het verwervingsbeleid van de Vereniging is terug te vinden. ‘Hendrick de Keyser’ speelde hier snel op in, eigenlijk al eerder dan het rijksmonumentenbeleid. Een opmerkelijk vroeg voorbeeld was de schenking in 2001 van de naoorlogse bungalow aan de Glazoenowlaan 3 in Rotterdam. Ook de verwervingen in de stijl van de Bosche School in Best en Schaijk en typische naoorlogse villa’s in Hardegarijp en Venlo vallen binnen dit beleid. Heel recent werd ook het Huis Unger uit 1981 in Bussum aan de collectie toegevoegd. Dit bijzondere pand heeft een postmodernistisch interieur, een stroming die voornamelijk buiten het academische veld nog weinig waardering vindt.

In een blik terug valt te stellen dat ‘Hendrick de Keyser’ architectuurhistorische waardering vaak al vroeg in zag. Dit komt vooral door de samenstelling

Afb. 61. Banier van de Vereniging op ‘De Burcht’ in Amsterdam

van het bestuur. Zowel de aanwezigheid van architecten als architectuurhistorici heeft hieraan bijgedragen. Recent kan daar bijvoorbeeld gedacht worden aan architecten Pi de Bruijn of Liesbeth van der Pol en architectuurhistorici als Willemijn Fock en Koen Ottenheym. Zij maken vaak al vroeg inschattingen over architectuurhistorische waarde en hebben een positieve draai aan het beleid van de Vereniging kunnen geven. Zo zullen zij bepaalde verwervingen tijdens bestuursvergaderingen aan hebben gedragen. Een bekend langlopend project daarin was bijvoorbeeld het lange tijd ten dode opgeschreven Karwijhof in Nagele. Onderhandelingen over dit arbeiderswijkje in de stijl van het Nieuwe Bouwen startten al in 2010, maar de verwerving kon uiteindelijk pas in 2016 worden voltooid. Foto’s van de huizen kunnen aantonen dat deze, zeker voor restauratie, niet per definitie een hoge esthetische kwaliteit zouden worden toegekend. Toch zijn de 32 woningen van ongekennde waarde in de periode van de wederopbouw, en sloop zou een groot verlies voor de Nederlandse architectuur hebben betekend.

De laatste tien jaar hebben een verdere diversificatie van het beleid van ‘Hendrick de Keyser’ met zich meegebracht. Tradities uit het verleden zijn daarbij voortgezet, maar ook uitgebreid met nieuwe ambities. Een speerpunt daarin was meer openheid. Tot voor kort was een groot deel van het bezit van de Vereniging niet toegankelijk voor de buitenwereld. Het gros van het bezit werd verhuurd als woonhuizen en was, buiten een enkele ledenactiviteit, niet toegankelijk. Met deze ambitie en de slogan ‘deuren open’ zijn verschillende projecten opgezet. De meest recente en misschien wel belangrijkste aanzet hierin is de eind vorig jaar gestarte projectgroep ‘Museumhuizen’. De komende jaren zullen 35 panden worden opengesteld voor het publiek, die samen de geschiedenis van de Nederlandse wooncultuur zullen vertegenwoordigen. Ze bieden een nieuwe dimensie aan het beleid van de Vereniging, een blik vooruit. In tien jaar tijd werden 41 panden aan het bezit toegevoegd, het ledental steeg verder naar 4350.

Afb. 62. Affiche voor Open Monumentendag in 2015

Afb. 63. ‘Rams Woerthe’, het eerste museumhuis van de Vereniging (foto Arjan Bronkhorst)

Afb. 64. Schaijk, Rijksweg 56, ‘Huis Jan de Jong’ (foto Arjan Bronkhorst)

Anno 2018 omvat het bezit zes eeuwen en honderd-en-acht plaatsen. In totaal werden in een eeuw tijd 435 panden verworven, waarvan er door verschillende externe omstandigheden slechts veertien verdwenen. Bij het schrijven van dit jaarverslag bezit ‘Hendrick de Keyser’ 421 panden. Een diverser beeld van de Nederlandse architectuur is haast niet mogelijk.

Na 2018:
dynamische toekomst

Dat ‘Hendrick de Keyser’ al in 1918 werd opgericht maakt dat zij bij veel ontwikkelingen in de nationale monumentenzorg voorop liep. Het

overheidsbeleid werd en wordt mogelijks zelfs beïnvloed door wat de Vereniging in de afgelopen honderd jaar heeft gedaan en ook nu nog steeds doet. Zowel in het vooruitstrevende inclusieve verwervingsbeleid, als de restauratieattitudes was soms ‘Hendrick de Keyser’ en soms het Rijksbureau een vooruitstrevende partij. Hoewel de Vereniging als belangrijke invloedssfeer mag worden beschouwd blijkt uit jaarverslagen ook hoe zeer ‘Hendrick de Keyser’ om zich heen kijkt. Doordat ‘Hendrick de Keyser’ een vereniging is en leden heeft staat zij met beide benen in de maatschappij. Wat doen andere organisaties? Wat wil de overheid? De continue wisselwerking in beleidsbeïnvloeding heeft een stempel gedrukt op de monumentenzorg en de invloed van de Vereniging daarop mag zeker niet worden onderschat. De rol van de overheid in de monumentenzorg is goed onderzocht, die van ‘Hendrick de Keyser’ is dat wat minder. Het stuk hierboven biedt daarom een kijkje achter de schermen, als het ware de deur op een kier met een blik op een eeuw particuliere Nederlandse monumentenzorg.

Het dynamische karakter van de monumentenzorg maakt dat het leuk blijft om ontwikkelingen te beschrijven. Zowel het verleden als het heden is in dergelijke discussies van belang. Zo kunnen goedbedoelde restauraties van het verleden soms na enkele jaren al achterhaald lijken en zijn in het bezit van de Vereniging ook wel panden te vinden waarvan het belang in het huidige tijdsgewicht moeilijker te achterhalen valt. Continu vooruitstrevende of veranderende opvattingen maken dat monumenten altijd onderzocht kunnen blijven worden. Herhaalde restauratie van Nederlands erfgoed blijft altijd van belang. Daarom blijven ook de vragen ‘wat is monumentaal?’ en ‘wat is het bewaren waard?’ onverminderd actueel. Kunnen bijvoorbeeld de Nederlandse vinexwijken uiteindelijk ook op een waardering uit de monumentenzorg rekenen? Zijn de wolkenkrabbers van de 21ste eeuw de rijksmonumenten van morgen? De toekomst zal dat leren. Hopelijk speelt Vereniging Hendrick de Keyser daarin een onveranderd belangrijke rol. ■

Literatuur

- Archief Vereniging Hendrick de Keyser, notulen bestuur, brieven, jaarverslagen en jubileumboeken 1918-2018.
- J.Th. Boelen, ‘Het voormalig wijnkopersgildehuis’, in: [Maandblad Amstelodamum](#), jrg. 14 (1927), p. 83-84.
- G. Brinkgreve, [Mozaïek van mijn leven. Herinneringen 1917-2005](#), Amsterdam 2006.
- W. Denslagen, [Romantisch Modernisme](#), Amsterdam 2004.
- F.J. Duparc, [Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed](#), Den Haag 1975.
- B. Franssen, ‘50 jaar monumentenzorg op niveau’, in: [Heemschut](#), jrg. 74, nr. 4 (december 1997), p. 2-7.
- F. Grijzenhout, [Erfgoed. De geschiedenis van een begrip](#), Amsterdam 2007.
- S.R. Jones, [Old Houses in Holland](#), New York, 1913.
- A. van Lennep, ‘Rijk en Geen Geld’, in: [Heemschut](#), jrg. 35, nr. 1 (januari 1958), p. 5-6.
- R. Meischke, ‘Beschouwingen rond de huizencollectie van Vereniging Hendrick de Keyser’, in: [Bulletin KNOB](#), nr. 6 (2000), p. 213-225.
- M.D. Ozinga, ‘Bij het Gouden Jubileum der Vereniging Hendrick de Keyser’, in: [Spiegel der Historie](#), jrg. 3, nr. 3 (maart 1968), p. 76-90.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, [Jaarboek monumentenzorg 1995. Monumenten en oorlogstijd](#), Zwolle 1995.
- P.T.E.E. Rosenberg, ‘Een greep uit de geschiedenis: oprichting en eerste jaren’, in: [Monumentaal](#), jrg. 19, nr. 1-2 (januari/februari 1998), p. 6-9.
- V. de Stuers, ‘Holland op zijn smalst’, in: [De Gids](#), jrg. 37, nr. 3 (1873), p. 320-403.
- C.A. van Swigchem, [Monumentenzorg in Nederland](#), Bussum 1974.
- J.A.C. Tillema, [Schetsen uit de geschiedenis van de Monumentenzorg in Nederland](#), Den Haag 1975.
- J. Veth, [Stedenschennis: naar aanleiding van de Reguliersgrachtwestie](#), Amsterdam 1901.
- C. Visser, ‘Aankoop, onderhoud en administratie van de huizen der vereniging’, in: [Heemschut](#), jrg. 35, nr. 1 (januari 1958), p. 7-13.
- H. Westermann, ‘Vereniging Hendrick de Keyser’, in: [Spiegel der Historie](#), jrg. 3, nr. 3 (maart 1968), p. 73-75.
- H. Zantkuyl, ‘De Stad Verzorgt Haar Erfdeel’, in: R. Roegholt, [Levend Amsterdam](#), Amsterdam 1987, p. 12-25.

Afb. 65. Heiloo, Nijenburg

Jaar van verwerving	
Alblasserdam	
1 Cortgene 7-9, vml. ambachtsherenhuis (overdracht gemeente Alblasserdam; met steun BankGiro Loterij)	2006
Alkmaar	
1 Sint Laurensstraat 1-3, ‘t Hooge Huys’ (met steun BankGiro Loterij)	2013
2 Mient 31	1925
3 Mient 33	1925
Amersfoort	
1 Havik 33-35	1941
Amsterdam	
1 Beulingstraat 25	1928
2 Blauwburgwal 22 (legaat mw C.M. Alderding-Krull)	1976
3 Bloemgracht 9	1962
4 Bloemgracht 87	1929
5 Bloemgracht 89	1929
6 Bloemgracht 91	1927
7 Bloemgracht 108 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1962
8 Brouwersgracht 48	1918
9 Brouwersgracht 50	1918
10 Brouwersgracht 54 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1965
11 Brouwersgracht 56	1949
12 Brouwersgracht 218	1946
13 Diemerzeedijk 27-32, vml. gemeenlandshuis (met steun BankGiro Loterij)	2008
14 Egelantiersgracht 73	1962
15 Enge Kerksteeg 2	1918
16 Enge Kerksteeg 4	1918
17 Frederiksplein 10 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1975
18 Henri Polaklaan 9, ‘de Burcht’ (met steun BankGiro Loterij en het SNS REAAL Fonds)	2007

19 Herengracht 39	1963
20 Herengracht 59	1918
21 Herengracht 77	1958
22 Herengracht 170/172, ‘Huis Bartolotti’ (1971: schenking koopsom Merrem & La Porte N.V.)	1924/1971
23 Herengracht 241 (schenking dhr J.J.M. Bordens en mw E.H. Heesen)	2006
24 Herengracht 284, ‘Huis Van Brienén’ (schenking Comte d'Alsace, Prince d'Henin)	1933
25 Herengracht 394	1918
26 Herengracht 476 (schenking mw G.L.C.A. Mirandolle)	1953
27 Herengracht 524 (met steun van NOG Verzekeringen)	1995
28 Huidenstraat 19	1977
29 Kattengat 4	1926
30 Kattengat 6	1926
31 Keizersgracht 387 (nalatenschap mw J.M. Worst-Kalff)	1955
32 Keizersgracht 743 (nalatenschap mw J.A.W. Westerman Holstijn-van Hettinga Tromp)	1978
33 Kerkstraat 19 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1969
34 Kerkstraat 288 (schenking ‘Johanna van Riemsdijk’ Stichting)	1986
35 Kerkstraat 290 (schenking ‘Johanna van Riemsdijk’ Stichting)	1986
36 Kerkstraat 292 (schenking ‘Johanna van Riemsdijk’ Stichting)	1986
37 Kerkstraat 294 (schenking ‘Johanna van Riemsdijk’ Stichting)	1986
38 Kerkstraat 324	1957
39 Koestraat 10/12, vml. wijnkopersgildehuis	1947
40 Korsjespoortsteeg	1958
41 Lange Leidsedwardsstraat 144	1964
42 Lange Leidsedwardsstraat 146	1964
43 Lange Leidsedwardsstraat 148	1964
44 Lange Leidsedwardsstraat 150	1964

45 Lange Leidsedwardsstraat 152 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1972
46 Lijnbaansgracht 334 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1966
47 Nieuwebrugsteeg 13	1918
48 Nieuwebrugsteeg 15 / St. Olofspoort 9 (schenking Fries-Groningse Hypotheekbank N.V.)	1967
49 Nieuwendammerdijk 283-285	1959
50 Nieuwezijds Voorburgwal 75, vml. makelaers comptoir (overdracht Commissarissen van het Makelaars-gilde / gemeente Amsterdam)	2002
51 Nieuwezijds Voorburgwal 264	1929
52 Nieuwmarkt 20-22	1918
53 Noordermarkt 17 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1963
54 Noordermarkt 20	1962
55 St. Olofspoort 1 / Zeedijk 2 (schenking Fries-Groningse Hypotheekbank N.V.)	1967
56 St. Olofspoort 2	1918
57 St. Olofspoort 3 (schenking Fries-Groningse Hypotheekbank N.V.)	1967
58 St. Olofspoort 4	1918
59 St. Olofspoort 5 (schenking Fries-Groningse Hypotheekbank N.V.)	1967
60 St. Olofspoort 7 (schenking Fries-Groningse Hypotheekbank N.V.)	1967
61 St. Olofssteeg 8, ‘het Jopenvat’	1924
62 Oudekerksplein 50	1955
63 Oudezijds Achterburgwal 151 (schenking koopsom N.N.)	1956
64 Oudezijds Achterburgwal 153 (schenking koopsom N.N.)	1956
65 Oudezijds Achterburgwal 155	1984
66 Oudezijds Achterburgwal 187 / Spinhuissteeg 2	1980
67 Oudezijds Voorburgwal 14	1929
68/69 Oudezijds Voorburgwal 57 / Oudezijds Achterburgwal 46A	1946
70 Oudezijds Voorburgwal 73 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1963
71 Oudezijds Voorburgwal 100	1918

72 Palmgracht 20-26, ‘Bossche Hofje’ (schenking Stichting Arent Dirksz Bosch Hofje)	1997
73 Prinsengracht 2	1918
74 Prinsengracht 4	1918
75 Prinsengracht 36	1918
76 Prinsengracht 997 (schenking ‘Johanna van Riemsdijk’ Stichting)	1986
77 Prinsengracht 999 (schenking ‘Johanna van Riemsdijk’ Stichting)	1986
78 Prinsengracht 1001 (schenking ‘Johanna van Riemsdijk’ Stichting)	1986
79 Rapenburg 13	1918
80 Sloterkade 21, ‘Aalsmeerder Veerhuis’	1925
81 Spuistraat 233 (nalatenschap mw H.H. Fruyt-Martens)	1961
82 Warmoesstraat 83	1918
83 Wijdesteeg 1	1929
84 Zandhoek 4	1949
85 Zeedijk 1	1920

Appingedam

1 Dijkstraat 30	1998
2 Solwerderstraat 14	1987

Arnhem

1 Bovenbeekstraat 21 (overdracht gemeente Arnhem)	1991
---	------

Balk (gem. Gaasterland – Sloten)

1 Raadhuisstraat 11 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1970
2 van Swinderenstraat 7 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1971

Bergen op Zoom

1 St. Catharinaplein 1	1993
2 St. Catharinaplein 2	1993

Best

1 Bakpers 9, ‘Huis Naalden’ (schenking koopsom BankGiro Loterij)	2012
--	------

Blaricum

1 Bloemlandseweg 3, ‘Huis Hildebrand’ (met steun BankGiro Loterij en dankzij nalatenschap mw E.C. Coolhaas-Korpershoek)	2000
---	------

Blokker (gem. Hoorn)

1 Westerblokker 39, ‘Barmhartige Samaritaan’	1990
--	------

Blokzijl (gem. Steenwijkerland)

1 Bierkade 6 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1961
2 Bierkade 7 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1961
3 Bierkade 8 (overdracht Coöperatieve Zuivelindustrie NOVAC)	1960
4 Kerkstraat 2	1926
5 Kerkstraat 16	1961
6 Kerkstraat 20-22	1926
7 Kerkstraat 24	1926
8 Kerkstraat 26	1926
9 Kerkstraat 28	1926

Bolsward (gem. Zuidwest Friesland)

1 Kleine Dijkstraat 17 (nalatenschap J.P. Albada Jelgersma)	2008
---	------

Breda

1 Moerenpad 10, kapel van Gageldonk	1918
-------------------------------------	------

Brielle

1 Maarland NZ 10	1948
2 Maarland NZ 24	1925
3 Maarland NZ 29/30	1949
4 Voorstraat 27	1928

Broek in Waterland (gem. Waterland)

1 Havenrak 1 (schenking mw W.A.A. Bruigom-Six)	2007
2 Leeteinde 4/6 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1962
3 Leeteinde 12 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1964

Bussum

1 Parklaan 29A, ‘Huis Unger’ (schenking mw M. Unger-de Boer)	2017
--	------

Cruquius (gem. Haarlemmermeer)

1 Cruquiusedijk 27, vml. stoomgemaal ‘de Cruquius’ (met steun BankGiro Loterij)	2009
---	------

Culemborg

1 Slotstraat 8	1989
2 Slotstraat 10/Lange Meent 1-7 (schenking koopsom N.N.)	1977

Delft

1 Boterbrug 17	1925
2 Markt 2 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1962

3 Markt 4	1962
4 Van der Mastenstraat 24 (overdracht ‘Stichting Hofje van Gratie’)	1979
5 Van der Mastenstraat 26 t/m 40, complex ‘Hofje van Gratie’ (overdracht ‘Stichting Hofje van Gratie’)	1979
6 Oude Delft 49	1936
7 Oude Delft 199, ‘Huis Lambert van Meerten’ (dankzij BankGiro Loterij en anonieme schenker)	2016
8 Wijnhaven 16	1925

Den Helder

1 Molenstraat 63 (schenking mw J. Hillerström en erfgenamen A.A. Zon)	2006
---	------

Deventer

1 Boterstraat 3 (schenking Stichting N.N.)	1977
2 Brink 47 (schenking Stichting N.N.)	1977
3 Noordenbergstraat 6 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1965

Doesburg

1 Koepoortstraat 26 / Hogestraat 1	1980
2 Meipoortstraat 57	1958
3 Meipoortstraat 59	1958

Dokkum (gem. Dongeradeel)

1 Keppelstraat 40 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1963
---	------

Dordrecht

1 Bolwerk 2 / Merwekade 102 (schenking dhr M.C.M. Schless en dhr L.H.M. Stroekxs van den Broek)	2006
2 Bolwerk 4 (schenking dhr M.C.M. Schless en dhr L.H.M. Stroekxs van den Broek)	2007
3 Engelenburgerbrug 1-3, vml. rondeel (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1975
4 Grotekerksbuurt 50 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1970
5 Grotekerksbuurt 54	1959
6 Grotekerksbuurt 56	1959
7 Kuipershaven 41/42	1955
8 Voorstraat 170	1919
9/10 Voorstraat 173 / Nieuwbrug 1/3 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1971
11 Wijnstraat 71/73 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1965
12 Wijnstraat 113, ‘het Zeepaert’ (met steun nalatenschap mw C.M. van der Meulen-Jensma)	1996

13	Wijnstraat 123/125, ‘de Onbeschaamde’ (overdracht gemeente Dordrecht)	1994
14	Wijnstraat 124, 126 en 128 (dankzij nalatenschap mw C.M. van der Meulen-Jensma)	1997
15	Wijnstraat 127, ‘In Beverenburch’ (schenking koopsom BankGiro Loterij)	2006
16	Wijnstraat 153, ‘Rodenburch’ (overdracht gemeente Dordrecht)	2007

Driebergen-Rijsenburg
(gem. Utrechtse Heuvelrug)

1	Hoofdstraat 87-91, ‘Sparrendaal’ (overdracht gemeente Driebergen-Rijsenburg en dankzij nalatenschap mw E.C. Coolhaas-Korpershoek)	2000
----------	--	------

Driehuis (gem. Velsen)

1	P.C. Hooftlaan 93, kapelwoning ‘Beeckestijn’ (met steun BankGiro Loterij)	2010
----------	--	------

Dronrijp
(gem. Menaldumadeel)

1	Tsjerkebuorren 12 (schenking mw A.Dijkstra-Ossewaarde)	2005
----------	--	------

Edam (gem. Edam-Volendam)

1	Achterhaven 105	1920
2	Doelland 3	1946
3	Doelland 5	1940
4	Spui 6	1927

Elburg

1	Krommesteeg 11	1925
2/3	Smedestraat 22 / Rozemarijnsteeg 14, smederij	1987
4	Smeesteeg 4	1980

Enkhuizen

1	Bagijnestraat 3	1957
2	Breedstraat 32	1919
3	Breedstraat 102	1956
4	Breedstraat 121	1928
5	Torenstraat 11 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1962
6	Visserdijk 44	1928
7	Westerstraat 76	1919
8	Zuiderspui 3	1925
9	Zuiderspui 4	1918

Franeker
(gem. Franekeradeel)

1	Eise Eisingastraat 2 (met steun ‘P.W. Janssens Friesche Stichting’)	1985
2	Raadhuisplein 13 (schenking erven L. van der Woude en G. Donia)	1966

Frederiksoord
(gem. Westerveld)

1	M.E. van der Meulenweg 5 (legaat mw M. Helbers-Molt)	1992
----------	--	------

Goes

1	J.A. van der Goeskade 69, ‘Huis Hoope’ (overdracht Stichting Maatschappelijke Belangen Goes)	2017
2	Turfkade 11, ‘Karel V-huis’	1928

Gorinchem

1	Burgstraat 30/Vismarkt 20-21	1919
2	Molenstraat 109, vml. tolhuis (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1977

Gouda

1	Naaierstraat 6	1929
2	Turfmarkt 140 (schenking dhr J.M. Kooijman en mw H.C. Kooijman-Tibbles)	2015
3	Turfmarkt 142, ‘Admiraalshuis’ (schenking dhr J.M. Kooijman en mw H.C. Kooijman-Tibbles)	2015

’s-Gravenhage

1	Beeklaan 303	1995
2	Elandstraat 1A–1B (legaat mw G. van Dalen)	2016
3	Elandstraat 8 (legaat mw G. van Dalen)	2016

4	Elandstraat 10, ‘Huis Van Dalen’ (legaat mw G. van Dalen)	2016
----------	--	------

5	Elandstraat 12, ‘Huis De Quack’ (legaat mw G. van Dalen)	2016
----------	---	------

6	Mauritskade 71 (legaat mw G. van Dalen)	2016
----------	---	------

7	Piet Heinstraat 2B-4 (legaat mw G. van Dalen)	2016
----------	---	------

8	Statenlaan 4 (nalatenschap dhr D. Bolten)	1987
----------	---	------

9	Toussaintkade 15-19 (legaat mw G. van Dalen)	2016
----------	--	------

10	Toussaintkade 22, ‘Huis Tuyt’ (schenking/legaat mw G. van Dalen)	2015
-----------	--	------

Groet (gem. Bergen)

1	Nieuweweg 2, ‘Huis Dijkstra’ (met steun dhr T. Dijkstra, mw H. Dijkstra-van Embden en BankGiro Loterij)	2012
----------	---	------

Groningen

1	Ossenmarkt 5	1930
----------	--------------	------

Haarlem

1	Donkere Spaarne 56 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
----------	--	------

2	Goudsmidspleintje 1 / Donkere Begijnhof 8 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
----------	--	------

3	Goudsmidspleintje 2/3 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
----------	---	------

4	Groot Heiligland 19 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
----------	---	------

5	Groot Heiligland 22 / Omvalspoort 11 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
----------	---	------

6	Groot Heiligland 46 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem))	1992
----------	--	------

7	Groot Heiligland 48 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
----------	---	------

8	Groot Heiligland 63 t/m 85, complex ‘Gasthuishuisjes’ (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
----------	--	------

9	Houtmarkt 17	1934
----------	--------------	------

10	Korte Spaarne 15 / Spaarnwouderstraat 19 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
-----------	---	------

11	Korte Spaarne 23/25/27	1929/1961
-----------	------------------------	-----------

12	Korte Spaarne 29/31 / Wijdesteeg 3	1929
-----------	---------------------------------------	------

13	Korte Wijngaardstraat 14 (overdracht Stichting Diogenes Haarlem)	1992
-----------	--	------

14	Nassaulaan 14 (met steun Prins Bernhard Cultuurfonds)	1979
-----------	---	------

15	Nassaulaan 16 (met steun Prins Bernhard Cultuurfonds)	1979
-----------	---	------

16	Nieuwe Gracht 7, ‘Huis Barnaart’ (met steun BankGiro Loterij en dankzij nalatenschap dhr C.W. Zeeman)	2002
-----------	--	------

17	Spaarne 15-17, ‘Huis Hodshon’ (met steun BankGiro Loterij)	2008
-----------	--	------

18	Spaarne 69	1963
-----------	------------	------

19	Spaarne 108	1924
-----------	-------------	------

20	Spaarnwouderstraat 15	1961
-----------	-----------------------	------

Hardegarijp
(gem. Tietjerksteradeel)

1	Rijkstraatweg 24 (met steun BankGiro Loterij)	2010
----------	---	------

Harlingen

1	Havenplein 14 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1963
----------	---	------

2	Havenplein 28 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1964
----------	---	------

3	Noorderhaven Z-zijde 106	1930
----------	--------------------------	------

4	Voorstraat 61	1955
----------	---------------	------

5	Zuiderhaven 2	1955
----------	---------------	------

Hasselt
(gem. Zwartewaterland)

1	Hoogstraat 33 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1963
----------	---	------

2	Markt 1, vml. raadhuis (overdracht gemeente Hasselt)	1995
----------	--	------

3	Rosmolenstraat 1 (schenking koopsom N.N.)	1977
----------	---	------

4	Rosmolenstraat 3 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1972
----------	--	------

Heiloo

1	Kennemerstraatweg 278, ‘Nijenburg’ (overdracht Vereniging Natuurmonumenten)	2004
----------	--	------

Hekendorp

1	Goejanverwelle 74 (overdracht Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden)	2017
----------	---	------

’s-Hertogenbosch

1	Hinthamerstraat 138 (met steun BankGiro Loterij)	2009
----------	--	------

2	2c Korenstraatje 18 / Dode Nieuwstraat 43	1927
----------	--	------

Honselersdijk
(gem. Westland)

1	Hofstraat 27-29, vml. Nederhof (overdracht gemeente Westland)	2006
----------	---	------

Hoorn

1	Achter de Vest 1, ‘Maria- of Kruittoren’ (overdracht gemeente Hoorn)	1993
----------	---	------

2	Achterstraat 2 / Onder de Boompjes 1 t/m 1c, vml. doelen	1987
----------	--	------

3	Binnenluiendijk 3, ‘Huis Bonck’ (schenking dhr J.E. de Visser)	1998
----------	--	------

4	Binnenluiendijk 4, ‘Huis De Visser’ (schenking dhr J.E. de Visser)	1998
----------	---	------

5	’t Glop, ‘historische watergang’	2003
----------	----------------------------------	------

6	Grote Oost 82	1987
----------	---------------	------

7	Grote Oost 84	1987
----------	---------------	------

8	Grote Oost 132	1987
----------	----------------	------

9	Hoofd 2, ‘Hoofdtoren’ (overdracht gemeente Hoorn)	2003
----------	---	------

10	Italiaanse Zeedijk 106	1987
-----------	------------------------	------

11	Kerkplein 39, ‘St. Jans Gasthuis’ (overdracht gemeente Hoorn)	2003
-----------	--	------

12	Korenmarkt 8 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1970
-----------	--	------

13	Kuil 32 (overdracht gemeente Hoorn)	1965
-----------	---	------

14	Munnickenveld 2	1921
-----------	-----------------	------

15	Munnickenveld 21a t/m 21g, complex ‘Claes Stapelshofje’	1987
-----------	--	------

16	Muntstraat 6 (schenking koopsom BankGiro Loterij)	2001
-----------	---	------

17	Oosterplantsoen 1 en 1a, ‘Oosterpoort’ (overdracht gemeente Hoorn)	2003
-----------	---	------

18	Rode Steen 8, vml. waag (overdracht gemeente Hoorn)	2003
-----------	---	------

19	Slapershaven 1	1987
-----------	----------------	------

20	Slapershaven 2	1987
-----------	----------------	------

21	West 50	1987
-----------	---------	------

22	Wisselstraat 8 / Kloosterpoort 1 (overdracht gemeente Hoorn)	2003
-----------	---	------

Kampen

1	Buiten Nieuwstraat 62, ‘Bethlehemsvergadering’	1975
----------	---	------

2	Burgwalstraat 6	1925
----------	-----------------	------

3	Burgwalstraat 8 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1972
----------	---	------

Kuinre
(gem. Steenwijkerland)

1	Henric de Cranestraat 38, vml. raadhuis en waag (schenking gemeente IJsselham)	1977
----------	---	------

Leeuwarden

1	Auckamastraatje 4 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1976
----------	---	------

2	Auckamastraatje 6 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1976
----------	---	------

3	Grote Hoogstraat 14	1957
----------	---------------------	------

4	Koningsstraat 13 t/m 25, ‘Huis Van Eysinga’ (overdracht Stichting de Kanselarij en Stichting het Fries Museum)	2014
----------	---	------

5	St. Jacobsstraat 13	1928
----------	---------------------	------

Leiden

1	Herengracht 82	1929
2	Lorentzkade 5 (nalatenschap dhr H.M.J.W.J. Kortmann)	2004

3	Rapenburg 25, ‘Bibliotheca Thysiana’ (overdracht Stichting Bibliotheca Thysiana)	1997
----------	---	------

4	Vliet 9	1983
----------	---------	------

Lexmond (gem. Zederik)

1	Kom Lekdijk 1 (overdracht gemeente Lexmond)	1965
----------	---	------

Linschoten (gem. Montfoort)

1	Dorpsstraat 28 (legaat dhr G. Ribbius Peletier Jr.)	1969
----------	---	------

2	Dorpsstraat 30 (legaat dhr G. Ribbius Peletier Jr.)	1969
----------	---	------

3	Dorpsstraat 32/34 (legaat dhr G. Ribbius Peletier Jr.)	1969
----------	--	------

Maassluis

1	Ankerstraat 16, vml. kuiperij (overdracht gemeente Maassluis)	2002
----------	---	------

2	Hoogstraat 11, vml. gemeenlandshuis (met steun BankGiro Loterij)	2010
----------	---	------

3	Markt 18 (met steun Prins Bernhard Cultuurfonds)	1978
----------	--	------

Maastricht

1	Achter de Molens 26 (overdracht gemeente Maastricht)	1972
----------	--	------

2	Achter de Molens 28 (overdracht gemeente Maastricht)	1972
----------	--	------

3	Achter de Molens 30 (overdracht gemeente Maastricht)	1972
----------	--	------

4	Cellebroedersstraat 4, vml. cellebroederskapel (overdracht Stichting Cellebroederskapel)	2006
----------	---	------

5	Ridderstraat 2A / Bisschopsmolengang 2B (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1971
----------	--	------

6	Stenenbrug 2	1954
----------	--------------	------

Makkum
(gem. Zuidwest Friesland)

1	Turfmarkt 5 (schenking dhr ir P.J. Tichelaar)	1999
----------	---	------

2	Turfmarkt 7	1999
----------	-------------	------

3	Vallaat 22 (overdracht Stichting Monumenten Makkum Kingma-stichting)	2009
----------	--	------

Medemblik

1	Vooreiland 11 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1968
----------	---	------

2	Vooreiland 12 (overdracht door N.V. Aannemersbedrijf Woudenberg)	1968
----------	--	------

3	Voorciland 22 (gekocht met Monumentenprijs 1988 van Prins Berhard Cultuurfonds)	1988
----------	---	------

Middelburg

1	Gortstraat 30	1930
----------	---------------	------

2	Laan van Nieuwenhove 2, ‘de Geuzenhoek’ (schenking dhr E.P.D. van Ooijen)	2004
----------	--	------

3	Londensekaai 9 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1965
----------	--	------

4	Londensekaai 11	1960
----------	-----------------	------

5	Rotterdamsekaai 1 / Schuivlotstraat 4 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1964
----------	--	------

6	Schuiffelstraat 18, ‘de Rosmolen’ (schenking dhr Th. Laurentius)	2004
----------	---	------

7	Vlasmarkt 49	1999
----------	--------------	------

8	Vlasmarkt 51, ‘Huis ’s-Hertogenbosch’ (met steun nalatenschap dhr J. Acquoy en mw E.A.A. Nairac)	1999
9	Wagenaarstraat 1 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1973
Moddergat (gem. Dongeradeel)		
1	Séwei 49	1995
Monnickendam (gem. Waterland)		
1	Noordeinde 5, vml. raadhuis (overdracht gemeente Waterland)	1996
2	Noordeinde 10	1929
3	Weezenland 7 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1961
Naaldwijk (gem. Westland)		
1	Heilige Geest Hofje 1-12, ‘Heilige Geest Hofje’ (overdracht gemeente Westland)	2006
Naarden		
1	Kloosterstraat 9	1957
2	Kloosterstraat 11	1926
3	Kloosterstraat 13	1926
Nagele		
1	Karwijhof 1 t/m 32 (schenking koopsom BankGiro Loterij)	2016
Nieuwkoop		
1	Regthuysplein 1, vml. raadhuis	1949
Noordwijk		
1	Voorstraat 19 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1971
Nijmegen		
1	St. Antoniusplaats 9 / Ottengas 15, vml. cellenbroederenhuis (Stichting Restauratiefonds Cellenbroederenhuis)	2002
Oldeboorn (gem. Boornsterhem)		
1	Weaze 30	1989
Oosterleek		
1	Oosterleek 39 (schenking dhr W.A. Prins en mw P.J. Balk)	2016

Oostvoorne (gem. Westvoorne)		
1	Burg. Letteweg 5, ‘Schoenmakershuisje’ (schenking n.v. Mij tot Expl. van O.G. ‘Voorne’s Duin’)	1969
2	Hoflaan 17, ‘Overburgh’ (schenking ‘bloot eigendom’ n.v. Mij tot Expl. van O.G. ‘Voorne’s Duin’)	1934
Oudewater		
1	Kapellestraat 5	1918
Petten (gem. Schagen)		
1	Korfwaterweg 9, ‘Huis Brandt Corstius’	2013
Purmerend		
1	Bierkade 9/ Whereplantsoen 7	1929
Rotterdam		
1	Glazoenowlaan 3 (schenking dhr D.E. van Raalte)	2001
Rouveen (gem. Staphorst)		
1	Oude Rijksweg 264 (schenking koopsom SNS REAAL Fonds)	2006
Schaijk		
1	Rijksweg 56, ‘Huis Jan de Jong’ (dankzij anonieme schenker en mw R. de Jong-de Groot)	2016
Scheveningen (gem. ‘s-Gravenhage)		
1	Zwaardstraat 16, ‘Derde Ambachtsschool’ (met steun BankGiro Loterij)	2004
Schiedam		
1	Alcidastraat / Hofje van Belois 1-37, ‘Hofje van Belois’ (overdracht Stichting Woonplus Schiedam)	2005
2	Lange Achterweg 36-84, vml. ‘Weeshuis der Hervormden’ (overdracht Stichting Woonplus Schiedam)	2009
3	Overschiesestraat 1, 7-15 / Proveniershuis 1-30, vml. proveniershuis (overdracht Stichting Woonplus Schiedam)	2005
4	Oude Kerkhof 5-7-9 / Bagijnhof 7 (overdracht Stichting Woonplus Schiedam)	2005
Schoonhoven		
1	Lange Weistraat 87 (schenking Firma L. Woudenberg & Zonen)	1961

2	Bij de Watertoren 25, vml. watertoren (overdracht Stichting Behoud Watertoren Schoonhoven)	2006
3	Lopikerstraat 37 (schenking Firma L. Woudenberg & Zonen)	1961
4	Voorhaven 6 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1965
Schoorl (gem. Bergen)		
1	Duinweg 3, vml. rechthuis (overdracht gemeente Schoorl)	1931
Sint-Annaland (gem. Tholen)		
1	Voorstraat 38, ‘Nonnetjeshuis’ (schenking dhr ir G.M.L. van Loon)	2011
Steenwijk		
1	Gasthuislaan 2, ‘Villa Rams Woerthe’ (schenking koopsom BankGiro Loterij)	2015
2	Gasthuislaan 4, ‘Villa Rams Woerthe’ (schenking koopsom BankGiro Loterij)	2015
Tegelen (gem. Venlo)		
1	Grotestraat 44 (schenking koopsom dhr W.H. Coenen)	2017
2	Hockstraat 2-4, vml. Smederij Giesen (schenking koopsom dhr W.H. Coenen)	2017
3	Hockstraat 6-10, ‘Kranenbreukershuis’ (overdracht gemeente Venlo)	2011
4	Sint Martinusstraat 2, ‘Den Gouden Berg’ (schenking familie Oehlen, met steun van dhr W.H. Coenen)	2014
Usquert (gem. Eemsmond)		
1	Raadhuisstraat 3, vml. raadhuis (overdracht Stichting tot behoud van het Berlagehuis)	1990
Utrecht		
1	Boothstraat 2A (legaat Jhr J.C. Martens van Sevenhoven)	1973
2	Erasmuslaan 9 (nalatenschap mw E.C. Coolhaas-Korpershoek / met steun van het Van Enter-Westerman Holstijn Fonds)	1999
3	Janskerkhof 16 (legaat Jhr J.C. Martens van Sevenhoven)	1973
4	Prins Hendriklaan 112 (met steun Prins Bernhard Cultuurfonds)	1996
Valkenburg (gem. Valkenburg aan de Geul)		
1	St. Pieterstraat 2-4, ‘de Oude Molen’	2003

Veere		
1	Kaai 2-6, ‘Campveerse Toren’ (overdracht gemeente Veere)	2005
2	Kaai 21	1989
3	Kaai 89 (nalatenschap dhr D. Bolten)	1987
4	Markt 2	1921
5	Markt 3 (legaat mw W. Abbeleven-Labberton)	1981
6	Markt 4	1946
7	Markt 6	1946
8	Markt 10 (schenking familie Oosterhoff)	2000
Velp (gem. Rheden)		
1	Den Bruijl 35, ‘Huis Slegers’ (met steun BankGiro Loterij)	2012
Velsen-Zuid (gem. Velsen)		
1	Rijksweg 130-136, ‘Beeckestijn’ (met steun Louisa van der Velden Stichting)	2007
Venlo		
1	Grote Kerkstraat 19-21	1987
2	Henry Dunantstraat 4 (met schenking van mw E.M.A.C. de Bruyn – Haenen)	2010
3	Kwartelenmarkt 1	1925
Vianen		
1	Achterstraat 88 (overdracht gemeente Vianen)	1968
Vierpolders (gem. Brielle)		
1	Middelweg 5, ‘Esterenburg’ (met steun Louisa van der Velden Stichting)	2002
Vlaardingen		
1	Westhavenkade 45, vml. redershuis (overdracht gemeente Vlaardingen)	1998
2	Westhavenplaats 37, vml. visbank	1998

Vlieland		
1	Dorpsstraat 99, ‘Tromp’s Huys’ (overdracht gemeente Vlieland)	2001
2	Dorpsstraat 148, vml. raadhuis (overdracht gemeente Vlieland)	2001
3	Duinkersoord 33, vml. reddingboothuis (overdracht gemeente Vlieland)	2001
Vlissingen		
1	Beursplein 11, vml. beurs (overdracht gemeente Vlissingen)	1928
Vollenhove (gem. Steenwijkerland)		
1	Kerkplein 1/3, vml. raadhuis	1991
2	Kerkplein 2, toren Hervormde Kerk	1991
3	Kerkplein 15, vml. Franse school	1992
Voorschoten		
1	Woelwijklaan 11, ‘Jachthuis Woelwijk’ (schenking dhr en mw J.G. van Manen-Fabius)	1975
Wanneperveen (gem. Steenwijkerland)		
1	Veneweg 56	1991
2	Veneweg 83, vml. schultehuis	1990
Warmond		
1	Hofpolder 12 (nalatenschap mw G. van Dalen)	2016
Warnsveld (gem. Zutphen)		
1	Molenstraat 8-10 (schenking Jhr ir J.Ph. Laman Trip)	2001
2	Rijksstraatweg 2, ‘Huis Alpha’ (nalatenschap mw E.W.H. Laman Trip-Kleinstarink)	2016

Workum (gem. Zuidwest Friesland)		
1	Noard 5	1932
Woudrichem		
1	Hoogstraat 5 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1970
2	Hoogstraat 9 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1970
IJlst (gem. Zuidwest Friesland)		
1	Eegracht 31/32, ‘de Messingklopper’	1919
Zaandam (gem. Zaanstad)		
1	Dam 1 en 1b, vml. sluiswachters- woning en accijnshuisje	1997
Zaltbommel		
1	Kerkstraat 26 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1961
2	Oenselsestraat 15 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1970
3	Oenselsestraat 17 (met steun van dhr C. Philips)	1964
4	Oenselsestraat 50 (met steun Prins Bernhard Cultuurfonds)	1978
5	Ruiterstraat 18	1948
Zierikzee (gem. Schouwen-Duiveland)		
1	Nieuwe Bogerdstraat 16 (schenking koopsom Prins Bernhard Cultuurfonds)	1964
Zutphen		
1	Groenmarkt 7	1988
Zwolle		
1	Sassenstraat 31A	1978
2	Sassenstraat 33, ‘Karel V-huis’	1943

(“overdracht” staat voor een verwerving voor een symbolische waarde, over het algemeen met de verplichting tot restaurati

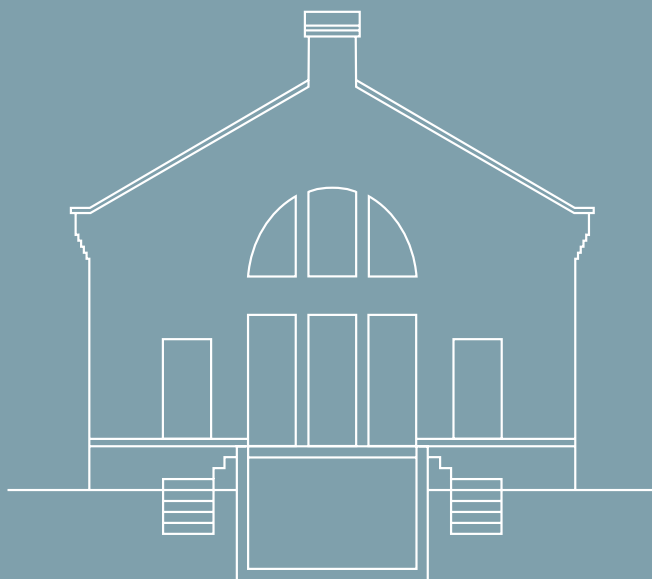
Verspreidingskaart

Vereniging Hendrick de Keyser heeft haar bezittingen in onderstaande plaatsen in Nederland.

Colofon

Ontwerp Studio Bauman BNO, Vlaardingen
Fotografie HdK, tenzij anders vermeld
Druk Veenman+, Rotterdam
© 2018

VERENIGING
Hendrick de Keyser

HK
d100
JAAR